

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

1/2022

AGARWAL, Naresh Kumar – ALSAEEDI, Farraj: Creation, dissemination and mitigation : toward a disinformation behavior framework and model. – Bibliogr. In: Aslib journal of information management. – 73. (2021) 5., p. 639–658.

Létrehozás, terjesztés és a hatás mérséklése: a dezinformációs magatartás keretrendszere és modellje felé

Használók képzése; Információ; Információs műveltség; Információs társadalom; Könyvtárügy

Miközben arra buzdítjuk az információs szakembereket, hogy álljanak az álhírek elleni küzdelem élére, a jelenség átfogó megértésének hiányában csak elszigetelt és elégtelen erőfeszítésekkel találkozunk. Az utóbbi években a könyvtárak számos gyakorlati lépést tettek (információs műveltségi képzések, segédanyagok stb.). Elismerve az optimista megközelítés fontosságát, látnunk kell, hogy az álhírek elleni küzdelem továbbra is nagyon összetett kérdés maradt, aminek fő okai között szerepel az információk gyors mennyiségi növekedése, a kommunikációs technológiák elterjedtsége, valamint számos személyes, politikai és társadalmi tényező. A fogalmakat azonban mindenképpen tisztáznunk kell, ehhez pedig az álhírcsapatot az információs magatartás területén kell elhelyezni.

A legtöbb magatartásmodell az információkereséssel és az információs viselkedéssel foglalkozik, nem pedig magukkal a félrevezető információkkal. A dezinformáció kezelésére kidolgozott jelen keretrendszer magában foglalja a társadalmi-kulturális környezetet és kontextust is. Az elméleti modell egy korábbi modellre (Karlova – Fischer, 2013) támaszkodva, terjesztői és felhasználói szemszögből is vizsgálja a dezinformációt, továbbá eszközöket kínál az ellene való küzdelemhez. Ez a modell számol az álhírek időbeli

terjedésével és a felhasználók szándékaival egyaránt. Kezeli annak kérdését is, hogy a megtevesztési kísérletek személyes vagy társadalmilag motivált célok elérését célozzák-e, továbbá miért hajlamosak az emberek elhinni az álhíreket, miközben azok szándékai, akik ezeket létrehozzák és terjesztik, többnyire ismeretlenek maradnak. Foglalkozik az ismeretbuborékok és a visszhangkamrák jelenségével, valamint a tévinformációk és dezinformációk közötti különbségekkel is. Végezetül rámutat, hogy az álhírek elleni harc útja a felhasználók ismeretbuborékjainak „kilyukasztása”, mégpedig a kritikai gondolkodás és cselekvés, a közös fellépés, az információs műveltség és a médiaműveltség segítségével. Eszközt jelent továbbá az információk „véletlenszerű” felfedezésének (*serendipity*) próbája is, hiszen az álhírek jellemzően valamilyen algoritmus által meghatározott módon kerülnek a látókörünkbe, miközben a meglepetés erejével igyekeznek hatni ránk.

(Koltay Tibor)

Lásd még 47

Terminológia

Lásd 26

Történet

2/2022

EMEL'ANOVA, Elena Aleksandrovna: Knigi imperatorskogo doma Romanovyh : formirovanie razdela v Nacional'noj elektronnoj biblioteke. – Bibliogr. In: Bibliote-kovedenie. – (2021) 3., p. 255–265.

Res. angol nyelven

A Romanov cári uralkodóház könyvei: gyűjtemény kialakítása a Nemzeti Elektronikus Könyvtárban

Bibliofília; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hagyaték; Könyvtártörténet -nemzeti; Magánkönyvtár; Nemzeti könyvtár

Az 1990-es évek elején mind az oroszországi, mind a külföldi sajtóban nagy érdeklődés volt tapasztalható a Romanov-ház könyvgyűjteményei iránt. Az írások azt sugallták, hogy a történelmi és kulturális szempontból felbecsülhetetlen értékű cári könyvtárat az 1920-as évek végén potom pénzért külföldre adták el, amire a történészeknek, a könyvtárosoknak és a

muzeológusoknak reagálniuk kellett. Levéltári dokumentumok hosszas tanulmányozása után sikerült világos képet alkotni a cári könyvtáraknak az 1917. évi októberi forradalom utáni sorsáról: a könyvek nagy része ma is Oroszországban és a volt szovjet köztársaságokban található. A téma iránti érdeklődés az egyik oka a *A Romanov-ház könyvei* nevű digitális gyűjtemény létrehozásának a Nemzeti Elektronikus Könyvtáron (NEB) belül a *Muzeális könyvek* projekt keretében. A cikk történeti szempontból tekinti át a cári és nagyhercegi könyvtárakat és az Oroszországi Állami Könyvtárba (RGB) vezető útjukat, majd röviden tájékoztat a könyvek 1917 előtti használatáról és a forradalom utáni sorsukról.

A Romanovok több évszázad alatt gyűjtötték össze könyveiket, amelyeket általában könyvkereskedőktől vásároltak, a külföldi könyveket pedig bibliográfiai katalógusok alapján postán rendelték. Nagy magánkönyvtárak is a birtokukba kerültek, sok kiadványt pedig különleges borítóval ellátva tiszteletpéldányként kaptak meg. A leírások szerint 1917 előtt a Téli Palotában és a különböző vidéki rezidenciákban a cárok ún. saját könyvtára 12 részlegről állt, nagyságát 70 ezer kötetre becsülték. Az 1917. évi februári forradalom után az Ideiglenes Kormány parancsára a Romanov-ház minden vagyona állami tulajdonba került. Az Oktatásügyi Népbiztosság számára világgossá vált, hogy a cári hagyatékkal foglalkozni kell. A könyvgyűjtemények egy részét a Téli Palotában helyezték el, de sok könyv maradt a vidéki rezidenciákon is. Az Ermitázs munkatársainak becslése szerint a Téli Palotába a cári és a nagyhercegi könyvtárakból mintegy 50 ezer kötet került, és maradt ott egészen 1925-ig. Ekkor úgy látták, hogy az állományt helyhiány miatt nem lehet egyben tartani. Elsőként az Ermitázs könyvtárosai válogathattak, ezt követte az RGB elődje, az Állami Lenin Könyvtár, majd a nagy múzeumok, akadémiák stb. A maradék 18 ezer könyvet az Állami Könyvvalap szétosztotta az ország könyvtárai között; könyvek eladására is sor került, többek között külföldre is.

A cári könyvek útja az RGB-be 1862-ben a *Moszkvai Nyilvános Múzeum és Rumjancev Múzeum* (későbbi neve Állami Rumjancev Múzeum, majd Állami Lenin Könyvtár) égisze alatt, egy nagy nyilvános könyvtár szervezésével kezdődött, amelynek a cári és nagyhercegi családok teljes könyvtárakat ajándékoztak. A különböző helyeken kiválogatott és átvett könyvekből szervezett duplumállományból a munkatársak küldtek köteteket az ország könyvtárainak, ami a veszteségek pótlására is szolgált a Nagy Honvédó

Háború után. A Lenin Könyvtárban a Romanov-ház könyvgyűjteményét dokumentumtípusok szerint különböző helyeken tárolt részlegekbe osztották, a könyvek egy része a mai FÁK-tagországokba került. Az RGB-ben hosszú időn keresztül vizsgálták és rendszerezték a kapott könyveket, de a volt tulajdonosokkal különösebben nem foglalkoztak.

A magángyűjtemények iránt a XX. század közepén elsősorban a kutatók kezdtek érdeklődni. A cári könyvtárak kötetei sok könyvtárban fellelhetők, de kevés helyen képeznek egységes gyűjteményt. Egyesítésük az RGB-ben is gyakorlatilag megvalósíthatatlan, ezért jelentős mérföldkő, hogy a Nemzeti Elektronikus Könyvtáron belül a *Muzeális könyvek* projekt keretében kereshetővé vált *A Romanov-ház könyvei* nevű gyűjtemény (<https://kp.rusneb.ru/item/thematicsection/romanovs-books>). A virtuális gyűjtemény kialakításához a könyveket a 2019-ben indult *Digitális kultúra* szövetségi projekt keretében dolgozzák fel; az indulástól 2021 elejéig 1650 művet digitalizáltak. A digitalizáláshoz a kiválasztás szempontja a könyv épsége és az a tény, hogy az RGB e-katalógusában az adott kiadványnak nem található meg korábbi másolata.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Kutatás

3/2022

ZAVALIN, Vyacheslav I. – MIKSA, Shawne D.: Collecting and evaluating large volumes of bibliographic metadata aggregated in the WorldCat database : a proposed methodology to overcome challenges. – Bibliogr. In: The electronic library. – 39. (2021) 3., p. 486–503.

A WorldCat adatbázisban aggregált nagy mennyiségű bibliográfiai metaadat gyűjtése és elemzése: javasolt módszertan a kihívások leküzdésére

Adatbázis; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Könyvtártudományi kutatás; Szoftver

A tudásszervezés egyik legalapvetőbb folyamata a katalogizálás. Ahogy a feldolgozandó dokumentumok száma egyre nő, egyre nagyobb kihívást jelent a pontos és releváns információ megtalálása, különösen, ha a nagy adatok (*big data*) környezetéről beszélünk. A visszakereshetőség érdekében létfontosságúak a minőségi metaadatok. Az *OCLC WorldCat*éhoz

hasonló globális hatókörű adatbázisok a leginkább alkalmas eszközök e metaadatok létrehozására, aggregálására és gondozására. A cikk a WorldCat tömeges könyvtári metaadatrekord-állományának elemzésével kapcsolatos kihívásokat és lehetőségeket veszi számba.

A kutatáshoz a tartalomelemzés és a társadalmi kapcsolatháló-elemzés (*Social Network Analysis, SNA*) módszerét választották. A mintát az eredeti terv szerint a 2020-ban létrehozott olyan WorldCat-rekordok alkották volna, amelyek megfelelnek a legfrissebb RDA és MARC 21 szabványok előírásainak. A kutatók ezek számát 308 ezerre becsülték, ám a WorldCat heterogén központosított adatkezelése, a rekordduplumok, a rekordok verziókövetésének hiánya (nem lehetett leszűrni a lekérdezést a kívánt évben újonnan létrehozott rekordokra), illetve az ekkora adattömeget kezelni tudó számítási kapacitás hiánya ezt megghiúsította, így végül egy 10 014 rekordból álló mintán végezték a kutatást (2020 januárja és májusa között létrehozott RDA-alapú rekordokkal). A MARC-rekordokat szabványos Z39.50 protokoll segítségével gyűjtötték be, majd az adattisztítást követően elemezték, az alábbi attribútumok szerint: a dokumentum nyelve és típusa, a rekordokat létrehozó intézmények típusa és helye, a katalogizálás nyelve, a tárgyi mezők és almezők alkalmazásának szintje (különös tekintettel a kapcsolt adatokra), tárgyi mezők és almezők együttes előfordulása, elsődleges és másodlagos tárgyszavak jelenléte, kontrollált szótárak használata. Az SNA-elemzés célja a rekordok közötti kapcsolatok feltárása volt a közös tárgyszavak vagy osztályozási kódok alapján; a végeredményt adatvizualizációs és -elemző szoftver (*NodeXL*) segítségével tették befogadhatóvá.

A tömeges adatlekérdezés gyakori *host* általi megszakítása, illetve az előzetes információ hiánya a kritériumoknak megfelelő rekordok mennyiségéről és a WorldCat egyedi rekordjainak számáról jelentősen megnehezítette a kutatási folyamatot. Ennek következtében a szerzők nem tudják megállapítani, hogy a ténylegesen vizsgált minta mennyire reprezentatív az eredetileg kiválasztott kritériumokat illetően. A tapasztalt nehézségek okán az alábbi előfeldolgozási munkafolyamatot javasolják: a rekordok letöltése natív MARC 21 formátumban (*.mrc* fájltypus); duplumok kiszűrése célszoftverrel (pl. *MarcEdit*); további adatok kinyerése és finomítása célszoftverrel és konverzió CSV formátumra (pl. *Python*-alapú *PyMARC*, *OpenRefine* használatával); automatikus elemzés a CSV-fájlokon (pl. *Python Panda*,

RapidMiner szoftverrel); félautomata vagy manuális elemzés esetén MARC-XML formátumra konvertálás. Az előfeldolgozást követően lehet a tényleges tartalomelemzést és kapcsolatháló-elemzést végrehajtani, szomszédsági mátrix felállításán keresztül. A vizualizáció során érdemes a gráfokat az ismétlődő motívumok csoportokba vonásával egyszerűsíteni. A szerzők hangsúlyozzák, hogy egy ilyen méretű kutatás rengeteg váratlan hiba megismerésével és megoldásával jár együtt, példának okáért a különböző Python-alapú eszközök más eredménnyel működnek Windows- és mással Unix-környezetben. Ajánlott a kutatás előtt alaposan áttanulmányozni a kiválasztott elemzőeszközök támogató dokumentációját, illetve elolvasni mások tapasztalatait a *GitHub*hoz és a *Stack Overflow*hoz hasonló informatikai közösségi szakmai platformokon.

(Bódog András)

Tudománymetria, bibliometria

4/2022

LEVINE-CLARK, Michael – GIL, Esther L.: A new comparative citation analysis : Google Scholar, Microsoft Academic, Scopus, and Web of Science. – Bibliogr. In: *Journal of business & finance librarianship*. – 26. (2021) 1-2., p. 145–163.

Új összehasonlító hivatkozáselemzés: a Google Scholar, a Microsoft Academic, a Scopus és a Web of Science

Adatbázis; Bibliometria; Folyóirat; Hivatkozás; Tudománymetria

A tanulmány összehasonlítja a keresési eredményeket a *Google Scholar*ban (GS), a *Microsoft Academic*ben (MA), a *Scopus*ban és a *Web of Science*-ben (WoS) 15 üzleti és gazdasági szakfolyóirat esetében, amelyek közül 10 rendelkezik impakt faktoral, 5 pedig nem. A kapott eredményeket elemezték, hogy felmérjék az egyes adatbázisok relatív teljesítményét a cikkekre való hivatkozások azonosításában, valamint hogy meghatározzák, hogy előnyben részesíthető-e valamelyik forrás a többivel szemben különböző körülmények között. Az eredmények azt mutatják, hogy a *Google Scholar* és a *Microsoft Academic* közel azonos számú hivatkozást tartalmaz (a GS valamivel többet), és mindkettő kétszer annyit, mint a *Web of Science* vagy a *Scopus*. Ezzel együtt a magasabb számok nem jelentik automatikusan a vonatkozó adat-

bázis használatának egyértelmű ajánlását az egyéb aspektusok figyelembevétele nélkül, mint például hogyan jelenítik meg az egyes források a hivatkozásokat, vagy hogy az előfizetés-alapú adatbázisok milyen transzparenciát biztosítanak.

(Autoref.)

Lásd még 59, 60

Információszervezés (information management)

5/2022

HOSSAIN, Bayzid Ashik – SALAM, Abdus – SCHWITTER, Rolf: A survey on automatically constructed universal knowledge bases. – Bibliogr. In: *Journal of information science*. – 47. (2021) 5., p. 551–574.

Az automatikusan létrehozott univerzális tudásbázisok vizsgálata

Adatbázis; Enciklopédia, lexikon; Feldolgozó munka; Információszervezés; Információtechnológia; Osztályozás; Szoftver

A *World Wide Web* napjaink legnagyobb, többnyire természetes nyelvű adatforrása, ám ez a rosszul (sőt, sokszor semennyire sem) strukturált adattömeg – bár az emberek számára jól érthető – az automatikus feldolgozást jelentősen megnehezíti. Ahhoz, hogy a webes (nagyreszt szöveges) adat a gépek számára értelmezhető legyen, „tudniuk” kell, hogyan áll elő a szavakból a jelentés, és hogyan reprezentálódik a tudás. Az utóbbi célra szolgáló tudásbázisok minden olyan művelet számára hasznosak, amely a természetes nyelvi feldolgozáshoz (NLP) kapcsolódik (kivonatolás, entitásfelismerés stb.).

A tudásbázisok automatizált létrehozása jelentős költség- és munkaerő-ráfordítást takaríthat meg az emberi munkához képest, de a folyamat hibákat és inkonzisztenciát hozhat magával. A közelmúltban számos automatikusan létrehozott tudásbázis lett népszerű a felhasználók körében. A cikk ezeket hasonlítja össze az alábbi kritériumok alapján: információkinyerés, taxonómiagenerálás, adatok elérhetősége, adatrepresentációs formalizmusok, kapcsolt kronológiai és geolokációs adatok, statisztika, felhasználhatóság/alkalmazhatóság, kanonikalizált fogalmak és relációk, többnyelvűség.

A *KnowItAll* automatizált formában von ki információt a webről, létrehozva egy domén- és nyelvfüggetlen, ám nem nyilvános tudásbázist. A rendszer valószínűségértéket társít a webről kinyert tényadatokhoz 12 keresőmotor (beleértve a *Google-t* és az *AltaVistát* is) segítségével, majd a természetes nyelvi feldolgozásra szolgáló statisztikai módszerrel (a webet mint nagy szövegtörzset használva) értékeli az információkat.

A *DBpedia* közösségközpontú projekt, amelynek célja, hogy a Wikipédiából nyerjen ki (a *Wikipedia dump* vagy a *MediaWiki API* segítségével) kapcsolattal-technológiával strukturált és többnyelvű, tömeges méretű RDF-adategyütteseket bárki számára elérhető módon. Minden egyes kinyert entitáshoz globálisan egyedi azonosító társul (URI-k formájában), így ez és az SPARQL-végpont remek bázissá teszi különböző szemantikus webes alkalmazásokhoz. A projekt felhasználói közössége megfeleltetésekkel segíti a különböző nyelvű Wikipédia-változatok sablonszerkezetének összeegyeztetését. A *DBpedia* taxonómiája négy osztályozási sémát használ, ezek a következők: a Wikipédia kategóriarendszere (SKOS-alapú), *YAGO* osztályozási séma, *UMBEL* séma, illetve a *DBpedia* saját ontológiája.

A *YAGO* (*Yet Another Great Ontology* – „egy újabb remek ontológia”) a Wikipédián és a *WordNet*en alapuló egyetemes tudásbázis, amely a Wikipédia infobox- és kategóriainformációit (szócikklistákat a hozzájuk tartozó fogalmakkal, relációkkal és entitásokkal) nyeri ki és kapcsolja össze a *WordNet* több ezer fogalmat feldolgozó aprólékos hierarchiájával. A *NELL* (*Never Ending Language Learning* – „soha véget nem érő nyelvtanulás”) projekt három célt tűzött ki maga elé: azt, hogy az élethosszig tartó tanulás esettanulmánya legyen, előmozdítsa a természetes nyelvi feldolgozó technológiákat, illetve megkísérelje kialakítani a világ legnagyobb, faktuális információkat gyűjtő webes tudásbázisát. A megállás nélkül üzemelő rendszer szintén a webet használja korpuszként, hogy különböző módszerekkel kialakítsa tudásbázisa strukturált fogalmi hálóját és kapcsolatrendszerét.

A *Probase* (*Microsoft Concept Graph* néven is ismert) a *Microsoft Research Asia* többcélú, valószínűségszámításon alapuló tudásbázisa, amely 1,6 milliárd weboldalról gyűjt információt egy iteratív tanulási algoritmus segítségével, *isA*-párokból (pl. *tree isA plant* = „fa az egy növény”) építve taxonómiát. A *YAGO*-hoz hasonlóan a *BabelNet* is többnyelvű egyetemes tudásbázis, amely a *WordNet* lexikográfiai tudását gépi fordítás segítségével párosítja a

Wikipédia enciklopédikus tudásával, kinyerve belőlük a fogalmakat és a relációkat. A lexikai „lyukakat” a hiányzó nyelvek esetén gépi fordítással töltik ki.

A *Knowledge Vault* – *KV* („tudásszéf”) is tömeges webtartalmak valószínűségszámítás-alapú elemzésével állít elő tudásbázist. Az információkat a rendszer RDF-tripletek formájában tárolja.

A vizsgált tudásbázisok közül a *BabelNet* rendelkezik a legnagyobb számú fogalommal (közel 6 millió) és tényadattal (19 milliárd), illetve az egyetlen, amely gépi fordítást alkalmaz a nyelvi akadályok leküzdésére. Relációtípusok esetében a *Knowledge Vault* a csúcstartó (közel 4500). A *DBpedia*, a *YAGO*, a *BabelNet* és a *KV* adategyüttesei (entitások és relációk) kanonikalizáltak tekinthetők, a *NELL* esetében csupán a relációk vonatkozásában beszélhetünk erről. A *Probase* és a *KnowItAll* kivételével mindegyik vizsgált tudásbázis használ már létező ontológiát. A *YAGO*, a *DBpedia*, a *BabelNet* és a *KV* esetében az *RDFS* (*RDF Schema*) a tudásreprezentáció formalizmusa, a többi tudásbázis hagyományos adatbáziskezelő-rendszerben tárolja az információkat. A *YAGO* az egyetlen, amely kronológiai és geolokációs információkkal gazdagítja a tényadatokat. Többnyelvű rendszer a *BabelNet* (271 nyelv), a *DBpedia* (125 nyelv), illetve a *YAGO* (10 nyelv). A *KnowItAll*, a *Probase*, a *NELL* és a *KV* az egész webre kiterjedően nyer ki információt, míg a *DBpedia*, a *YAGO* és a *BabelNet* a Wikipédiára korlátozódik. A *KnowItAll*, a *NELL*, a *Probase* és a *KV* gépi tanulási technikákkal építi tudásbázisát, míg a *YAGO* és a *BabelNet* egyszerű iterációs módszerrel. A *DBpedia* megfeleltetési folyamatok révén nyeri ki az infoboxok tartalmát. Mindegyik rendszer számos célra felhasználható (pl. szemantikus keresés, digitális bölcsészet), a *KnowItAll* és a *KV* kivételével mind nyilvános. A *YAGO* tekinthető a legpontosabbnak (95%), a *KnowItAll* pedig a legkevésbé precíznek (64%).

Az univerzális tudásbázisok fontos szerepet játszanak a való életbeli alkalmazásokban, legyen szó virtuális asszisztensekről, kérdéseket megválaszoló vagy ajánlórendszerekről, esetleg a nagy adatok (*big data*) elemzéséről. A jövő automatikusan generált tudásbázisai már az olyan multimodális (szöveget, videót, képet egyaránt figyelembe vevő) információkinyerő és gépi tanulási technológiák előnyeit is fogják élvezni, mint például a neurális hálók, ezáltal képesek lesznek növelni a felhalmozott tudás lefedettségét és minőségét.

(Bódog András)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

6/2022

WOJCIECHOWSKA, Maja: Trust as a factor in building cognitive social capital among library workers and users : implications for library managers. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 1., 102300

A bizalom mint a kognitív társadalmi tőke építésének tényezője a könyvtári munkatársak és a használók között: vonatkozások a könyvtárvezetők számára

Felmérés; Kommunikáció; Könyvtárosi hivatás; Nemzetközi helyzetkép; Személyzet; Társadalmi követelmények; Vezetés

A gyűjtésre, feldolgozásra és hozzáférhetővé tételre összpontosító könyvtármodell helyébe napjainkban a szociokulturális központként funkcionáló könyvtár lép, amelynek fő célja a helyi közösségek integrálása, illetve a találkozásra és vitára alkalmas hely biztosítása. A könyvtárnak a helyi közösségben játszott társadalmi szerepe, továbbá a könyvtár által képviselt értékek alkotják az intézmény úgynevezett társadalmi tőkéjét, melynek az egyik legfontosabb eleme a bizalom. Jelen tanulmány a könyvtárosok által tanúsított bizalmat vizsgálja egy 2018-tól 2022-ig tartó, a könyvtárosok egyéni társadalmi tőkéjére irányuló nemzetközi összehasonlító kutatás részeként.

A társadalmi tőkének sokféle megközelítése ismert (ld. pl. *Robert Putnam, James Coleman, Pierre Bourdieu, Francis Fukuyama*); a fogalmat ezek nyomán úgy lehet meghatározni, mint az egyének képességét, hogy csoportokat és hálózatokat hozzanak létre, melyek alapja a bizalom és a kölcsönös támogatás a közös célok elérése érdekében. A társadalmi tőkét az egyének és a csoportok/intézmények szintjén is lehet értelmezni. Két dimenzióval rendelkezik: beszélhetünk strukturális társadalmi tőkééről (kapcsolatok, hálózatok), valamint normatív (más néven kulturális vagy kognitív) társadalmi tőkééről (értékek, társadalmi normák, bizalom). A társadalmi csereelmélet szerint a bizalom kialakulása a haszonnal járó, kölcsönös tranzakciók ismétlődésének eredménye. Ha megbízunk a másik fél szándékaiban, igazában és képességeiben, illetve magas a társadalmi szintű bizalmi index, ak-

kor alacsonyabb kontroll mellett is működőképesekek az intézmények, ami idő- és költségmegtakarítást jelent. Az észszerű bizalom az élet minden területén előfeltétele a produktív kapcsolatoknak – így van ez a könyvtárakban is, ahol az intézményi célok között is szerepel a helyi közösségek integrálása és fejlesztése. A könyvtárak jellemzően magas közbizalmat élvező intézmények, amelyek felé küldetésnyilatkozatuk szerint a társadalomból kirekesztettek és elszigeteltek is bizalommal fordulhatnak. A bizalom az intézményi elveken, eljárásokon és szabályzatokon, de a munkatársakon is nyugszik: minden intézményi döntés és minden munkatárs egyaránt képes építeni és rombolni is a könyvtárba vetett bizalmat. A bizalom nemcsak a külső partnerek és a könyvtárhasználók viszonylatában, de a munkahelyi légkör és a szervezeti hatékonyság szempontjából is előnyös, ezért a könyvtárvezetőknek mindenképpen érdekében áll a bizalom kultúrájának megteremtése és építése.

A tanulmány szerzője 20 ország könyvtárosait vizsgálta egy kérdőíves felmérés keretében. Az e-mailes felhívásra 2018 és 2019 folyamán 6593 érvényes válasz érkezett (ebből közel 2000 Lengyelországból). A társadalmi tőkével kapcsolatos egyéb kutatásokkal összhangban a felmérés a következő kérdésre adott válasszal mérte fel a könyvtárosok attitűdjét: „Egyetért-e Ön azzal, hogy »a legtöbb emberben meg lehet bízni«?” Az igen/nem válaszokat a szerző független változók (ország, kor, nem stb.), valamint függő változók (pl. Szokott-e önkénteskedni? Mennyi ismerőse van? stb.) tükrében értékelte, ká-négyzet próbával és Mann–Whitney-próbával igazolva az összefüggéseket.

Az ország meghatározónak bizonyult az embertársakba vetett bizalom szempontjából: a megkérdezettek a legnagyobb arányban Dániában (96%), Új-Zélandon (84,6%) és Ausztráliában (81,5%) adtak igenlő választ, míg a kelet-európai könyvtárosok a rangsor végén álltak (Oroszország: 44,9%, Fehéroroszország: 43,5%, Szlovákia: 42,4%). A könyvtárnak otthont adó település mérete is számított: az eredmények szerint a városi rangú, de 100 000 fő alatti települések könyvtárosai körében volt a legmagasabb szintű a bizalom (átlagosan 58,3% bízik meg az emberekben), ami a szerző szerint arra vezethető vissza, hogy ezek a kisvárosok egyesítik magukban a falvak erősebb családi kötelékeit és a városok erősebb baráti

kapcsolatait. Megerősítést nyert az a szociológiai kutatásokból ismert állítás is, hogy minél idősebb valaki, annál jobban bízik másokban (a 30 alattiak 41,5%-a, a 30–50 évesek 50,3%-a, az 50 év feletti-ek 62,7%-a). A nemek közötti különbség minimális volt (férfiak: 55,9%, nők: 54,7%). A felmérés tanúsága szerint a közkönyvtárakban dolgozók körében a legmagasabb a bizalom szintje (57%), ennek oka az itteni munkakörökhöz elvárt kompetenciákban és attitűdökben lehet keresendő, de akár abban is, hogy ebben a könyvtártípusban a használókkal való pozitív interakciók jobban építhetik a bizalmat. A felmérésből kiderült az is, hogy a könyvtárigazgatók és a vezetők nagyobb mértékben bíznak másokban, mint a beosztottak (rendre 61%, 57,1% és 51,9% válaszolt igennel az erre irányuló kérdésre).

Ami a függő változókat illeti, a magasabb társadalmi aktivitás (önkénteskedés) szignifikánsan szoros kapcsolatban állt „a legtöbb emberben meg lehet bízni” hozzáállással. Ugyanez mondható el az értékrendre vonatkozó kérdéssorból a „fontos nekem, hogy mindig legyenek barátaim” állításról. Emellett az egyéni társadalmi tőke *Rafal Styła*-féle mérőszáma statisztikailag szignifikánsan magasabb volt az embertársaikban bízó könyvtárosok esetén. Utóbbiaknak szignifikánsan több barátjuk/ismerősük is volt, mint bizalmatlanabb kollégáiknak (átlagosan 28,33, illetve 24,33). A kérdőív rákérdezett arra is, hogy bizonyos, a civil szférához kötődő tevékenységekben (pl. lakossági fórum, demonstráció, adománygyűjtés stb.) az előző évben hány alkalommal vettek részt a könyvtárosok. A válaszok tanúsága szerint azok, akik megbíznak másokban, többször kapcsolódtak be ilyen tevékenységekbe.

A válaszadók 95,2%-a szerint a könyvtár megbízható intézmény – ez némileg ellentmond annak, hogy összesen csak 54,8% bízik az emberekben általában (a főnőkében 67,9%, a kollégáiban pedig 69,7% bízik). Egy olyan korban, amikor a közintézményekbe és az államba vetett bizalom csökken, a társadalom széttagoltsága pedig növekszik, különösen fontos, hogy a könyvtárak erősítsék integratív szerepüket. Ennek lehet jó kiindulópontja a bizalom építése, amelyet a könyvtár vezetése a partnerkapcsolatok elmélyítésével, továbbképzésekkel, a meglévő társadalmi projektek támogatásával és jó menedzsmenttel mozdíthat elő.

(Szabó Piroska)

Lásd még 1

Nemzetközi könyvtárügy

7/2022

BIANCHINI, Carlo – BARGIONI, Stefano – PELLIZARI DI SAN GIROLAMO, Camillo Carlo: Beyond VIAF: Wikidata as a complementary tool for authority control in libraries. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 2., p. 1–31.

A VIAF-on túl: a Wikidata mint kiegészítő eszköz a könyvtári authoritykontroll számára

Besorolási adatok egységesítése; Feldolgozó munka; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár; Nemzetközi szervezet; Személynév

A kapcsolt adatok igen fontos termékei a modern könyvtárnak, ugyanis lehetővé teszik, hogy azonosítók használatával több bibliográfiai leírás hivatkozzon ugyanarra a forrásra, ezáltal a könyvtárak többszörösére növelhetik saját adatállományuk gazdagságát. A W3C részeként működő Könyvtári Kapcsolt Adatok Inkubátor Munkacsoport 2011-es jelentése új fejezetet nyitott az egyetemes bibliográfiai számbavétel történetében, amelynek mára az OCLC által üzemeltetett VIAF (Nemzetközi Virtuális Authorityállomány) vált a legfőbb támaszává. A VIAF számos nemzeti könyvtár közreműködésével biztosít egymással összeköthető authorityállományokat, klaszterekbe szervezve adott entitások (személyek, helyek, művek és kifejezési formák) különböző névváltozatait, így az authoritykontroll nélkülözhetetlen nemzetközi eszközként funkcionál.

Azóta egy újabb globális szereplő lépett színre a Wikidata formájában, amely egy – a Wikipédiához hasonlóan – bárki által szabadon szerkeszthető és a nyílt kapcsolt adatok (*Linked Open Data*) létrehozására, publikálására és felhasználására szolgáló platform. Közgyűjteményi felhasználására már számos példát láthattunk. Joggal merül fel a kérdés, hogy a fenti két globális kapcsoltadat-platform mennyire integrálható, elegendő-e egyikük a könyvtáros szakmának, vagy mindkettőre szükség van, illetve hogy melyik platform mely érdekelt fél számára hasznos. Jelenleg a Wikidata és a VIAF közötti kapcsolat igen erős: mindkettőt szigorú authoritykontroll jellemzi, továbbá a Wikidata adatszolgáltató a VIAF-ban, míg a VIAF-azonosítókat feltüntetik a Wikidata-leírásokban. Fontos megemlíteni, hogy nincs automata reciprocitás a két szolgáltatás között, az ösz-

szekítés a VIAF-klaszterek és a Wikidata-leírások között manuális munkát igényel.

A jelen kutatást leszűkítették a személynevek VIAF-klaszterére és az *instance of: human* Wikidata-előfordulásokra, mivel egyedül ezek közvetlenül összehasonlíthatók. Ami a mennyiségi szempontokat illeti, a Wikidata 8 304 947 személyleírást tartalmaz (ezek közül 2 061 046 rendelkezik VIAF-azonosítóval), a VIAF-beli személyi klaszterek száma ellenben 22 099 715. Ennek oka az, hogy a VIAF-on az adatok forrását a közreműködők periodikus hozzájárulásai képezik, a félautomata módon bővített Wikidata azonban még messze áll attól, hogy strukturált munkafolyamatok keretében gyűjtse be az adatokat a közgyűjteményektől. A VIAF és a Wikidata célja, hatóköre, szervezeti és elméleti megközelítése, adatgyűjtése és -kezelése szempontjából is különbözik egymástól. (A cikk ezekről összehasonlító táblázat formájában is ad áttekintést.)

A VIAF esetében igen szelektív az adatok befogadásának folyamata, kizárólag a hivatalos partnerintézmények (köztük a nemzeti könyvtárak) vehetnek részt benne. A hibák azonosításának és javításának gyors és együttműködő munkafolyamatait gátolja az azonosítók klaszterezésének nehézsége és az egyirányú adatforgalom, így a rendszer csupán az entitások szűk körének azonosítására képes.

A szemantikus webtechnológia azonban számos új eszközt és egyúttal lehetőséget adott a könyvtáraknak és más közgyűjteménynek, hogy adataikat tágabb környezetben hasznosíthassák mint a szemantikus web gerincének releváns építőköveit. E feladatkörben játszik kulcsszerepet a Wikidata bibliográfiai és nem bibliográfiai adatok publikálásával, aggregációjával és kontrolljával. Az azonosítás tekintetében a Wikidata jelentősen függ a VIAF által nyújtott adatoktól, épp ezért a Wikidata közössége folyamatosan monitorozza a VIAF-klasztereket, folyamatosan frissített hibajegyzékeket készítve azokról, így elmondható, hogy a két szolgáltatás kölcsönösen segíti a másik működését, ráadásul a Wikidata magában foglalhatja azon adatszolgáltatókat is, amelyek kívül esnek a VIAF hatáskörén.

Konklúzióként megállapítható, hogy a VIAF és a Wikidata egyaránt a szemantikus webes authority-kontroll igen fontos eszközei, ám eltérő érdekelt felek igényeit szolgálják. A VIAF- és az ISNI-névazonosítók között meglévő kapcsolatrendszerrel ellentétben jelenleg nem képezi diskurzus tárgyát a VIAF–Wikidata interoperabilitás. A Wikidata előnyeként könyvelhető el az azonosítási folyamat

megbízhatósága, hátránya azonban a szervezetlen és tervezetlen *crowdsourcing*-jellegű adatbővítés, ráadásul a Wikidata-közösség továbbra is híján van az intézményi adatkurátorok – például könyvtárosok, levéltárosok, muzeológusok – állandó támogatásának és együttműködő munkájának. A Wikidatát érintő közgyűjteményi projektek nagy része egyelőre a potenciális felhasználhatóságot térképezi fel, és még túl kevés projekt tűzte ki célul az intézményi adatsilók nagyarányú szinkronizálását a Wikidatával. Ám amint ezek a kezdeményezések elérik a kritikus tömeget, a Wikidata feltehetően valóban a webes adatok globális csomópontjává válik.

Mivel a kutatás kizárólag a személynév-entitások összehasonlításával foglalkozott, a jövőben meg kívánják vizsgálni egyéb entitások összevethetőségének lehetőségeit is.

(Bódog András)

Lásd még 6, 19, 55

Nemzeti könyvtárügy

8/2022

BÖTTCHER, Carina – BREIDLID, Jacqueline: Bibliotheken als wichtige Akteure der außerschulischen Bildungsarbeit : kreative Bildungspartner vor, während und nach Corona : zahlreiche Förderprogramme In: BuB. – 73. (2021) 8/9., p. 462–465.

A könyvtárak mint az iskolán kívüli oktatás fontos szereplői: kreatív partnerek a koronavírus-járvány előtt, alatt és után – sokféle támogatási program

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Használók képzése -gyermekkönyvtárban; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Információs műveltség; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A koronavírus-járvány a gyerekeknek és fiataloknak, valamint családjaiknak is nagy kihívást jelentett. Következményeit enyhítik például az olvasástámogató és a digitális kompetenciák kialakítását célzó programok. Ezek már bevált megoldások, és az iskolán kívüli oktatás részét képezik. Nemcsak a politikai döntéshozók számára bizonyítják a könyvtári munka értékét, hanem erősítik a könyvtárosok pozitív önképét is.

A járvány alatt a gyerekek és a fiatalok életét megnehezítette a távolságtartás, a higiéniai követelmények, az otthoni digitális oktatás. A sport- és szabadidős létesítmények javarészt zárva tartottak. A gyerekek és a fiatalok elbizonytalanodtak, elmagányosodtak, lelki terheket viseltek. A helyzet hatásai az iskolai tanulásban is megmutatkoztak: egy felmérés szerint Németországban az 5–10. osztályosok 20%-a lemaradt a tanmenettől. Az iskolát elhagyók száma kétszeresére nőtt a korábbiakhoz képest.

A könyvtárak mint kulturális és oktatási intézmények sokféleképpen gazdagítják a fiatalok életét (a digitális kreatív műhelyek például helyet adnak a kísérletezéshez, programozást lehet tanulni, mentorok segítenek az olvasástanulásban és a digitális kompetenciák elsajátításában). Szorosan együttműködnek az iskolákkal, a szociális intézményekkel, egyesületekkel és más kezdeményezésekkel, például a népfőiskolákkal és önkéntesekkel. Az a céljuk, hogy sokrétű, informális tanulási lehetőséget kínáljanak a gyermekek és a fiatalok számára.

A könyvtárak nagyon kreatívan reagáltak a pandémia kihívásaira: házhoz szállították a könyveket, csomagokat állítottak össze, a Zoomon kreatív délutánokat, a YouTube-on felolvasásokat szerveztek. Mindezt pluszköltségek nélkül, arra törekedve, hogy érintésmentesen ugyan, de kapcsolatban maradjanak a használókkal. Egy példa: Obertraublingban a községi könyvtár és az általános iskola együttműködésében, a *Total Digital!* program keretében harminc fiatal és gyermek találkozott virtuálisan, és készített el kedvenc könyvéről közösen egy multimédiás bemutatót. A kormányzat is törekszik a lemaradások pótlására, a több hónapig tartó korlátozások szociális és pszichikai következményeinek felszámolására. Az *Aufholen nach Corona [Hozzuk be a koronát!]* nevű akcióra kétmilliárd eurót különítettek el. Az illetékes minisztériumok az iskolai oktatáson belül és kívül is új és már folyamatban lévő programokat támogatnak. A könyvtárak ezekbe mind bekapcsolódhatnak jelenléti és hibrid formátumú rendezvényekkel. A *Kultur macht stark [A kultúra megerősít]* című nyári programok például egy korábbi kezdeményezést folytatnak egyszerűsített feltételek mellett. Új tartományi programok is indulnak a tanulás támogatása érdekében, például Mecklenburg–Elő-Pomerániában a sikeres iskolai záróvizsgákért négy pilléres programot dolgoztak ki, melyben a könyvtárakkal is számolnak. A könyvtárak a gyerekek és fiatalok feltételezett érdeklődéséből kiindulva, képességeik és kompetenciáik, valamint személyiségük fejlesztése érdekében

dolgozzák ki szolgáltatásaik kínálatát. Megbízható intézmények, amelyek a jelenlegi társadalmi kihívások közepette is fontos szereplői az iskolán kívüli oktatásnak. Egy felmérés keretében 2021-ben már a megkérdezettek 60%-a tekintette alapvető információs forrásnak az internetet a 2020-as 55%-kal szemben. Minden eddiginél fontosabb lett tehát a hálózati információk megbízhatóságának megítélése. A könyvtárak különösen a médiakompetenciák fejlesztése terén jeleskednek. Fontos témaként emelhető ki például, mit tehetnek a könyvtárak az álhírek ügyében, valamint az olvasás támogatása a digitális média segítségével. Az előbbire példa az oktatási és kutatási minisztérium és a Német Könyvtári Szövetség (*dbv*) *Netzwerk Bibliothek Medienbildung [Könyvtári Médiaműveltségi Hálózat]* nevű továbbképzési programja, az utóbbira pedig a kellingshuseni tizenévesek filmes projektje, melyet a *Die drei Fragezeichen [A három nyomozó]* című regénysorozat nyomán készítették el a *Total Digital!* program keretében.

A könyvtárak sokféle módon támogatják a tanulás különböző formáit, köztük az informális tanulást. A koronavírus-járvány közepette a szülői háttértől független támogatást tudnak nyújtani a gyerekeknek és fiataloknak. Ezt a szempontot a járvány lecsengése után is figyelembe kell venni. Ugyanez vonatkozik a támogatások folytatására. A könyvtárak megérdemlik, hogy stabil pénzügyi feltételek között tevékenykedhessenek: jól képzett munkatársakkal, átfogó médiakínálattal, modern technikai felszereltséggel, valamint színvonalas terekkel rendelkezhessenek. Kezdeményezéseik sikere igazolja mindezt – itt az ideje, hogy láthatóbbakká és öntudatosabbakká váljanak.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 14, 20

Központi szolgáltatások

9/2022

MACH, David: Portál Knihověda.cz In: Čtenář. – 73. (2021) 6., p. 217–219.

Cseh könyvtártudományi portál – Knihověda.cz

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Együttműködés -bel-földi; Könyvtörténet -nemzeti; Központi szolgáltatá-

sok; *Nemzeti könyvtár; Nyomdásztörténet -nemzeti; Patriotika bibliográfia; Régi és ritka könyvek; Retrospektív bibliográfia; Tudományos és szakkönyvtárak*

A cseh könyvtártudományi portál (www.knihoveda.cz) az 1800 előtt megjelent könyvek és könyvkultúra történetével, kutatásával foglalkozók virtuális eszköze, amely a retrospektív nemzeti bibliográfiákra épül. Használói könyvtárosok, kutatók, felsőoktatási hallgatók és a téma iránt érdeklődő nyilvánosság. A portál egy 2016–2020 közötti projekt részeként valósult meg, európai uniós támogatással; a közreműködő szakemberek az akadémiai könyvtár és levéltár, a nemzeti könyvtár, valamint a Masaryk Intézet régi nyomtatványokkal és kéziratokkal foglalkozó munkatársai voltak.

A portál három, önállóan is használható részből áll: 1. *VuFind* keresőfelület; 2. a cseh közép- és koraiújkori könyvek enciklopédiája; 3. Cseh- és Morvaország 1800 előtti nyomdászati tevékenységének interaktív térképei. A negyedik, kiegészítő menüpont a témához kapcsolódó aktualitások, hírek közlésére szolgál. A *VuFind* keresőfelület egyidejűleg több adatbázis elérhetőségét biztosítja. Alapját két nemzeti retrospektív bibliográfia integrálása képezi az 1476 és 1800 között kiadott bohemika könyvtermésről: a cseh és szlovák könyvészet (www.knihopis.cz) és az idegen nyelvű bohemikumok bibliográfiája (<https://kvo.lib.cas.cz/cizojazyčna-bohemika/>). További bibliográfiai forrás a *Kéziratok és kodikológiai szakirodalom*, valamint a *Könyvtártudományi szakirodalom adatbázisa*. A használó tehát a régi kéziratok, nyomtatványok keresésével egyidejűleg a róluk szóló tanulmányokat, cikkeket is megtalálja, egyszerű vagy összetett keresőfelület segítségével, ahol a szerzők és nyomdászok nevére, a kiadás helyére, a mű nyelvére, műfajára és témájára is lehet szűrni. A tudományos kutatást tezaurusz is segíti, amely kb. ötven tárgyszót (650-es MARC-mező) és ugyanannyi deskriptort (655-ös mező) tartalmaz. Emellett lehetőség van böngészésre, a kapcsolódó digitális másolatok megtekintésére, valamint relevancia, kiadási hely és idő szerinti listázásra is.

A könyvkiadás történetének áttekintésére szolgálnak az interaktív térképek, amelyek az összes 1800 előtti nyomdászati tevékenységet számba veszik a cseh és morva területeken, a nyomdászat történetét pedig interaktív eszközök segítségével (térkép, időtengely, grafikai görbék) teszik kutathatóvá. A keresés a földrajzi és az időtényezőn túlmenően konkrét paraméterek (nyelv, téma, műfaj, nyomdász neve)

szerint is lehetséges. A térkép egyszerre akár öt keresési lekérdezést is képes kombinálni és grafikusan megjeleníteni.

A portál leginkább közkedvelt része a könyvek enciklopédiája, melynek alapját a 2006-ban *Petr Voit* által kiadott, 2600 tételes könyvészeti publikáció képezi, amelyet elektronikus formátumúvá konvertáltak, és hipertextes hivatkozásokkal láttak el. Voit munkáját mintegy 400 új tétellel egészítették ki a kéziratos bohemika anyag tárgykörében, ezek a leírás mellett dokumentációs fotókat (illuminációk, könyvkötések) is tartalmaznak. Az enciklopédia szócikkei össze vannak kapcsolva a portál többi részével, így a bibliográfiai tételektől vagy a térképről a vonatkozó enciklopédia-szócikkhez ugorhatunk.

A projektnek a portál mellett fontos hozadékaik voltak a workshopok, konferenciák és kiállítások is (pl. 2019-ben az illuminált imádságoskönyvekből készült kiállítás). Számos, a témához kapcsolódó monográfia és szakfolyóiratban közölt tanulmány is napvilágot látott 2016 és 2020 között.

A projekt pozitívumai közül kiemelkedik az interdiszciplináris szakmai hozzáállás és a felhasznált bibliográfiai források mennyisége, gazdagsága. A *Knihoveda.cz* portál olyan úttörő vállalkozás, amely jelentőségében az 1923-ban kiadott *Tobolka*-féle csehszlovák nemzeti könyvészethez mérhető. Hasznosságát maguk a használók tudják a legjobban értékelni a gyakorlatban.

(Prókai Margit)

Lásd még 7, 25

Együttműködés

Lásd 9, 17, 51, 52

Jogi szabályozás

10/2022

SONDERVAN, Jeroen [et al.]: Sharing published short academic works in institutional repositories after six months: the implementation of the article 25fa (Taverne Amendment) in the Dutch Copyright Act. – *Bibliogr. In: LIBER quarterly*. – 31. (2021) 1., p. 1–17.

A rövid tudományos publikációk megosztása intézményi repozitáriumokban hat hónap elteltével: a holland szerzői jogi törvény 25fa. cikkének végrehajtása

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szerzői jog

Hollandiában célul tűzték ki, és a Nyílt Tudomány Nemzeti Tervében (*National Plan Open Science*) le is fektették, hogy a tudományos publikációk 100%-a legyen elérhető a nyílt hozzáférés keretében. A célt 2020-ra kellett volna megvalósítani, azonban 2020-ra a cikkeknek várhatóan 70–75%-a lesz nyílt hozzáférésű. A közelmúltig Hollandia az arany útra összpontosított – azaz a nyílt hozzáférésre folyóiratokon és kiadói platformokon keresztül. Ez valószínűleg túl költséges, ezenkívül lehetetlen az összes cikket és egyéb kiadványtípust lefedni ezen az úton. 2015 óta a holland szerzői jogi törvény alternatívát kínál a 25fa. cikk (más néven „Taverne-módosítás”) végrehajtásával, elősegítve a zöld utat, azaz a (megbízható) repozitóriumokon keresztüli nyílt hozzáférést. Ez a módosítás lehetővé teszi a kutatók számára, hogy megoszthassanak rövid tudományos munkákat (pl. cikkeket és szerkesztett gyűjteményekben található könyvfejezeteket), a kiadók korlátozó irányelveitől függetlenül. 2019 februárja és 2019 augusztusa között minden holland egyetem részt vett az „Oszd meg, mi gondoskodunk róla!” (*You Share, We Take Care!*) kísérleti projektben, hogy teszteljék, hogyan tudják ezt a szerzői jogi módosítást az intézmények értelmezni és végrehajtani olyan szakpolitikai eszközként, amelynek célja a nyílt hozzáférés zöld útjának és az „önarchiválásnak” az előmozdítása. 2020-ban intézkedéseket hoztak a törvénymódosítás alkalmazásának kiterjesztésére. Ez a cikk beszámol a kísérleti projekt eredményeiről, továbbá megosztja a jó gyakorlatokat a megvalósítással és a figyelemfelkeltő tevékenységgel kapcsolatban a kísérlet utáni időszakból 2021 elejéig, amelynek során a könyvtárak kulcsszerepet játszottak a bizalomépítés terén és az intézményi szintű hatékony végrehajtási megoldások kimunkálásában. Végezetül a cikk a finomhangolás néhány lehetséges következő lépésével zárul, mint például az összhang megteremtése európai szinten.

(Autoref.)

Lásd még 20

Könyvtárosi hivatás

Lásd 6, 12, 13

Oktatás és továbbképzés

11/2022

BOWKER, Lynne: Against the clock : speed training in library and information science education. – Bibliogr. In: Journal of education for library and information science. – 62. (2021) 3., p. 326–345.

Versenyfutás az idővel: gyorsasági tréning a könyvtár- és információtudományi képzéseken

Egyetemi hallgató; Feldolgozó munka; Hatékonyság; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Olvasás; Tárgyi feltárás

Napjainkat egyre inkább meghatározza a felgyorsult világ, melynek kihívásaira mindenkit fel kell készíteni, beleértve a könyvtárosképzésben részt vevő hallgatókat is. A jelen kísérleti projekt célja egy olyan képzés kidolgozása és tesztelése a hallgatók körében, amely fejleszti az időkorlátok közötti munkavégzés hatékonyságát.

A gyors munkavégzés készsége a megszerzett munkatapasztalattal együtt alakulhat ki, de a könyvtár- és információtudományi képzések részeként tudatosan is fejleszthető. A munkaadók elvárják a frissen végzett hallgatóktól, hogy rendelkezzenek az időgazdálkodás és a hatékony munkavégzés képességével, az Amerikai Könyvtáros Egyesület által meghatározott kulcskompetenciák között ez mégsem szerepel. Több olyan kutatás ismert, amely egyértelművé teszi, hogy az egyetemi évek alatt kidolgozott stratégiák, az elsajátított technikák, valamint a megszerzett magabiztosság hozzájárulnak ahhoz, hogy a határidőkhöz igazodó munkavégzés hatékonyabbá váljon. A legfőbb módszer e képesség fejlesztésére az, hogy időt kell szánni a begyakorlására, mégpedig kockázatmentes környezetben. Minél több tapasztalattal rendelkezik valaki, annál gyorsabb és hatékonyabb munkavégzésre lesz képes. A tanulmány azt vizsgálja, hogy egy szisztematikus, gyors munkavégzésre irányuló tréning segíthet-e a könyvtárosszervezőknek a gyors munkavégzés elsajátításában.

A felmérést végző szakemberek a vizsgálat lefolytatásához kísérleti és kontrollcsoportra osztották a hallgatókat. A kísérleti csoportot az Ottawai Egyetem azon információtudomány mesterszakos hallgatói alkották, akik a 2019-es tavaszi félévben felvették a *Fogalmi elemzés és reprezentáció* kurzust (7 fő). Azért erre esett a választás, mert egyrészt egy kisebb

létszámú csoporttal szerettek volna dolgozni, másrészt nem a tájékoztatással kapcsolatos tantárgyat akartak használni (ahol már vannak példák a gyorsaságot figyelembe vevő gyakorlatokra). A harmadik tényező az volt, hogy a kísérletre kiválasztott kurzust a vizsgálódást lefolytató szerzők maguk oktatták, így a gyorsasági tréninget a tananyaghoz tudták igazítani. A negyedik szempontot pedig az jelentette, hogy a tantárgy nem alapozó kurzus, hanem körülbelül a képzés közepén helyezkedik el a tantervben, így a hallgatók már rendelkeznek a megfelelő szakmai alapkompenciákkal.

A kontrollcsoportot szintén az információtudomány mesterszakos hallgatók köréből toborozták különféle felületek segítségével (plakátokon, a közösségi médiában és a hallgatói önkormányzatnak küldött e-maileken keresztül). A felmérésben résztvevőknek 75 dollár értékű Amazon-utalványt ajánlottak fel az előírt követelmények (bevezető foglalkozás, tesztek, záró fókuszcsoportos beszélgetésen való részvétel) sikeres teljesítése esetén. A kísérleti csoporttal ellentétben a kontrollcsoport tagjai (összesen 8 fő) tanórán kívüli formában vettek részt a vizsgálatban.

A hallgatók háromféle feladatot kaptak, melyek mindegyike a szövegértéssel és az információkövetéssel volt kapcsolatban. Elsőként ún. Cloze-tesztet alkalmaztak, melynek során az üresen hagyott szövegrészekbe kell illeszteni a megfelelő szót vagy kifejezést. A Cloze-tesztet nyelvtanulási kontextusban használják, mert alkalmas a szövegértés mérésére és az elméleti készségek feltérképezésére egyaránt. A kísérlethez a kurzusokon feladott információtudományi szakkikkekéből és tankönyvekből vett részletet használtak, feleletválasztási lehetőséggel, így a könyvtárhallgatók elsajátított ismereteire is építettek. A következő feladattípus a tömörítés volt. Ehhez olyan szakmai folyóiratokból választottak cikkeket, mint például az *American Libraries* és a *The Open Shelf*. Végezetül az *EBSCO Library, Information Science and Technology Abstracts* adatbázisából származó 250 szavas összefoglalókat kellett a hallgatóknak elolvasniuk, majd azokhoz tárgyszavakat adniuk.

A kontrollcsoport két tesztet töltött ki 6 hét különbséggel (a *Brightspace* tanulásirányítási rendszeren keresztül): az első alkalommal a háromféle feladatra 10-10 perc állt rendelkezésre, míg a második alkalommal már csak 5-5. A kísérleti csoport a fenti tesztek kitöltésén felül a közbülső időben feladattípusonként 3 (azaz összesen 9) gyorsasági tréningben részesült, melynek során minden alkalommal 30 másodperccel csökkentették az időkorlátot.

Összevetve a két csoportot, a kísérleti csoportban részt vevő tanulók teljesítettek jobban a záróteszten. A kontrollcsoport tagjai nehezen vették az időbeli korlátokat, mind a három feladatban rosszabb eredményeket értek el mind a teljesítés, mind a minőség szempontjából. A záró fókuszcsoportos beszélgetésen a kísérleti csoport tagjai úgy nyilatkoztak, hogy magabiztosabbnak érzik magukat az „időre menő” feladatokban, míg a kontrollcsoport tagjai kifejezték, hogy szívesen részt vennének egy gyorsasági tréningben. Felmerült a gyorsaság munkaerőpiaci értéke, az idővel való gazdálkodás hasznosítása a tanulásban általában, valamint a gamifikáció mint motiválóerő is. A kísérleti projekt célja egy olyan tanulási környezet kialakítása volt, melynek keretében fejleszteni próbálták a hallgatók időkorlátok közötti munkavégzésének képességét. Ugyan az idővel való gazdálkodás szubjektív, és nem tudtak minden változóval számolni, illetve a felmérést kis létszámú mintán végezték, mégis feltételezhető az eredmények alapján, hogy a gyorsasági tréning pozitív hatást gyakorolt a hallgatók teljesítményére.

(Szőnyegi Zsanett)

12/2022

STARK, Rachel Keiko – AIELLO, Marina T.: Solo but not alone : self-directed online peer education as a way to increase professional knowledge and skills. – Bibliogr. In: *Journal of hospital librarianship*. – 21. (2021) 1., p. 1–10.

Egyedül és mégis együtt: öntevékeny, egymástól való online tanulás a szaktudás és a készségek fejlesztése érdekében

Adatbázis; Kommunikáció -személyzetén belül; Könyvtárosi hivatás; Szakkönyvtár -egészségügyi; Távoktatás; Továbbképzés

Az egészségtudományi szakkönyvtárakban dolgozó könyvtárosoknak kevés idejük és anyagi lehetőségük van szakmai továbbképzéseken való részvételre. A konferenciák és a továbbképzési tanfolyamok magas díjai komoly terhet rónak a könyvtárosokra, ez pedig szakmai akadályt jelent, hiszen ezen alkalmak lényege az együttműködés, a közös munka, a készségek elsajátítása és fejlesztése, illetve nem utolsósorban a szakmai kapcsolatok további bővítésének lehetősége lenne.

Az észak-kaliforniai *kpLibrarians* (a *Kaiser Permanente* nonprofit egészségügyi szervezetben dolgozó

könyvtárosok csoportja) kidolgozott egy online képzést, melynek keretében egymástól lehetett megtanulni a különböző adatbázisok használatát. A tanfolyamon az új és ritkán használt adatbázisok használatát sajátították el a résztvevők, miközben az oktatói és a prezentációs készségeiket is fejleszthették. Az egyszemélyes egészségügyi szakkönyvtárak munkatársait ezáltal arra ösztönözték, hogy konzultáljanak többet kollégáikkal a *Kaiser Permanente* rendszerén belül.

A továbbképzéseken a személyes tanulási hálózatok kiépítése során a résztvevőknek lehetőségük nyílik az egymástól való tanulásra és a kapcsolataik mélyítésére. A korábbi kutatások tanúsága szerint az egyenrangú partnertől való tanulás és egymás kölcsönös segítése hatékony stratégia a tudás és a készségek megszerzésének érdekében. Az ilyen tanfolyamokon a résztvevők nagyobb hajlandóságot mutatnak az egymástól való kérdésésre is. Az online képzési forma támogatja a résztvevők önálló, egymástól független tanulását, illetve fejleszti digitális kompetenciáikat. Azon könyvtárosok számára is hasznos lehet, akik a pandémia idején bevezetett munkahelyi korlátozások vagy könyvtári felújítások, esetleg egyéb okok miatt ideiglenesen home office-ban dolgoznak. A *kpLibraries* munkatársai a képzés előtt egy kérdőív segítségével felmérték a tudásszintet, majd kiosztották az egyes adatbázisokat a könyvtárosoknak, akik 5 hónapot kaptak a felkészülésre. A továbbképzésen online prezentáció segítségével mutatták be társaiknak az adatbázisokat. Az egymástól való tanulás hatékonyan bizonyult: a szakmai képzésen részt vevő valamennyi könyvtáros nagyobb magabiztosságot szerzett az adatbázisok használatában, illetve a túlnyomó többség úgy látta, hogy képes lesz a könyvtárhatalmát is átadni az ismereteket. Az is kiderült, hogy a résztvevők a jövőben ténylegesen használni tervezik az újonnan megismert adatbázisokat.

Összegezve, az egymástól való tanulás útján történő továbbképzés eredményeképpen a könyvtárosok szakmai készségei bővültek, magabiztosságuk pedig nőtt, így a források szélesebb körét lesznek képesek használni, illetve többféle adatbázis használatában fognak tudni segítséget nyújtani az olvasóknak. A képzés lehetőséget adott arra is, hogy informális környezetben gyakorolják előadói készségeiket, és erősítsék szakmai kapcsolataikat. A cikkben bemutatott modell más kórházi könyvtári rendszerekbe is átültethető.

(Szőnyegi Zsanett)

Szabványok, normatívák

Lásd 22

Egyesületek

13/2022

GARRISON, Betty – CRAMER, Steve M.: What librarians say they want from their professional associations : a survey of business librarians. – Bibliogr. In: Journal of business & finance librarianship. – 26. (2021) 1-2., p. 81–98.

Mit várnak a könyvtárosok a szakmai egyesületeiktől? Felmérés üzleti könyvtárosok körében

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Felmérés; Könyvtárosi hivatás

A könyvtáros szakmai szervezetek célja, hogy a könyvtárosok számára szakmai fejlődési, hálózatépítési, valamint szolgáltatási és bemutatkozási lehetőségeket biztosítsanak. Ennek ellenére sok szervezetben csökken a taglétszám. Az összes típusú könyvtárban dolgozó üzleti könyvtárosok körében felmérést végeztek, amely adatokat szolgáltatott a tagság előnyeiről. A válaszadók leírták a sikeres szervezetek jellemzőit, valamint csalódásaik okait. A minőségi programok és képzés, a hálózatépítési lehetőségek és a tagok elkötelezettsége voltak a pozitívumok, míg a gyenge kommunikációt és a részvételi lehetőségek hiányát említették a leggyakrabban negatívumként. A cikk zárásként négy javaslatot tesz arra vonatkozóan, hogy a könyvtáros szakmai szervezetek hogyan őrizhetik meg relevanciájukat, hasznosságukat és értékességüket tagjaik szemében. Ezek a következők: időszerű, érdemi és szelektív kommunikáció; befogadó és proaktív kapcsolat a tagokkal, külön hangsúlyt fektetve az új tagokra és a pályakezdő könyvtárosokra; programszervezés az aktuális igények alapján; ingyenes vagy kedvező árú rendezvények, amelyek könnyen elérhetőek a tagok számára.

(Autoref. alapján)

Lásd még 20

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

Lásd 2, 7, 9, 43, 46

Felsőoktatási könyvtárak

Lásd 10, 21, 25, 27, 29, 32, 33, 34, 36, 38, 41, 42, 44, 48, 49, 50, 55, 58

Közművelődési könyvtárak általában

14/2022

GUSEVA, Evgeniâ Nikolaevna: Model'nye biblioteki : istoričeskij očerok proekta. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 3., p. 245–254.

Res. angol nyelven

Modellkönyvtárak: történeti áttekintés a projektről

Ésszerűsítés; Fejlesztési terv; Irányelvek -könyvtári; Könyvtármodell; Közművelődési könyvtár; Községi könyvtár; Működési feltételek; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A XX. század végére a könyvtári szféra képviselői számára Oroszországban is világossá vált, hogy a kialakult válsághelyzetből a kiutat a könyvtári-információs tevékenység új, a társadalmi és gazdasági kihívásokra megfelelő választ adni tudó formái jelentik. Az Üzleti Könyvtárak Interregionális Egyesülete a Kulturális Minisztérium égisze alatt működő *Nyílt Oroszország* társadalmi szervezettel együtt 2002-ben indított projektet a falusi modellkönyvtárak kialakítására. Négy régióban 20, az összes régió számára mintaként szolgáló modellkönyvtár létrehozását tervezték.

A projekt ún. 1.0 szakasza 2002-től 2005-ig tartott, a 2.0 szakasz *Az Oroszország kultúrája (2006–2011)* célprogramba való felvételével kezdődött. A tervek szerint költségvetési támogatásból (165 millió rubel)

420 falusi könyvtárban kellett biztosítani az információs források elérését, ebből 46 régióban 264 falusi könyvtárat korszerűsítettek. A 2012-ben módosított költségvetési jogszabályok szerint a továbbiakban *Az Oroszország kultúrája (2012–2018)* programban az állami finanszírozáshoz pályázat útján lehetett támogatást nyerni, és kötelező lett a társfinanszírozás a regionális és önkormányzati szervek részéről (ez a program 2.1 szakasza). A célprogram teljes időtartama alatt több mint 900 falusi könyvtár újult meg. Ebben az időben fogalmazódott meg a munkatársak speciális kompetenciái iránti igény, valamint a kötelező szakoktatásban és szakmai továbbképzésben való részvételükkel kapcsolatos követelmény.

A falusi könyvtárak átalakítását célzó program lépései:

1. a könyvtári helyiségek tatarozása és felszerelése;
2. a berendezések, nyomtatott és elektronikus kiadványok eljuttatása a könyvtárakba;
3. oktatás tartása a munkatársak számára.

Az Oroszországi Föderáció szövetségi alanyaiban a kiválasztás szempontjai a támogatás elnyeréséhez az alábbiak voltak:

- részvétel a projekt társfinanszírozásában;
- a műszaki lehetőségek megléte a könyvtár internethez történő kapcsolódásához;
- megfelelő képzettségű szakemberek jelenléte.

Ebben az időszakban állami költségvetésből a falusi könyvtárak modernizálására a következő információforrásokat és felszereléseket biztosították:

- operációs rendszerrel és *Office* szoftverrel ellátott számítógépek, multimédiás vetítők, fogyasztóeszközök;
- több száz könyv az utóbbi évek különböző témájú kiadványaiból;
- információforrásokat tartalmazó CD-k a lakosság különböző csoportjainak ellátásához.

A fentiekkel ellátott falusi modellkönyvtárak feladatai:

- egyenlő és szabad hozzáférés biztosítása az információhoz és a kulturális javakhoz;
- a szükséges elektronikus források iránti igények teljesítése az információkeresés korszerű módszereinek oktatásához;
- helyi tartalmak létrehozása és terjesztése a lakosság számára érthető formában;

– a felhasználók új igényeinek megfelelő, kényelmes könyvtári tér kialakítása.

2014-ben a kulturális miniszter jóváhagyta *A közkönyvtárak tevékenységének modellszintű irányelvei* című dokumentumot, ennek megvalósíthatóságát új típusú, ún. kísérleti könyvtárak létrehozásával ellenőrizték. 2015 és 2018 között öt projektre került sor (3.0 szakasz), a sikeres példák nyomán a *Kultúra* projekt keretében a 2019–2024 időszakra 660 önkormányzati modellkönyvtár megvalósítását tervezik. Az Oroszországi Nemzeti Könyvtár (RNB) adatai szerint 2019. január 1-jén 3310 modellkönyvtár működött, 2019–2020-ban 426 jött létre, 72 intézmény pedig megszűnt.

Összességében az országban működő 36 595 önkormányzati könyvtárból mindössze 9% rendelkezik modellkönyvtár státusszal, amit a fogalom pontatlan meghatározása magyaráz. Az említett irányelv szerint a modellkönyvtár egy gyors internet-eléréssel ellátott intellektuális központ, amely hozzáférést ad a korszerű hazai tudományos és művészeti információforrásokhoz, az időszaki kiadványok digitalizált forrásaihoz. Elérési pontot kell biztosítani a Nemzeti Elektronikus Könyvtárhoz, gondoskodnia kell a multimédiás források gyarapításáról, továbbá korszerű és kényelmes teret kell létrehozni klubok, előadások, konzultációk megtartásához. Az állományokban lenniük kell látássérültek számára befogadható formátumú információknak is.

A kísérleti projektek eredményei az „új generációs könyvtárak” hatékonyságát igazolták: jelentősen nőtt a látogatottság és a rendezvények száma, így a könyvtárak valóban vonzó központok lettek a helyi lakosok számára.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

15/2022

HUGHES, Cynthia – BOSS, Stephen: How rural public libraries support local economic development in the Mountain Plains. – *Bibliogr. In: Public library quarterly*. – 40. (2021) 3., p. 258–281.

A vidéki közkönyvtárak szerepe a helyi gazdaság fejlődésében az Amerikai Egyesült Államok nyugati vidéki területein

Községi könyvtár; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Szolgáltatások; Termelés információellátása; Városi könyvtár

Gazdasági szempontból nehéz idők járnak az Amerikai Egyesült Államok vidéki közösségeire: az emberek egyre inkább elhagyják ezeket a területeket, és a városokban, külvárosokban telepednek le. A vidéken maradtak gyakran úgy érzik, hogy hátrahagyták őket, és nem állnak rendelkezésükre azok az erőforrások vagy támogatások, amelyek a gazdasági kihívások leküzdéséhez szükségesek lennének. Ezen a területen a települések gyakran messze vannak egymástól, így az ottaniak fizikai elszigeteltségben élnek. A könyvtárak gyakran az egyedüli olyan helyek, ahol megfelelő nyilvános internet, közösségi helyszín és az információs forrásokhoz értő személyzet áll rendelkezésre. Egy olyan időszakban, amikor a Covid19-válság miatt a kisvállalkozásokra minden eddiginél nagyobb nyomás nehezedik, a rendelkezésre álló könyvtári szolgáltatásokról szóló információk, programötletek, valamint a kisvállalkozások igényeit kielégítő ingyenes és olcsó források fontosabbak, mint valaha. A tanulmány az Amerikai Egyesült Államok nyugati részén található, a *Mountain Plains Library Association* (MPLA) által lefedett régióban (Arizona, Colorado, Kansas, Montana, Nebraska, Nevada, Új-Mexikó, Észak-Dakota, Oklahoma, Dél-Dakota, Utah és Wyoming) működő vidéki könyvtárakra fókuszál abból a célból, hogy megvizsgálja, hogy ezek az intézmények miként támogatják a helyi gazdaság fejlődését.

A kutatáshoz 2018 és 2019 során kérdőíves felmérést végeztek és interjúkat készítettek. A kérdőívben, amely 29 kérdést tartalmazott, a helyi vállalkozóknak kínált szolgáltatások, források, adatbázisok, programok típusaira és ezek igénybevételének gyakoriságára, a felmerült igényekre, a nyújtott szolgáltatások költségvetési forrására és népszerűsítési technikáira, valamint a bevonható partnerekre és a könyvtárosok továbbképzésére kérdeztek rá. A kérdőívet 91 könyvtáros töltötte ki. A várakozásoknak megfelelően a leggyakrabban nyilvános számítógépeket, könyveket, vezeték nélküli internetet, faxot, fénymásolást, nyomtatást és szkennelést kínáltak az üzleti ügyfeleknek. Ezek után az adatbázisokhoz való hozzáférés és az e-könyvek voltak a legjellemzőbb szolgáltatások. A megkérdezett könyvtárosok többsége (67%) úgy becsülte, hogy hetente kevesebb mint 5 üzleti felhasználót szolgál ki. 11 könyvtár (12,1%) eddig csak egyszer kínált üzleti jellegű programot, 29 könyvtár (31,9%) pedig még soha. A megkérdezettek közül mindössze 5 könyvtár (5,5%) tartott rendszeresen ilyen eseményeket. A programok népszerűségi listáján az első öt téma a helyi információkról, a

munkahelykeresésről, a jogi tájékoztatásról, a készségfejlesztésről és a pénzügyi információkról szolt. A könyvtárak több mint fele ingyenes vagy az adott államban elérhető adatbázisokra támaszkodott, és csak kisebb részük fizetett elő üzleti adatbázisokra. A szolgáltatások népszerűsítésére általában a közösségi médiát és a könyvtár honlapját használták. Ami a partnereket illeti, a könyvtárak leggyakrabban a helyi kereskedelmi kamarával és a kisvállalkozókat támogató központokkal voltak kapcsolatban. Végezetül a válaszadók 29,7%-a szerint a vidéki könyvtárak semmilyen továbbképzési lehetőséget nem adnak az üzleti felhasználók kiszolgálásához; a többi esetben a leggyakrabban a webináriumokat és a könyvtári rendszerek által biztosított képzéseket említették. Összességében a könyvtárosok válaszaiból az derült ki, hogy bár alkalmanként kiszolgálják a vállalkozókat, gyakrabban nyújtanak segítséget az álláskeresőknél és válaszolnak a személyes pénzügyekkel és a vagyontervezéssel kapcsolatos kérdésekre. A korlátozott személyzettel, finanszírozással, erőforrásokkal és helyiségekkel rendelkező vidéki könyvtáraknak nehézséget okoz, hogy megismerjék az üzleti ügyfelek igényeit.

A cikk részletesebben bemutat egy-egy jó gyakorlatot Tennessee és Új-Mexikó államból. Tennessee államban a lakosság igényeinek felmérését követően eszközkészletet dolgoztak ki a kisvállalkozások számára, míg Új-Mexikóban pályázati támogatásból az állami könyvtár koordinálásával egy *makerspace*-alapú programot valósítottak meg a vállalkozók támogatására *Libraries as Launchpads [A könyvtárak mint indítóállomások]* néven.

A tanulmány szerzői arra a következtetésre jutnak, hogy a könyvtárak mérettől függetlenül alkalmas helyzetben vannak arra, hogy erősítsék és előmozdítsák a helyi gazdasági fejlődést és a kisvállalkozások növekedését. A városi és vidéki könyvtárak egyaránt rendelkeznek erőforrásokkal – ideértve a gyűjteményt, a munkatársak szakértelmét és idejét – a helyi gazdasági fejlődés támogatására. Ugyanakkor a közösség tagjait hatékonyabban kell tájékoztatni a szolgáltatásokról, mert sokan továbbra sincsenek tisztában a könyvtárak által biztosított forrásokkal. A vidéki közkönyvtáraknak arra kell törekedniük, hogy jobb hozzáférést biztosítsanak a szélessávú internethez, a wifihez és a számítógépekhez, illetve a vállalkozók és az álláskeresők támogatásához.

A vidéki könyvtárak szolgáltatásai nagymértékben függenek az állami könyvtárak által biztosított forrásoktól. Az állami könyvtárak által elérhetővé tett

adatbázisok és képzések teszik lehetővé a vidéki könyvtárak számára, hogy olyan szolgáltatásokat nyújtsanak a vállalkozóknak, amelyeket a vidéki közösségek saját erőből soha nem tudnának megfizetni. Ám mivel az állami könyvtárak költségvetés-csökkentéssel küzdenek, a vidéki könyvtárosok számára egyre fontosabb az ingyenes forrásokról és a lehetséges partnerekről való tájékozódás.

A cikk függelékben felsorol egy sor olyan ingyenes internetes forrást, amelyeket az amerikai könyvtárosok a vállalkozók támogatására használhatnak.

(Békésiné Bognár Noémi Erika)

Lásd még 8, 16, 24, 35, 39, 40, 54

Megyei könyvtárak

Lásd 15, 40

Városi könyvtárak

16/2022

BÜCHEL, Claudia: Nach über einem Jahr Corona : Praxisbericht aus der Stadtbibliothek Neuss In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 9., p. 609–619.

Res. angol nyelven

Több mint egy évnyi tapasztalattal a koronavírus-járvány után a Neussi Városi Könyvtárban

Közművelődési könyvtár; Munkaszervezés; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Neuss, az egyik legrégebbi német város, a Rajna bal partján fekszik Düsseldorf közelében. 150 ezer lakosa és egyetlen közkönyvtára van – nincsenek fiókkönyvtárai ugyan, de 15 egyházi fenntartású könyvtár is ellátja a települést. 1987 óta a belvárosban, egy modern épületben kapott helyet a Neussi Városi Könyvtár 140 ezer kötetes állománya, a működésről pedig 30 teljes vagy részfoglalkozású könyvtáros gondoskodik. 2020 márciusa óta a könyvtár háromtagú vezetősége válságüzemmódban dolgozik, vagyis állandóan a változó feltételekhez igazítja munkáját, és döntéseit a szövetségi, tartományi, járási és városi járvány-előírások alapján hozza meg. 2021 nyaráig, a cikk megírásáig háromszor zárták be a könyvtárat: 2020. már-

cius 17-től április 27-ig, 2020. december 16-tól 2021. március 10-ig és 2021. április 25-től május 24-ig. Olvasóik számára érintkezésmentes kölcsönzést vezettek be, az összeállított csomagokat az előtérben lehetett átvenni. A városi munkavédelmi hatósággal egyeztetve a nyilvános és a dolgozói tereket újratervezték: bizonyos olvasói tereket bezártak (a kisgyermek- és a játszózónát), másokat redukáltak (olvasótermi és PC-s munkaállomásokat), biztonsági intézkedéseket hoztak (plexi-válaszfalak, távolságtartás, a belépők számának maximálása, fertőtlenítőszekek stb.). Egy ideig (2021 áprilisában) csak negatív gyorstesztel lehetett a könyvtár területére lépni. Íróasztaluktól felállva a könyvtárosoknak kötelező maszkot viselniük, az asztalokat plexivel választották el, illetve lehetővé tették az otthoni munkát is. (A kommunikációt saját könyvtári wiki, a Zoom és a Cisco Webex biztosította.) Eközben olyan feladatokkal is meg kellett birkóznia az intézmény vezetésének, mint az új munkatársak felvétele videokonferencián keresztül vagy a minőségirányítási rendszer továbbfejlesztése az ellenőrző auditok levezénylésével. A járványhelyzet a könyvtárosok számára is választóvonal lett. Az otthon végzett munka révén új tapasztalatokat szereztek, az állományt alaposan felülvizsgálták, digitális továbbképzéseken vettek részt. Az emberekkel (gyerekekkel, időssekkel) való találkozás, amiért sokan ezt a hivatást választották, ellehetetlenült, és a plexifal mögötti, maszkban végzett munka is nehézséget okozott. A könyvtár mint „harmadik hely” is átalakult (online rendezvényekkel, online könyvajánlókkal jelentkeztek), bár nyáron sor került szabadtéri és „hibrid” rendezvényekre is. Nem volt egyszerű a hat könyvtári gyakornok helyzete sem, aki nem tudták gyakorlatukat az eddig megszokott módon elvégezni; egyrészt iskolai feladataiknak tettek eleget, másrészt a könyvtárban főleg a közösségi médiával kapcsolatos teendőkre vonták be őket (kisfilmeket készítettek és médiakampányokat indítottak), részt vettek a gyerekkönyvtárosokkal együtt tematikus hátizsák-csomagok összeállításában, de dolgoztak az olvasószolgálatban is. Az olvasóknak is alkalmazkodniuk kellett az állandóan változó helyzethez: a zárvatartási időszakokhoz, a kötelező maszkviseléshez, személyi igazolványuk érkezéskor és távozáskor történő beszkeneléséhez, a jelenléti rendezvények felfüggesztéséhez. A negatív gyorsteszt elvárása miatt egyesek leadták az olvasójegyüket vagy jelezték, nem kívánnak a könyvtár tagjai lenni. A 2021. május 25-i újraindítás óta a negatív

teszt már nem elvárás, és a lakosság nagyon szívesen használja újra a könyvtárat.

A városi könyvtár az elmúlt több mint egy évben nehéz korszakot élt meg, amely még nem ért véget. A járvány sok tanulsággal járt, de a munkatársak közül szerencsére senki sem fertőződött meg koronavírussal. Izgalmas kérdés, hogyan alakul majd a könyvtár sorsa, élete a továbbiakban. Sikerül-e majd visszaszerezniük olvasóikat, és sikerül-e majd újakat vonzaniuk?

(Murányi Lajos)

17/2022

LANG, Elke – LUDWIG, Elfriede: ARDUINO on tour : der mobile Makerspace der Stadtbücherei Frankfurt am Main In: BuB. – 73. (2021) 5., p. 270–273.

Res. angol és francia nyelven

Úton az ARDUINO: a Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár mobil kreatív műhelye

Együttműködés -helyi; Együttműködés -nemzetközi; Eszköztár; Használó; Információtechnológia; Városi könyvtár

A Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár digitális könyvtári alkotóműhely (*makerspace*) létrehozásába fogott. Az alkotóműhely rendszeresen szervez foglalkozásokat. Jelenleg állandó helyen működik, de azt tervezik, hogy mobil szolgáltatás lesz belőle: a jövőben a városi könyvtár 18 fiókjának bármelyikében sor kerülhet programjaira.

Az alkotóműhelyt a városi könyvtár a Darmstadti Főiskolával együttműködve hozta létre. A Digitális Szolgáltatások részleg szerezte be az első robotokat: az ADA nevű humanoid robotot, az ipari kezelőrobotokhoz hasonló DOBOT-okat, valamint a gyerekeknek szánt tanulórobotokat. Megszervezték a „technotékát” (*TechnoTHEK*), azaz a műszaki és természettudományi eszközök táráit is.

A Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár nagy súlyt helyez a digitális képzésre: bekapcsolódik a társadalmi vitákba, módot ad az új technológiával való találkozásra, ennek érdekében különböző partnerekkel működik együtt (a darmstadti mellett a wildai főiskolával, a mérnökök regionális egyesületével, más szervezetekkel). Részt vesz az európai programozási hónap és a szövetségi digitális nap programjaiban, kapcsolatban van az oktatással és a kutatással.

Az *Alkotóműhely a könyvtárban* projektmodul részeként a Darmstadti Főiskola információtudomá-

nyi tanszékének mesterszakos hallgatói a városi könyvtár munkatársaival közösen fejlesztették ki az ARDUINO-műhelyt. [Az ARDUINO egy nyílt forráskódú szoftver és hardver, továbbá egy cég, projekt és használói közösség neve. A hozzá kapcsolódó tevékenységek felölelik interaktív elektronikus objektumok létrehozását, mikrovezérlők tervezését, gyártását és egyéb digitális eszközök építését. – A Ref.] A főiskola információtudományi alapképzési programjában már tíz éve szerepelnek ARDUINO-szemináriumok, a hallgatók ezek során a mikrovezérlők használatába kapnak bevezetést. Az alkotóműhelyhez kapcsolódva eddig egyszerű, bevezető (kétszer 3-4 órás) foglalkozásokhoz állítottak össze programot (pl. kapcsolótáblák szerelése, programozása), amihez igyekeztek tekintettel lenni a résztvevők változatos előképzettségére. A járványhelyzet miatt a műhelyfoglalkozások kipróbálására még nem kerülhetett sor.

A könyvtári rendezvényeknél megszokott dolog, hogy azokat külső szakemberek „vezénylik le”, és a könyvtár lényegében csak a helyiségeit biztosítja. Az ARDUINO-műhelyekkel kapcsolatban az a tapasztalat, hogy megfelelő előkészítéssel és világosan meghatározott tematikai keretek között a munkatársak felkészíthetők a kurzusok vezetésére, valamint a szükséges eszközök kezelésére. A leendő kurzusvezetők számára tesztkurzusokat tartottak. Megismertették őket a kurzusok tartalmával és szervezési teendőivel. Arra törekedtek, hogy először egyszerű, olcsó és alapvető eszközöket szerezzenek be, majd a fokozatosság elve alapján biztosítsák az alkotóműhely legfontosabb berendezéseit.

Ahhoz, hogy az alkotóműhely mobil szolgáltatás lehessen, kompakt és megbízható eszközökre van szükség. A helyiségek kihasználása érdekében az eszközöket igény szerint helyezik üzembe. Az ún. ARDUINO-készletbe beletartozik egy mikrovezérlő, amely befér egy kisebb útitáskába. A tevékenységekhez elegendő egy átlagosan berendezett terem: székekkel, vetítési lehetőséggel és elegendő konnectorral. A rendezvények előtt legfeljebb egy órát igényel az eszközök felszerelése, majd a végén fél órát a leszerelésük, a szállításukra pedig elegendő egy személygépkocsi.

A járványügyi korlátozások miatt több terv megvalósítása egyelőre még várat magára. A kialakult koncepciót fokozatosan, különböző modulok révén valósítják meg, különböző használók igényeit szem előtt tartva. Fontos momentum, hogy az érintett hallgatókat és munkatársakat tanulmányaik során kiképezik arra, hogy az alkotóműhely koordinátorai lehessenek.

Ebből a célból zajlik egy duális oktatási program is, amelynek gyakorlati részét a hallgatók a Frankfurt am Main-i Városi Könyvtár Digitális Szolgáltatások részlegén teljesítik. Ugyanezt a képzést adaptálták a könyvtár munkatársainak továbbképzéséhez.

A városi könyvtár és a Darmstadti Főiskola együttműködése révén az alkotóműhely vonzó kínálatot teremt a használók számára, a munkatársak bővíthetik digitális kompetenciáikat, a diákok pedig közvetlen gyakorlati tapasztalatot szerezhetnek.

(Hegyközi Ilona)

18/2022

SOININVAARA, Anna-Maria: Die Bibliothek Oodi – ihre Entstehungsgeschichte und Bedeutung für die Gesellschaft In: ABI-Technik. – 41. (2021) 3., p. 130–141.

Res. angol nyelven

Az Oodi Könyvtár – keletkezéstörténete és társadalmi jelentősége

Enteriőr; Gépesítési kérdések -általában; Könyvtáráépület -közművelődési; Munkaszervezés; Statisztika; Tervezés; Városi könyvtár

Helsinki központi könyvtárát a helyszűke miatt 1986-ban a belvárostól 5 km-re költöztették, de hamar kiderült, hogy jelentősen csökkent a látogatottsága. Az ezredforduló után felvetődött egy belvárosi nagykönyvtár építésének lehetősége. 2008-ban már a megvalósíthatóságot is vizsgálták, felmérték az igényeket, és felállították a projekt irányítócsapatát. Kezdetől fogva bevontak minden érdekeltet a tervezésbe – azokra is figyelve, akik nem voltak könyvtárhasználók –, és a véleményük, ötleteik („álmaik”) alapján 2012–2013-ban sor kerülhetett a nemzetközi tervpályázat kiírására.

Olyan igények fogalmazódtak meg, mint egy nyugodt hely a város nyüzsgésétől távol, változatos programok, családi időtöltés és szabadidős tevékenységek, társadalmi párbeszéd, akadálymentesség stb. A projekt vezetői a belvárosban képzelték el az épületet, a város az energiatakarékos üzem és a költségvetés betartását tartotta fontosnak. Az állam szerencsére a finn függetlenség 100 éves évfordulója alkalmából 2017-ben 30 millió euró támogatást adott, a város pedig 68 milliót biztosított. Végül a helsinki *ALA Architects* nyerte meg a pályázatot háromszintes modern épületével.

Az első szint építészeti megoldásaival is nyitottságot sugároz, itt az aula és a könyvtár alapszolgáltatásai

kaptak helyet; a második, padlásra hajazó szint a tanulás és a „csináld magad” tevékenységek, illetve a találkozók és a csoportmunka helyszíne; míg a harmadik szint a fényárban úszó „könyvmennyország” – az északi oldalra a gyermekrekszleg, a délre a csendes tanuló- és olvasótér, a nyugati oldalra egy hosszú terasz és a kávézó került.

Már a tervezéskor eldöntötték, hogy vállalják a nemzeti kísérleti könyvtár szerepet: új munkamódszereket és szolgáltatásokat dolgoznak ki valamennyi finn közkönyvtár számára. A robotika alkalmazása is az egyik fontos feladat volt, ennek gyümölcse egy mobil könyvlogisztikai rendszer az épületben cirkáló robotokkal, illetve az *Obotti* nevű könyvajánló algoritmus. A könyvtár 2018 decemberében nyílt meg óriási érdeklődés mellett; 2019-ben 3 150 454 látogatót fogadott, 1 170 299 kölcsönzést bonyolított, 20 490 új felhasználót regisztrált, és 600 csoport kereste fel; az 1293 rendezvénynek 165 520 résztvevője volt. A könyvtár sikeréről a 2019 augusztusában elnyert *Public Library of the Year Award* díj is tanúskodik. Aztán jött a 2020-as év, és március 17-én a járvány miatt minden könyvtár bezárt. Május 4-én erős korlátozások mellett ugyan ismét kinyitottak, de már nem tudták a korábbi számokat produkálni (2020-ban 1 228 000 látogatás és kb. 1 millió kölcsönzés volt). Az *Oodi* sok dologban különbözik a többi finn könyvtártól, főleg kapcsolatai miatt. Az épületben vannak ún. stratégiai partnerek (az étterem és kávézó, a *Kino Regina* filmszínház, az EU Információs Központja, egy családotoknak és kisgyerekeknek programokat kínáló városi játékcsoport és a helsinki turistairoda) és a többiek – akiknek nincs ugyan helyiségük a házban, de ott működnek: az *Aalto Egyetem*, az *Enter ry* nevű szervezet (időseket oktatja számítástechnikára) és a *Martat* országos nőszervezete. Az olvasóköroket, nyelvtanuló klubokat önkéntesek vezetnek, de vannak magánrendezvények számára bérelhető termek is. Mivel létét a közösség akaratának köszönheti, a könyvtár bevonja használóit a tervezésbe és a fejlesztésbe; értékei a véleményszabadság és az egyenlőség. Segítségükre van ebben a könyvtári törvény és a könyvtár stratégiája. Utóbbi legfontosabb területei: az aktív állampolgárság, a digitális szakadék áthidalása, az irodalom és olvasás, a turizmus és a mindenkit szolgáló terek. A közel 70 fős személyzet öt feladatscsoportba szerveződve végzi a munkáját (tartalom-szolgáltatás, a gyermek- és ifjúsági korosztály ellátása, olvasói elégedettség, terek és integráció, digitális kínálat), de minden munkatártnak alapismeretekkel kell rendelkeznie a szolgáltatások összes ágáról.

Ha egy 10 000 m²-es épület elkészült, nem könnyű változtatni rajta. Két esetben mégis erre került sor: a déli bejárat forgóajtaja és a földszintre tervezett gyereksarok átalakításra szorult. A járvány és a korlátozások végezetül számos megoldandó problémát vetettek fel a munkaszervezés, a szolgáltatások és a partnerkapcsolatok terén. Nem tudni, a pandémia elmúltával mennyi időre lesz szükség a könyvtár szolgáltatásainak újjáélesztéséhez, de bíznak abban, hogy az *Oodi* a jövőben ismét úttörő kísérleti könyvtárként lesz képes működni.

(A cikk számos fényképpel és főbb adatainak közlésével mutatja be az új létesítményt.)

(Murányi Lajos)

Lásd még 15, 39, 40

Községi könyvtárak

Lásd 14, 15, 39

Egyéb közművelődési könyvtárak (alapítványi, egyesületi, mozgó-, nemzetiségi)

19/2022

LO, Patrick – STARK, Andrew: Examining the relationship between social inclusion and mobile libraries in the age of Internet connectivity : a qualitative study of mobile librarians around the globe. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 53. (2021) 2., p. 245–270.

A társadalmi befogadás és a mozgókönyvtárak kapcsolatának vizsgálata az internet korában: kvalitatív kutatás a világ mozgókönyvtárosaírói

Feladatkör; Hátrányos helyzetű olvasó; Mozgókönyvtár; Nemzetközi helyzetkép

A közkönyvtárakhoz való hozzáférés egyenlőtlen-ségétől szenvedő lakosság kiszolgálása érdekében számos könyvtári intézmény mozgókönyvtári szolgáltatásokat biztosít, hogy segítse a közösségekkel való közvetlen kapcsolatleremtést, és erős szociális, oktatási és érzelmi támogatást nyújtson a rászorulóknak. A világ különböző pontjain dolgozó

mozgókönyvtárosokkal készített mélyinterjúk sorozata révén ez a cikk a mozgókönyvtárak és -könyvtárosok új és változó szerepeit kívánja megvizsgálni. Így például olyan közösségek támogatásban betöltött szerepüket, amelyek a könnyen hozzáférhető könyvtári források hiányától szenvednek, szélsőséges társadalmi egyenlőtlenséggel küzdenek, vagy természeti katasztrófák miatt elvesztették kapcsolatukat szokásos könyvtári közösségeikkel. Kilenc mozgókönyvtáros vett részt ebben a vizsgálatban, az általuk képviselt országok a következők: Ausztrália, Kína, Horvátország, Görögország, Izland, India, Japán, az USA és Zimbabwe. A kilenc részt vevő mozgókönyvtár felhasználói csoportjai magukba foglaltak menekülteket, elszegényedett gyerekeket, migráns családokat és katasztrófa sújtotta lakosságot, akik különösképpen szenvedtek a rendkívül nagy oktatási és információs egyenlőtlenségtől. A vizsgálat interjúk eredményei azt mutatják, hogy a mozgókönyvtárak fontos szerepet játszanak a források biztosításában a különböző hátrányos helyzetű felhasználói csoportok számára, valamint abban, hogy az oktatási lehetőségekhez és olvasási programokhoz korlátozottan hozzáférést képessé tegyék a közösségükben való túlélésre és boldogulásra. A mozgókönyvtárak nemcsak az életkoruknak megfelelő és megfelelő tartalmú forrásokat és alternatív olvasásfejlesztési programokat nyújtanak felhasználóknak, hanem új tereket is teremtenek a társadalmi kapcsolódáshoz a közösség azon tagjai számára, akik eltérőek, elszigeteltek vagy fizikailag nem tudnak eltávolodni otthonuktól. Összefoglalva, a mozgókönyvtárak képesek „társadalmi kiegyenlítőként” működni azáltal, hogy kiterjesztik a társadalmi egyenlőség koncepcióját és megszüntetik a társadalmi, gazdasági és oktatási akadályokat annak révén, hogy olvasásfejlesztési és tanulási lehetőségeket biztosítanak a közösség bármilyen korú, képességű és háttérű tagjai számára.

(Autoref.)

Lásd még 23

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 9, 12, 51, 53, 57

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 8

Iskolai könyvtárak

20/2022

IVANČENKO, Dmitrij Alekseevič – BEREZINA, Irina Valentinovna: Sostoānie škol'nyh bibliotek v sisteme sovremennogo obrazovaniā Rossijskoj Federeacii. – Bibliogr. In: Bibliotekovedenie. – (2021) 2, p. 205–218.

Res. angol nyelven

Az iskolai könyvtárak helyzete az Oroszországi Föderáció jelenlegi oktatási rendszerében

Állami irányítás; Egyesület -könyvtári -nemzeti; Fejlesztési terv; Iskolai könyvtár; Jogszabály -más területről; Könyvtárostanár; Működési feltételek; Oktatásügy; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az utóbbi években mind a tudományos közösség, mind az oktatást irányító szervek méltánytalanul kevés figyelmet fordítanak az iskolai könyvtárakra. Külföldön is változik az iskolai könyvtárak helye és szerepe; Oroszországban a korszerű információtechnológiát, multimédiás eszközöket, hálózati forrásokat használó oktatási rendszer információs központjának tekintik őket.

2004-ben az oktatási miniszter rendelete meghatározta az oktatási intézmények tevékenységének korszerűsítését célzó intézkedéseket, beleértve a könyvtárak műszaki felszereltségének javítását, az állományalakítás megújítását, új szervezeti formák kialakítását stb. A rendelet végrehajtását az újonnan alakult Orosz Iskolai Könyvtári Egyesület (RSBA) kezdte meg. A 2012. évi szövetségi oktatási törvény rögzíti, hogy minden oktatással foglalkozó intézményben kell lennie könyvtárnak (beleértve a szakmai adatbázisokhoz, keresőrendszerekhez, információforrásokhoz való hozzáférést biztosító elektronikus könyvtárakat is), valamint a tanulók és a pedagógusok jogát a könyvtár és az információforrások ingyenes használatára. A szövetségi állami oktatási szabvány (FGOS) előírja a könyvtári állománygyarapítás forrásait és tematikáját, és megjelenik benne az információs-könyvtári központ fogalma is.

A 2016 nyarán jóváhagyott *Iskolai információs-könyvtári központok koncepciója* című dokumentum (a továbbiakban: *Koncepció*) célja a korszerű iskolai könyvtárak kialakításához szükséges feltételek megteremtése volt. Az oktatási intézmények iskolai könyvtáraiból és információs-könyvtári központjai-

ból regionális hálózatot kell építeni főhatósági hovatartozás és adminisztratív-területi elvek szerinti hierarchikus formában, továbbá ki kell dolgozni az információs-könyvtári központok optimális, a regionális és helyi sajátosságoknak megfelelő modelljét. Az iskolai könyvtáraknak az oktatási mellett nevelési, módszertani, kulturális és pályaválasztást segítő funkciót is el kell látniuk. Ugyanakkor nincs meghatározva az iskolai információs-könyvtári központ fogalma, az ebbe a státuszba vivő átmenet kritériumai. A *Koncepció* megvalósítási tervét 2018-ban dolgozták ki.

Állami szinten számos intézkedés történik az oktatás fejlesztésére, többek között *Az oktatási technológia és tartalom korszerűsítése* szövetségi célprogram keretében. A *Koncepció* végrehajtására a szövetségi alanyok 2016–2018-ban, majd 2019-ben – regionális költségvetési társfinanszírozás esetén – kaptak támogatást. A pályázatok nyertesei készek az átalakításokra, de az említett hiányos meghatározások miatt nem egységes módon. A célprogram másik iránya, az innovációs programokat megvalósító iskolák hálózatának kialakítása részeként 40 oktatási intézmény nyert támogatást az iskolai könyvtárak fejlesztésére, az olvasás infrastruktúrájának kialakítására és a gyermekek és fiatalok olvasásának támogatására.

Az iskolai könyvtárak nagy része régi épületben található, sok iskolában még mindig nincs elegendő tér a *Koncepció*ban előírt feladatok ellátására. Komoly problémát jelent az iskolai könyvtárosok alacsony társadalmi megbecsülése: besorolásuk és emiatt fi-

zetésük alacsonyabb a pedagógusokénál. Több módosítás után, 2017-ben az oktatási terület szakmai szabványa felvette a könyvtárostanár besorolást. Az Oroszországi Oktatási Akadémia (RAO) felmérése szerint 2020. szeptember 1-jén 82 szövetségi alany területén 38 510 iskolai könyvtár és iskolai információs-könyvtári központ működött, amelyekben 36 395 állandó vagy helyettes munkatárs dolgozott, sokan félállásban.

A korszerűsítés szervezeti akadályai: azok a dokumentumok, amelyek az oktatási intézmények vezetőinek értékeléséhez szolgálnak támpontul, nem tartalmazzák az iskolai könyvtárakra vonatkozó kritériumokat, továbbá a *Koncepció* megvalósításának elégtelen a finanszírozása, és rengeteg az adminisztratív akadály.

Új lendületet adhat a fejlesztéseknek az *Oktatás* nemzeti projekt, a megújított iskolai könyvtárakat ennek fő irányaiba (a szükséges infrastruktúra kialakítása, megfelelő szakemberek képzése, át- és továbbképzése, a szakterület hatékonyabb irányítása) kell bevonni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Egyéb könyvtárak (egyházi, magán-, műemlék-)

Lásd 2, 52

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 16, 18, 42, 43, 55

Állomány, állományalakítás

21/2022

MONGEON, Philippe [et al.]: Collection development in the era of big deals. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 2., p. 219–236.

Gyűjteményszervezés a „big deal”-ek korában

Állomány használata; Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Hivatkozás; Statisztika

Egy eredeti módszertan alapján, amely hivatkozásokot, letöltéseket és felmérési adatokat egyaránt alkalmazott, jelen kutatás 28 kanadai egyetem folyóirat-használati mintázatait elemzi. Az eredmények azt mutatják, hogy a használat szintjei változóak az egyes tudományterületeken, és hogy a különböző tudományos platformok változó fontossággal bírtak a különböző intézmények számára. A profitorientált

platformok jellemzően alacsonyabb használatot értek el. Ezek az eredmények a pénzügyi hatékonyság hiányára utalnak az egyetemek „big deal” típusú tudományos folyóirat-előfizetéseiben, tekintve, hogy e csomagok legtöbb folyóiratát csak ritkán vagy sosem használják. A szerzők azt javasolják, hogy az egyetemek végezzenek koordinációt a forrásmegosztás terén, és tárgyaljanak együtt a stratégiákról, a tudományos folyóiratokkal kapcsolatos kiadásokat a közös érdekekre és használati adatokra alapozva.

(Autoref.)

Lásd még 44

Állományvédelem

22/2022

UZWYSHYN, Ray: Building frameworks for long-term digital preservation. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 41. (2021) 7., p. 4–8.

Keretrendszer építése a hosszú távú digitális megőrzéshez

Elektronikus dokumentum; Elektronikus könyvtár; Informatiótechnológia; Megőrzés; Szabvány

A könyvtáraknak mint emlékeztetőintézményeknek stratégiai feladata a kulturális javak hosszú távú megőrzése. Az ezt támogató infrastruktúra kialakítása rendkívül fontos terület, ugyanis az információ – különösen digitális formában – nagyon könnyen eltűnhet. A cikk a Texasi Állami Egyetem digitális megőrzéssel foglalkozó munkacsoportjának példáján keresztül vizsgálja fel a terület alapfogalmait.

A könyvtárak esetében a digitális javak megőrzése jóval túlmutat a szokványos informatikai biztonsági intézkedéseken és a rekordok tárolásán. A hosszú távú megőrzést a minősített digitális repozitóriumokra és a nyílt archívumi digitális információtárakra vonatkozó nemzetközi ISO-szabványok (ISO 16363, 16919, 14721) segítik. A legtöbb könyvtár, amely célul tűzte ki a digitális megőrzést, három lábon álló modellt követ, ennek elemei: szervezet (humán erőforrás), technológia, források (az informatikai infrastruktúrát is beleértve).

A hosszú távú digitális megőrzés számos egyedi jellemzővel bír, különös tekintettel a digitális fájlformátumok migrációjára és megőrzésére. Erre jó analógia például az, amikor egy 1991-es Word fájl

a kurrens felhőalapú Office365-höz hasonlóan olvasható. Azt a folyamatot, melynek során egy fájl olvashatóvá tesznek egy mai formátumban, normalizálásnak nevezzük. Fontos még a kockázatkezelés részeként a tartalmak gondosan ellenőrzött bitszintű másolatainak több példányú megőrzése is. Erre példa a Kongresszusi Könyvtár által alapított *Chronopolis* hálózat, amely több adattárhellyel is együttműködik (Kaliforniai San Diegó-i Egyetem; a Texasi Egyetem Számítástechnikai Központja és a Texasi Digitális Könyvtár; Marylandi Egyetem, Számítástechnikai Intézet).

A hosszú távú digitális megőrzés egy munkacsoport felállításával kezdődik, amelynek tagjai könyvtárosok, levéltárosok, adminisztratív munkatársak és informatikai szakemberek. Ez a csoport készíti el az irányelveket és folyamatokat összegző dokumentumot, amely áttekintést ad az intézmény hosszú távú digitális megőrzési keretrendszeréről (beleértve az el-érendő célokat és a teljesítendő feladatokat), továbbá részletes megvalósítási és időtervet, illetve stratégiát tartalmaz a feladat ellátásához.

A hosszú távú megőrzést számos célirányos eszköz támogatja. A Texasi Állami Egyetem a nyílt forráskódú *Archivematica* rendszert használja, amely köztes szoftverként (*middleware*) megőrzési információs csomagok (AIP) létrehozásával biztosítja a normalizálást, az archivált fájlok bitszintű integritását és a metaadatok digitális megőrzését.

Az irányelvek és a stratégia megalkotásánál át kell gondolni a digitális tárolás követelményeit is, meghatározva a kezdeti tárhelykapacitást és az előre látható évenkénti növekedést, illetve a várható költségtényezőket. Érdemes gyűjteményrészekre bontva is elvégezni a számításokat. Döntő tényező a tárhely fenntartásának éves költsége, illetve hogy házon belül vagy esetleg valamilyen felhőalapú kereskedelmi szolgáltatást (pl. *Amazon Web Services*, *Azure*, *DuraCloud* stb.) igénybe véve építik ki a rendszert. A Texasi Állami Egyetemen az a megoldás született, hogy a *Chronopolis* hálózatot és a *DuraCloud* felhőalapú szolgáltatást használják a Texasi Digitális Könyvtáron keresztül.

(Bódog András)

Lásd még 56

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

23/2022

LEUSCHNER, Pia-Elisabeth: Die Lyrik-Bibliothek im Lyrik Kabinett In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 3., p. 10–15.

Verskönyvtár a Líra-Kabinetben

Alapítványi könyvtár; Könyvművészet; Különgyűjtemény; Szépirodalom

Erik Lindner holland költő évi egy-két alkalommal Münchenbe utazik, hogy a Líra-Kabinet Alapítvány (Stiftung Lyrik Kabinett) könyvtárában dolgozzon egy nemzetközi versantológián. Már több, jelentős antológia is született itt: a *Der ewige Brunnen [Az örök forrás]* című híres német versgyűjtemény Albert von Schirnding által gondozott új kiadása, a 2008-ban frissített „nagy” Conrady (*Das Buch deutscher Gedichte [A német költészet könyve]*, Karl Otto Conrady szerkesztésében) vagy Jan Wagner és Federico Italiano európai versantológiája, a *Grand Tour*, mely 2019-ben lelkes kritikákat kapott.

A Verskönyvtár még csak 30 éves, de 65 000 egységével a harmadik helyen áll a londoni *National Poetry Library* (1953 óta, 200 000 kötet) és a New York-i *Poet's House* (1985 óta, 70 000 kötet) után. A *National Poetry Library* 1912-től gyűjti az angolszász és a brit nemzetközösségbeli lírát, míg Münchenben minden korszak, régió és kultúra költészeti termését igyekeznek beszerezni: a gyarapodás évente kb. 2000 kötet (a német nyelvterület új kiadványai, korábbi évszázadok régi és új kiadásai, a világlíra fordításban, kétnyelvű kiadásban vagy eredeti nyelven), és 83 költészeti folyóiratot járatnak (ebből 24 külföldi). A könyvtár hangarchívumában 1400 felolvasás felvétele szerepel, melyek közül több meghallgatható a *Dichterlesen.net* portálon is.

A könyvtár Ursula Haeusgen (1942–2021) költészeti és művészkönyveket árusító könyvesboltjából nőtt ki: annak bezárása után a tulajdonos a Líra-Kabinet Közhasznú Egyesületnek ajándékozta az állományt, 2003-ban pedig létrehozta a Líra-Kabinet Alapítványt. Ezután a Lajos–Miksa Egyetem (LMU) telkén új könyvtárpéületet emeltek, amelyet 2005-ben adtak át a nagyközönség számára. A gyűjteményt az egyetemi könyvtár katalógusa tárja fel, és a bajor közös

katalógusban kereshető. Az alapítvány honlapján, a saját katalógusban további információk is találhatóak (pl. antológiák, folyóiratok tartalomjegyzékei); a könyvtár csak helyben, de ingyenesen használható (jelenleg a járványhelyzet miatt csak korlátozottan). A könyvtár különleges kincseket őriz, elsősorban a XX–XXI. század jelentős íróitól származó hagyatékokat és adományokat. A dán fordító, Hans Grössel anyagából Tomas Tranströmer és Inger Christensen dedikált művei kerültek be, a frankofil Friedhelm Kempnek köszönhetően sokrétű a romanisztikaanyag is. A könyvtár 2020-ban fontos gyarapodást könyvelhetett el: 1200 kötet került be Christoph Meckel hagyatékából, benne jelentős költők (Johannes Bobrowski, Sarah Kirsch, Oskar Pastior) dedikációival, bibliofil kiadványokkal, Meckel fametszeteivel, versfordításokkal és a költő bejegyzéseit tartalmazó kötetekkel. Emellett ritka és értékes művészkönyvek is vannak az állományban (kb. 4200 tétel): ritka grafikák, könyvtárgyak, egyedi példányok, festőkönyvek, leporellók, mappák, illusztrált könyvek. Ezek közül akadnak humorosak (pl. Schiller *Örömódája* kávéfilter-papíron vagy egy versfutball) és nagyon kidolgozottak is (a világ legkisebb könyve bőrkötésben). Az alapító Haeusgen külön gondot fordított a keletnémet művészek munkáira: gyűjtötte az underground költészet kincseit egészen az újraegyesítés időszakáig, olyan folyóiratokkal, mint az *Entwerter/Oder* vagy a *Herzattacke [Szív-roham]*. Az „első fecskék” olyan költők voltak, mint Sascha Anderson, Bert Papenfuss és az elkötelezett galériatulajdonos, művész, író és kiadó Thomas Günther, akit 1970–1971-ben bebörtönöztek államellenes szervezkedés és izgatás miatt, és aki *Galerie Auf Zeit [Időszaki galéria]* nevű kiadójával fáradság nélkül küzdött keletnémet művészársai érdekében.

A gyűjtemény kiemelkedő darabjai közé sorolható Szergej A. Jakunin költő és díszlettervező két könyvművészeti alkotása, továbbá Joyce Ulyssesének nagy méretű példánya Robert Motherwell metszeteivel, Joseph von Eichendorff és James Joyce első kiadásai, Majakovszkij verseinek El Liszickij által tervezett, különleges tipográfiai megoldásokban bővelkedő, nyomdászattörténetileg legendás kötete, valamint Gerhard Multerer könyvművész *an emigrant song [emigráns dal]* (2008) című, több kilogrammos objektje.

A könyvtár találkozási pontul szolgál minden költészeti témában: irodalomtudósok, költők, kiadói alkalmazottak, fordítók, könyvtörténészek, irodalomkritikusok és újságírók látogatják belföldről és

külföldről egyaránt, de új kiadások, együttműködések, fesztiválprojektek ihletője is. Az intézmény nemcsak színvonalas programoknak ad otthont, de az évek folyamán mennyiségi és minőségi szempontból páratlan kézikönyvtárrá is vált. Az ifjú nemzedék bizonyítja, hogy ez a potenciál a jövőre is befolyással lesz – a Lira-Kabinet könyvtára évek óta az iskolai kirándulások és irodalmi workshopok kedvelt célja, amelyről még versek is születtek.

(Murányi Lajos)

Lásd még 9, 26, 28, 51, 52

Raktározás

24/2022

REDIHAN, Erin: Abandoning the Dewey Decimal System in public libraries. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 2., p. 95–107.

A Dewey-féle tizedes osztályozás alkalmazásának elhagyása a közkönyvtárakban

Böngészés; Feldolgozó munka; Közművelődési könyvtár; Raktározás; Tematikus szabadpolc; Tizedes Osztályozás

Az Egyesült Államokban a Dewey-féle tizedes osztályozás több mint egy évszázada a közkönyvtárak legelterjedtebb osztályozási rendszere, ám sok könyvtáros úgy véli, hogy mára már nem felel meg a könyvek katalógizálási és raktározási követelményeinek. Ennek okául elsősorban a rendszer USA- és nyugatközpontúságát jelölték meg (kevésbé alkalmas az eltérő kultúrákhoz kapcsolódó dokumentumállományok feldolgozására), illetve azt, hogy az olvasók nehezen tudják használni, sőt, elrettentőnek tartják. Gyakori tapasztalat, hogy a könyvtárhasználók a katalógusgépeket megkerülve inkább egyből a polcokat kezdik böngészni. Zavaró számukra továbbá egyes, szerintük összetartozó témájú könyvek (pl. egy adott országról szóló szakács-, nyelv- és útikönyvek) külön raktározása is, nem is említve, hogy a Dewey-féle osztályozás mennyire megnehezíti az állomány böngészését.

A legtöbb helyen a könyvpiacra használt BISAC (*Book Industry Standards and Communications*) osztályozási rendszer tűnt fel utódként, ám többen is óva intenek ennek könyvtári használatától, ugyanis alapvetően más értékek szerint zajlik a könyvek ke-

reskedelmi forgalmazása és kölcsönzése, továbbá a fogadtatást is nehéz előre felmérni. Meghatározó tényező továbbá, hogy a releváns kutatások szerint a BISAC maximum 35 ezres állomány osztályozására ajánlott.

A cikk négy egyesült államokbeli közkönyvtár tapasztalatait mutatja be az intézményvezetőkkel folytatott interjúk nyomán. A coloradói Rangeview Könyvtári Rendszer 2008-ban kezdte meg az átállást a BISAC-alapú *WordThink* osztályozási rendszerre. A váltás egybeesett a könyvtári hálózat megújításával, így alapos tervezést követően, zárvatartás és apasztás mellett módszeresen jelzetelték újra az állományt, a fiók- és mozgókönyvtári részleggel együtt mintegy 350 ezer dokumentumot. Az egyetlen gondot az jelentette, hogy az átalakított raktári rend több helyet követelt a tervezettnél, így újra kellett gondolni a gyűjtemény elhelyezését és magát a gyűjtőkört is. Az új rendszer szakmai fogadtatása összességében pozitív volt, bár néhány könyvtáros kritizálta a *WordThink* pontosságát a Dewey-féle rendszerrel szemben. Ami az olvasótábort illeti, egyöntetű sikernek tekinthető a váltás: hiába készültek a munkatársak térképekkel és egyéb útmutatókkal az újrainvitáskor, a használók gond nélkül tudtak tájékozódni a polcok között, ugyanis a könyvesboltokból ismert felosztás a polcok fizikai böngészésére ösztönzi az olvasókat.

A Connecticut állambeli Darien Könyvtár is egy átépítés alatt (2006–2008) váltott az új, BISAC-alapú osztályozási rendszerre. A *Glades* nevet kapott rendszer célja, hogy az olvasók egy adott téma dokumentumait egy helyen találják meg. Érdekes, hogy itt meghagyták a Dewey-féle jelzeteket, és adott főcsoportokat vontak össze tematikusan (pl. 400 – nyelvészet és 910 – utazás) a polcok mentén történő navigációt segítve. Némi újragondolást követően végül 9 ilyen tematikus csoportot hoztak létre a Dewey-jelzetekből. Itt azonban nem fogadta kedvezően a használóközönség a változásokat, évekre telt, mire megszokták az új rendszert.

A Rhode Island-i Cumberland Közkönyvtár is egy hibrid Dewey–BISAC rendszert alakított ki *Browse* néven. Az új jelzetek négy számjegyesek tizedespont nélkül, kiegészítve szöveges témajelölésekkel és a 9 főcsoportot jelölő színkódokkal. Az átállás 2017 novemberében indult, és a cikk írásakor (2020. április) még folyamatban van. Az olvasók megnyerése érdekében zárvatartás nélkül, szakaszosan történik a munka, így fokozatosan meg tudják szokni az új

osztályokat, sőt egyes esetekben a könyvtárosok ki is kérik a véleményüket, bevonva őket a döntésekbe. A cikkben bemutatott könyvtárak közül a New York állambeli Nyack Könyvtár lóg ki a sorból, ők ugyanis az új rendszerrel utóbb visszaváltottak a Dewey-féle tizedes osztályozásra. A *Marketplace System* is a BISAC módosítása volt, 10 főcsoporttal (megtartva a Dewey-féle jelzeteket is). Alkalmazásával az elhibázott bevezetés miatt hagytak fel: nem szervezték meg megfelelően az ünnepélyes újraindítást – melyre egy könyvtárfelújítás közepette, átmenetként kijelölt helyen került sor –, egyáltalán nem kommunikálták a közönség felé a változtatásokat (egy eldugott hírt leszámítva a negyedéves könyvtári hírlevélben), illetve a könyvtári személyzet sem pártolta az átállást, többek között az osztályozási rendszer cseréjéből fakadó többletmunka miatt. Az olvasói igényeket szem előtt tartva a 2011-ben bevezetett Marketplace-jelzeteket két évvel később visszacserélték Dewey-ra, amely folyamat a már jóval átgondoltabb tervezés (és a rutin) következtében problémamentesen lezajlott.

A példák jól illusztrálják, hogy egy ilyen volumenű változtatás sikere egy közkönyvtárban alapvetően függ a használói közösség tájékoztatásától és bevonásától, illetve a könyvtárosok elkötelezettségétől. A pozitív eredménnyel bevezetett rendszerek esetén is megoldatlan problémát jelent azonban az egyetemeség elvesztése, az osztályozási rendszerek értékelése és az állományalakításra gyakorolt lehetséges hatás.

(Bódog András)

Lásd még 57

Feldolgozó munka

25/2022

CARLSTONE, Jamie: Ctrl + Alt + repeat : strategies for regaining authority control after a migration. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 80. (2021) 1-4., p. 75–81.

Ctrl + Alt + ismétlés: stratégiák az authoritykontroll újraindítására egy migrálást követően

Besorolási adatok egységesítése; Besorolási adatok jegyzéke; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Munkafolyamat; Személynév

A Northwestern Egyetem Könyvtáraiban 2019-ben *authority metaadat-könyvtárosi* pozíciót nyitottak

azzal a feladattal, hogy felszámolja a könyvtári rendszer migrálása óta felhalmozódott problémákat, valamint hogy kidolgozza a könyvtár állandó authoritykontroll-tevékenységének munkafolyamatait.

Az intézmény 2015-ben cserélte le *Voyager* integrált könyvtári rendszerét az *Alma* könyvtári szolgáltatási platformra. A *Voyager*–*Alma* migrációt követően a könyvtár nem élt a helyi authoritykontroll lehetőségével, noha rekordlétrehozásaival és -szerkesztéseivel aktív közreműködő tagként részt vesz a Kongresszusi Könyvtár Név-authority Kooperatív Programjában (NACO). Az Almában az authority rekordok a platform *Community Zone* adatbázisából származnak, amely a Kongresszusi Könyvtár Név-authority Fájllához (LCNAF) van kötve.

Az *Alma* a bibliográfia rekordok besorolási tételeihez csak akkor kapcsol authority rekordot, amennyiben a kettő között szöveges egyezés található: ilyenkor egy távcső ikon jelenik meg a besorolási tétel mellett, ami jelzi a linkelés létrejöttét. (A kapcsolat csak úgy szüntethető meg, ha a szöveget megváltoztatjuk.) A könyvtár az authoritykontrollra az *Alma* beépített *Preferred Term Correction* (PTC) eszközt használja, amely kijavítja a bibliográfiai rekordok névalakjait az authority rekordokban tárolt egységesített (preferált) névalakra. Az eszköz tehát képes az LCNAF-ból átvenni az egységesített névalakokat és azok alapján frissíteni a helyi rekordokat, a folyamat azonban csak újonnan létrehozott vagy módosított rekordok esetén működik.

Az automatizált futtatás eredményeinek vizsgálata alapján a PTC megbízhatóan tudja linkelni a tárgyszavakat és a testületi neveket, ám a személynevek esetén – a névazonosságok okán – viszonylag gyakori a hibás összekapcsolás. Egy 8 milliónál is több bibliográfiai rekordot tartalmazó adatbázis esetén, amely hetente több ezer új rekorddal bővül, a kézi rekordellenőrzéseket azokra a személynevekre célszerű korlátozni, amelyek potenciálisan helytelen authority rekordra mutatnak.

Mivel az *Alma* nem szolgál erre közvetlen lekérdezési és szűrési lehetőséggel, az authoritykontrollt a platformon kívül, a rekordok exportálása és módosítása révén valósítják meg. Annak érdekében, hogy egy kezelhető halmazhoz jussanak, a kurrens (pontosan 2 hónapos) rekordok közül az *Alma Publishing Profile*, a *Python* és a *PyMARC* segítségével kiszűrjük azon LCNAF-hoz kapcsolódó személyneveket, melyek nem a Kooperatív Katalógizálási Programban (PCC) készültek. Az eredményeket osztott képernyőn tudják

megtekinteni, bal oldalon a bibliográfiai rekorddal, jobb oldalon a VIAF API-val. A tényleges javításokat az Almában végzik el heti rendszerességgel.

A régi rekordokkal való munka minden katalógus tisztításának fontos aspektusa, azonban a revízióra szoruló rekordok megtalálása nehéz kihívás, különösen egy nagy adatbázisban. Mivel a PTC csak az újonnan létrehozott vagy módosított elemeken futtatható, ezért a régebbi rekordok alkalmassá tétele kétféleképpen oldható meg. Az egyik megközelítésben egy adott halmaz elemeihez egy nem használt mezőt adnak hozzá (esetünkben a 991-est), majd törlik azt, így a friss módosítás miatt a PTC futtatható lesz a halmazon. A másik módszer esetében az Alma homokozójába (*Alma Sandbox*) importálják a módosítandó elemeket, ahol szabadon használható a PTC, majd a változtatásokat visszatöltve felülírják az eredeti rekordokat. Amennyiben specifikus változtatásokat kell végrehajtani, az exportált rekordokban a *MarcEdit Editor* segítségével könnyen javíthatók például a gyakran előforduló dupla szóközők vagy hibás határolójelek. Előfordulhat még az is, hogy a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékében (LCSH) frissült egy kifejezés, de lokálisan még nem; noha a PTC képes ezek automatikus cseréjére, érdemesebb a feladatra a *MarcEdit Editor* keresés/cseréje opcióját használni.

A Voyager–Alma migráció során nem sikerült átvenni közel 47 ezer olyan, a NACO szabványainak nem megfelelő név-authority rekordot, amelyeket döntően 1971 és 1992 között hoztak létre a Voyagert megelőző IKR-ben. A több évtizedes munka eredményeinek átmentésére a könyvtár egy hosszú távú, alacsony prioritású projektet indított, amely duplumellenőrzést követően a VIAF-ban és az LCNAF-ben nem szereplő authority rekordok napjaink szabványai szerinti újraalkotását célozza. A Covid19 miatti távmunka időszakában megnőtt a projekt aktivitása: egy közös mappában dolgozva 2020. május 28-ig összesen 121 testületi és 339 személynevet hoztak létre. Emellett egy olyan intézményi projektbe is bekapcsolódtak, amely a Northwestern Egyetem női munkatársainak láthatóságát hivatott javítani – a feldolgozó osztály kollégái authority rekordot és Wikidata-oldalt készítettek minden női oktatónak, aki az elmúlt 150 évben dolgozott az egyetemen.

(Molnár Bence)

26/2022

HOLDEN, Chris: The bibliographic work : history, theory, and practice. – Bibliogr. In: Cataloging & classification quarterly. – 59. (2021) 2-3., p. 77–96.

A bibliográfiai értelemben vett mű: történet, elmélet és gyakorlat

Besorolási adat; Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Film; Időszaki kiadvány; Terminológia; Zene

A bibliográfiai értelemben vett *mű* a katalogizálás egyik legfontosabb tartópillére. A műről való gondolkodás már a XIX. századi szakirodalomban is megjelenik, bár akkor még eléggé implicit módon. A XX. században még csak elméleti szinten foglalkozott a szakma a művel, majd ez fokozatosan utat talált a gyakorlat felé, és a XXI. század jelentősebb katalogizálási szabványai már kimondottan építenek erre az entitásra.

De mi is a bibliográfiai értelemben vett mű? Bár a mű igen alapvető jelentőségű a bibliográfiai feltárás szempontjából, az előbbi kérdésre meglepően nehéz választ adni. Kikerülve a definíciót azt mondhatjuk, hogy minden kreatív alkotásnak két összetevője van: az intellektuális tartalom („mű”) és a hordozó, amelynek révén ezt a tartalmat kommunikálják. A technikai környezet korlátai miatt a mű fogalmának bevezetése sokáig csak annyi gyakorlati haszonnal szolgált, hogy segítségével egy helyre lehetett csoportosítani egy mű különböző kiadásait (a címben történt esetleges változástól függetlenül), valamint a nyelvi változatokat (fordításokat) is. Ezt a funkciót az *egységesített cím* látta el, amely cím magát a művet reprezentálta. A következő lépcsőt az AACR (*Angol-amerikai katalogizáló szabvány*) jelentette. Bár a szabályok tartalmát tekintve nem írja le a művet sokkal mélyebben, mint elődei, viszont a szabályok csoportosításánál már egyértelműen szétválasztja a fizikummal, illetve a benne foglalt intellektuális vagy művészi tartalommal kapcsolatos tudnivalókat.

A következő sarokkő az FRBR (*A bibliográfiai tételek funkcionális követelményei*) megjelenése volt. Az FRBR az addigi kétszintes (mű–hordozó) tipizálást kibővítette négyzintesre (mű–kifejezési forma–megjelenési forma–példány). De az igazi újítása az, hogy a műhöz ismérveket is rendel, elmozdítva a mű koncepcióját a pusztán kollokációs (gyűjtőpontok köré rendező, azonosító) eszközökből a saját jogon értékes entitás felé.

Mint ahogy a legtöbb katalogizálási koncepció, a bibliográfiai értelemben vett mű is a nyomtatott monográfiák esetében működik a legjobban, bár a katalogizálónak minden egyes változást mérlegelni kell, új mű jött-e létre, vagy csupán új kifejezési formáról beszélünk. A többi forrástípusnál a felosztás egyéb problémákba is ütközik.

Zenei művek esetében például kétféle zeneművet lehet megkülönböztetni – a hangként és a lejegyzésként kifejezett –, illetve ezek bármelyike tucatnyi formában létezhet. Annak eldöntése, hogy mi számít új műnek és mi ugyanazon mű új kifejezési formájának, zeneművek esetén még nehezebb, mint a szöveges anyagok esetében. Az újrhangszerelt változatok az FRBR-ben ugyanazon mű eltérő kifejezési formáinak számítanak, a további adaptáció azonban új művet eredményezhet (pl. *Saint-Saëns: Variációk egy Beethoven-témára*). Szintén sajátos probléma a zeneművek szerzőségének kérdése, hiszen míg egy lejegyzett zene esetében világos, hogy mi tulajdonítható a zeneszerzőnek, előadott zene esetén nem elhanyagolható az előadó hozzájárulása sem.

A mozgóképeknél az egyes résztvevők hozzájárulása oly mértékben összemosódik, hogy lehetetlen kiemelni egy vagy legalább csak néhány személyt létrehozóként. Az új mű keletkezésének homályos határai ennél a forrástípusnál is gondot jelentenek, hiszen ugyanazt a nyersanyagot felhasználva többféle, akár jelentősen eltérő végső változatot lehet összeállítani (pl. hozzáadott vagy törölt jelenetek, eltérő játékidőjű filmek, regionális verziók).

Az FRBR-t leváltó modell, az LRM (*Könyvtári referenciamodell*) nemcsak harmonizálta az FR-modellcsaládot, hanem bizonyos forrástípusokat külön modellezett is. Ez a két forrástípus az aggregátumok, illetve azoknak egy speciális típusa: a folyóiratok. Az aggregátumok modellezésében az adja a nehézséget, hogy adva van legalább két mű, melyek mindegyike rendelkezik saját szerzőségi viszonyal, viszont az összeválogatás, összeszerkesztés maga is igényelhet olyan mértékű szellemi vagy művészi erőfeszítést, hogy eredményét műként ismerjük el. Az LRM erre alkotta meg az *aggregáló mű* fogalmát. Az aggregáló mű testesíti meg tehát azt a szellemi vagy művészi erőfeszítést, amely az aggregátum létrehozásával járt. Fontos azonban kiemelni, hogy az aggregáló mű és az aggregált tartalmak művei között nincs rész-egész kapcsolat, hanem ezek párhuzamosan testesülnek meg az aggregátumban. Ennek oka, hogy az egyes aggregált művek önálló alkotások,

melyek megjelenhetnek az adott aggregátumtól független formában is.

A folyóiratok öröklik az aggregátumok problémáját (hiszen minden lapszám egy-egy aggregátum), nem rendelkeznek egyetlen alkotóval (inkább egyfajta közös felelősséggel a szellemi tartalomért), emellett időbeliségükből fakadóan léteznek speciális nehézségeik is. A folyóirat mint mű határainak megállapítását például erősen megnehezíti, hogy egy folyóirat szinte az összes létező ismérvét (cím, formátum, benne megjelenő tartalom) lecserélheti úgy, hogy közben továbbra is ugyanannak az entitásnak tartjuk. Ez a változékonyosság feladja a leckét az *időszaki mű* definiálási kísérletei számára.

Összességben kijelenthető, hogy bár a bibliográfiai értelemben vett műről való gondolkodás hatalmas fejlődésen ment keresztül az idők során, és a felhasználók jelenős részének nem lényegi kérdés, hogy milyen hordozón fér hozzá a tartalomhoz, a könyvtári katalógusokban egyelőre mégsem megoldott, hogy felhasználóbarát módon lehessen műre keresni.

(Ilácsa Szabina)

27/2022

JIN, Qiang: Enhanced discovery with linked open data for library digital collections. – *Bibliogr. In: Technical services quarterly*. – 38. (2021) 1., p. 17–32.

Kapcsolt nyílt adatokkal a könyvtári digitális gyűjtemények jobb kereshetőségéért

Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Hozzáférhetőség; Online katalógus; Web

Az amerikai Kongresszusi Könyvtár 2012-ben mutatta be a *Bibliographic Framework* (BIBFRAME) modellt mint a bibliográfiai leírási szabványok kapcsoltadat-modellé történő fejlesztését célzó kezdeményezést. Amellett, hogy a BIBFRAME integrálni kívánja a tágabb információs közösséget, továbbra is kiszolgálja a könyvtárak különleges igényeit. A modell a *Functional Requirements for Bibliographic Records* (FRBR) fogalmi modelljéből származik. 2012 és 2016 között a világ számos könyvtára vett részt a BIBFRAME tesztelésében és véleményezésében, aminek eredményeképpen a 2.0-s, átdolgozott verzió 2016 áprilisában jelent meg. 2020 augusztusában a BIBFRAME 2.0 még mindig a könyvtárak

és a tágabb szakmai közösség tesztelése alatt állt. Jelen tanulmány annak kérdését vizsgálja, hogy a BIBFRAME 2.0 képes-e javítani a digitális könyvtári gyűjtemények kereshetőségét a kapcsolt adatok révén.

2018 tavaszi szemeszterében az Illinois-i Egyetem (Urbana-Champaign) Könyvtárának munkatársai közös kutatási projektekbe fogtak az egyetem információtudományi intézetének (*iSchool*) hallgatóival, azok gyakorlati képzésének részeként. Az egyik ilyen projekt az egyetemi könyvtár XIX. századi brit regénykollekciójának MARCXML formátumból BIBFRAME 2.0-ra történő konverzióját és adatgazdagítását tűzte ki célul, megmutatva, hogy a BIBFRAME 2.0 alkalmas keretrendszer-e a metaadatok láthatóvá tételére a könyvtári környezetben belül és kívül.

Két információtudományi hallgató bevonásával és felkészítésével 7829 rekordot konvertáltak MARCXML-ről BIBFRAME 2.0-ra a Kongresszusi Könyvtár kódját (<https://github.com/lcnetdev/marc2bibframe2>) használva, továbbá a gyűjtemény szerzőségi adatait összekapcsolták a Nemzetközi Virtuális Authorityállomány (*Virtual International Authority File*, VIAF) URI-jaival. Utóbbi egy *python*-kód segítségével történt, amely a rekordok 100/600/700-as adatmezőinek személyneveit és az azok almezőiben megadott információkat (pl. születési idő) vetette össze a VIAF tartalmával pontos egyezések után kutatva. Végezetül egy felhasználói keresőfelületet is létrehoztak a digitális gyűjtemény számára. A projekt bekerült a Kongresszusi Könyvtár BIBFRAME 2.0 implementáloinak regiszterébe is (<https://loc.gov/bibframe/implementation/register.html>).

A projekt résztvevői fontos tapasztalatokkal gazdagodtak a konverzió során, illetve számos problémába is ütköztek. Például a BIBFRAME 2.0-beli mű modellezésekor több lehetőséget megfontolva az OCLC azonosítóját választották a linkelésre, az előfordulások azonosítására az Illinois-i Egyetem *VuFind*-linkjeit alkalmazták, a példányok azonosítására pedig a digitális gyűjtemény linkjeit vették alapul. A VIAF-rekordok linkelésékor a legnagyobb problémát az olyan személyek okozták, akiknek nem volt authority rekordjuk, vagy akiknek nevei hibásan szerepeltek a gyűjteményben, ezért egyezés híján az összekapcsolás sem jött létre. Idő hiányában nem volt mód a metaadatok minőségének javítására sem. Ami a keresőfelületet illeti, egy korábbi BIBFRAME 1.0-s projektben kidolgozott keresőfelületet módosítottak a

BIBFRAME 2.0-nak megfelelően – ez lehetővé teszi a két változat összehasonlítását is.

Mivel a két hallgató csak gyakorlatként vett részt a projektben, ezért annak további fenntartása egyelőre nem biztosított. A projektért felelős könyvtáros a jövőben vizsgálatot tervez annak felmérésére, hogyan használják a digitális gyűjteményt BIBFRAME 2.0-ban a weben, illetve MARCXML-ben a katalógusban.

A hiányosságok ellenére a projekt demonstrálta, hogy a BIBFRAME 2.0 egy lehetséges módja annak, hogy a bibliográfiai metaadatok elinduljanak az online katalógusoktól a keresőmotorokig, növelve a digitális gyűjtemények webes hozzáférhetőségét. A BIBFRAME tehát adatsere-keretrendszerként készen áll a MARC formátum leváltására a kapcsolt adatok világában.

(Molnár Bence)

28/2022

VILLAESPESA, Elena – CRIDER, Seth: A critical comparison analysis between human and machine-generated tags for the Metropolitan Museum of Art's collection. – *Bibliogr. In: Journal of documentation*. – 77. (2021) 4., p. 946–964.

Ember alkotta és gépi címkék összehasonlítása egy művészeti múzeum példáján

Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Kép; Kulcsszó; Mesterséges intelligencia; Múzeum; Tárgyi feltárás

A New York-i *Metropolitan Museum of Art* 2018-ban külső fél bevonásával online gyűjteménye mintegy 300 000 műtárgyához kapcsolt tárgyi címkéket, melyek lehetővé teszik a különböző szempontok/témák (pl. állatok, építészeti elemek, színek, érzelmek, alakzatok stb.) szerinti keresést. A cikkben leírt kutatás során a munkatársak által manuálisan hozzáadott címkéket hasonlították össze három különböző számítástechnikai rendszer (*Google Cloud Vision*, *Amazon Rekognition*, *IBM Watson*) automatikusan generált címkéivel.

A digitalizált műtárgyak tárgyi feldolgozása igen időigényes munka, éppen ezért merült fel a címkézés automatizálásának lehetősége mesterséges intelligencián alapuló megoldásokkal, azon belül is a digitális képek gépi értelmezésének (*computer vision*) segítségével. A tanulmány célja, hogy egy kiválasztott mintán végzett elemzés révén felmérje a gépi

tárgyszavazás/címkézés problémáit és lehetőségeit művészeti területen.

A manuális és a gépi címkézés összehasonlítását egy 1323 digitális objektumból álló mintán végezték. Az adattisztítást követően a gépi címkéket az *OpenRefine 2* szoftverrel feleltették meg a Getty-féle művészeti és építészeti teaurusz (AAT – *Getty's Art and Architecture Thesaurus*) kifejezéseinek és fogalmi hierarchiában betöltött helyének, hogy összevethető képet kapjanak az algoritmusok címkézésének jellegzetességeiről.

A gépi címkézés során átlagosan objektumonként 8 címke keletkezett, szemben a manuális szakértői osztályozás során megadott 2,68 címkével. Az egyedi címkék összesített száma is jelentősen alacsonyabb „kézi” munkával (538 db), mint a gépi osztályozás során (721, 910, illetve 1514 db). Kevés a sok objektumhoz kapcsolt gépi címkék száma, ellenben jelentős a csupán néhány képhez társított címkék mennyisége. A címkék egy része túlságosan generikus (pl. „személy”, „ember”, „ruházat”, „alak”, „állatok” stb.), ugyanakkor meglepően specifikus címkék is előfordultak (pl. „egyiptomi templom”). A gépi osztályozó algoritmusok és a múzeum által használt címkék közös halmaza csupán 175 db volt, a manuális előállítású címkék egyharmada. A számítógépek túlnyomó többségben (az IBM Watson 70%-os, az Amazon Rekognition 68%-os, a Google Cloud Vision 64%-os arányban) az AAT „objektum” fazettájának megfeleltethető fogalmakat generáltak, tehát tájakat és ember alkotta tárgyakat voltak hajlamosak felismerni. A manuális címkézésnél szintén ez a leggyakoribb típus (nagyjából a címkék fele), megelőzve az „ágens” (élőlények és szervezetek) típusúakat (30%). Az egyes algoritmusok között is voltak különbségek, például az IBM Watson sokkal gyakrabban adott színeket jelölő címkéket, mint a másik kettő.

A gépi címkézés nem képes felismerni a műtárgyokhoz kötődő kontextust és azonosítani az egyes személyeket, például Kleopátrát sem tudták beazonosítani az algoritmusok az egyik képen, csupán mint embert ismerték fel. Elmondható, hogy a gépi címkézés csak a „Mi van a képen?” kérdésre adott válasz primer szintjéig, a faktuális leírásig jut el (entitások, attribútumok, cselekvések azonosítása), és nem képes megragadni az allegorikus és a szimbolikus jelentést (ld. *Erwin Panofsky* ikonológiai elméletét). Előfordultak súlyosan téves címkézések is: különösen kirívó, amikor egy ókori egyiptomi szkarabeuszbogarat ábrázoló temetkezési ékszer egérnek,

egy törzsi pajzsot pedig skateboardnak „ismert fel” az algoritmus.

A kutatás kimutatta, hogy a gépi rendszerek képek tömeges mértékben címkéket kiosztani a digitális objektumokhoz, kiegészítve a jelenleg használt osztályozási rendszereket. Előnyük, hogy növelik a gyűjtemény láthatóságát, illetve új keresési és böngészési lehetőségeket teremtenek a használók számára. A gépi kulcsszavak általában generikusak, ugyanakkor a múzeumi szakemberektől eltérő megközelítéssel is tudnak tárgyi címkéket kiosztani, olykor meglepő részletességben feltárva egy digitális kép tartalmát. (A túlzott specificitás viszont a hatékony információkeresés gátja lehet.) A még gyerekcipőben járó mesterséges intelligencia az osztályozási szakértők – vagy akár a *crowdsourcing* keretében bevont közönség – munkájával párosítva hatékony segédeszközül szolgálhat a múzeumok (és más közgyűjtemények) képi tartalmainak feltárásához, ám hátrányait mindenképpen számításba kell venni.

(Bódog András)

Lásd még 3, 5, 7, 11, 24, 59

Katalógusok

Lásd 27

Információkeresés

Lásd 53, 54

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

29/2022

FLYNN, Darren: Evaluating a recorded appointment service for individual research consultations between librarians and allied health students. – Bibliogr. In: Reference services review. – 49. (2021) 3/4., p. 231–249.

A könyvtárosok és az egészségügyi hallgatók közötti egyéni kutatási konzultációk rögzítésének értékelése

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság; Információs műveltség; Információtechnológia; Referenz; Tájékoztató

A kutatási konzultációk régóta létező formái a kutatási tevékenységet folytató hallgatók támogatásának (Stapleton et al., 2020). A kutatási konzultációkról szóló szakirodalom egyöntetűen magas fokú elégedettségről tanúskodik és arról, hogy a hallgatók nagyra értékelik az egyedi, testreszabott tanácsokat, melyeket személyes képzés keretében kapnak a könyvtárosoktól. A kutatási konzultációk mindazonáltal nagy forrásigényűek, így a konzultációk tanulási potenciáljának maximalizálása prioritásnak számít annak érdekében, hogy igazolják az időbeli ráfordítást, és biztosítsák a szolgáltatások fenntarthatóságát. Ez a kutatás egy olyan szolgáltatásfejlesztésről számol be, melynek során a kutatási konzultációkban részt vevő hallgatóknak felkínálták a megbeszélés képernyőfelvételét (*screencasting*), hogy támogassák az információs műveltségi készségek és a konzultáció során érintett kutatási folyamatok rögzülését és alkalmazását. A felmérés megvizsgálta, hogyan használják és milyennek látják a hallgatók a szolgáltatást, és hogyan illesztették be a kutatási gyakorlataik közé a rögzített megbeszélést.

A kutatás vegyes módszertanú megközelítést alkalmazott, amely kérdőívet és interjúkat is magában foglalt. A kvantitatív elemek arra irányultak, használták-e a hallgatók a kutatási konzultációk során készült felvételeket, és ha igen, hogyan; míg a kvalitatív elemek azt vizsgálták, hogyan látják a hallgatók a szolgáltatást, és a felvételek anyagát hogyan használták fel a kutatási tevékenységeikhez.

Az eredmények a pozitív visszacsatolás magas fokról tanúskodnak a szolgáltatással kapcsolatban, továbbá komplex használói magatartásformákat mutatnak a rögzített megbeszélések felhasználásával összefüggésben. A kutatás bizonyítja, hogy a multimédiás felvételek biztosítása az egyéni kutatási konzultációk során számottevő előnyökkel szolgál a hallgatók számára azáltal, hogy javítja az ismeretek rögzülését és alkalmazását, valamint a könyvtárosok számára azáltal, hogy csökkenti a megismételt kérdések számát és a szolgáltatás fokozott igénybevételét. A jelen vizsgálat eredményei bizonyítékokat kínálnak a szinkron felvételeket a kutatási konzultációs szolgáltatásaikba illeszteni kívánó könyvtárak és tájékoztató szolgálatok számára.

A kutatás a szerző tudomása szerint elsőként vizsgálja a könyvtárosok és hallgatók közötti kutatási

konzultációk szinkron rögzítésének percepcióját és használatát.

(Autoref.)

Lásd még 38

Kölcsönzés

Lásd 34, 40, 44, 45

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

30/2022

FRICKE, Suzanne – ENSLOW, Electra – SHIPMAN, Susan: Access to supplemental journal article materials. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 80. (2021) 1-4., p. 85–96.

Hozzáférés a folyóiratcikkek kiegészítő anyagaihoz

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké

A folyóiratcikkekhez kapcsolódó kiegészítő anyagok használata minden tudományterületen növekszik. Ezek az anyagok lehetnek adatkészletek, forráskódok, táblázatok/ábrák, multimédiás vagy egyéb olyan anyagok, amelyeket korábban publikálatlanul hagytak, mellékletként csatoltak vagy a dokumentumtörzsben szerepeltettek. A kritikus értékelésre és a reprodukálhatóságra helyezett jelenlegi hangsúly megköveteli, hogy a kutatók hozzáférjenek a teljes életciklushoz a kutatás teljes körű értékelése érdekében. Ahogy egyre több könyvtár kerül függő helyzetbe a másodlagos aggregátoroktól és a könyvtárközi kölcsönzéstől, felmerült a kérdés, hogy az ezekhez az anyagokhoz való hozzáférés méltányos és fenntartható-e. Noha a NISO RP-15-2013 *Ajánlás a folyóiratcikkek kiegészítő online anyagainak kezeléséhez* már 2013-ban megjelent, nem világos, hogy ezek az ajánlott gyakorlatok teljes mértékben megfelelnek-e a felhasználók igényeinek; az aggregátorok és a kiadók követik-e ezeket a szabványokat; továbbá a könyvtári folyamatok és eljárások elősegítik-e a folyóiratcikkek kiegészítő anyagaihoz való hozzáférést. Míg az eddi-

gi kutatások a szerzők, lektorok és olvasók körében végeztek felméréseket, vagy a folyóiratok kiegészítő anyagokkal kapcsolatos gyakorlatát vizsgálták, egyetlen kutatás sem kérdezte meg a könyvtári dolgozókat és a könyvtárosokat a kiegészítő anyagokhoz való hozzáférésről, valamint a kiegészítő anyagok könyvtárközi kölcsönzés útján történő igénylésével és fogadásával kapcsolatos tapasztalataikról. Ez az előadás egy olyan felmérésről számol be, amelyben az Egyesült Államok felsőoktatási, kórházi, közművelődési és szakkönyvtáraiban dolgozó könyvtári alkalmazottakat kérdezték meg tapasztalataikról a kiegészítő anyagok azonosítása, megtalálása és visszakeresése terén. A tanulmány olyan módszereket is javasol, amelyek segítségével a könyvtárak, kiadók és aggregátorok biztosíthatják a hozzáférést a teljes publikált kutatási életciklushoz. Ezek között megemlíthető, hogy a kiadók, aggregátorok, adatbázisok és repozitóriumok kövessék a NISO ajánlásait, a kiegészítő anyagokat egy (tömörített) fájlban vagy állandó linkként szolgáltatassák DOI azonosítóval együtt, valamint indexeljék következetesen a kiegészítő

anyagokat, hogy azok a cikk elolvasása nélkül is könnyen felfedezhetőek legyenek. A könyvtárközi kölcsönzési rendszereknek a PDF formátumon kívül más fájl típusokat is kellene tudniuk kezelni. Végezetül a könyvtárosoknak érdemes tudatosítaniuk a kiegészítő anyagok fontosságát a kutatásban, és külön kérés nélkül is mindig ellenőrizniük kellene, rendelkezésre állnak-e ilyenek.

(Autoref. alapján)

Tájékoztatási eszközök

Lásd 9, 59

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

Lásd 19

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

31/2022

EASON, Jennifer M. – WARD, Bradley R.: NEFLIN Expertise Database helps to connect library staff. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 61. (2021) 1., p. 114–126.

A NEFLIN Szakértői Adatbázis segít összekötni a könyvtárosokat

Adatbázis; Gépi könyvtári hálózat; Könyvtártudományi tájékoztatás; Személyzet

Az Északkelet-floridai Könyvtári Információs Hálózat (Northeast Florida Library Information Network, NEFLIN) számára prioritás, hogy tagjai kapcsolatban tartanak a többi tagkönyvtárban dolgozó könyvtári személyzettel, elősegítve a hálózati működést,

az innovációt és a problémamegoldást. 2019-ben a NEFLIN létrehozta és elindította a NEFLIN Szakértői Adatbázist (NEFLIN Expertise Database, NED). Ez egy olyan kereshető adatbázis, amely a tagok szakértői területekkel kiegészített profiljaiból áll. Ahogy az adatbázis bővült, a NEFLIN munkatársai megtalálták a módját, hogy miként lehet a NED funkcionalitását a lehető legjobban kiaknázni, azáltal, hogy profilokat hoztak létre tagkönyvtárak, azonos érdeklődésű csoportok, előadók, oktatók és mások számára is. Az adatbázis egyévi építése után a NEFLIN munkatársai kíváncsian várják, hogyan fogják a tagok hasznosítani ezt az erőforrást.

(Autoref.)

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 31

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 53

Kutatás és termelés információellátása

32/2022

BLUMTRITT, Ute – MALZ, Angela: Publikationsunterstützung als wichtige Dienstleistung im Portfolio der Universitätsbibliothek Chemnitz : ein Erfahrungsbericht. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 68. (2021) 5., p. 282–289.

Res. angol nyelven

A Chemnitz Egyetemi Könyvtár portfóliójának fontos szolgáltatása, a publikálás támogatása: beszámoló a tapasztalatokról

Egyetemi könyvtár; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Támogatás -pénzügyi -általában; Tudományos kutatás

A Chemnitz Műszaki Egyetem Németország Szászország tartományában található. Könyvtárában 55-en dolgoznak, a gyűjtemény 1,2 millió nyomtatott és 200 ezer elektronikus dokumentumot tartalmaz. Az egyetemi könyvtár az utóbbi években a publikálás támogatását hangsúlyosan szerepelteti tevékenységei között.

A publikálás első lépése az irodalomkutatás, melynek hátere az egyetemi könyvtár katalógusa. Ez a Lipcsei Egyetemi Könyvtár fejlesztése (úgynevezett *discovery system*), hozzá kapcsolódva az ingyenes információforrásokról is lehet tájékozódni. Az elektronikus források a hallgatók és a munkatársak számára az egész campuson, illetve VPN-en bárholonnan elérhetőek. Évek óta az online dokumentumokat részesítik előnyben, 2020-ban a gyarapítási keret 91%-át ezekre költötték.

A nyílt hozzáférésű publikálást az egyetemi könyvtár több mint 25 éve támogatja. Teljes szövegű szervertük, a MONARCH (*Multimedia-Online-Archiv-Chemnitz*) az elsők között volt Németországban. A MONARCH szabványos, akkreditált repozitórium, a Szászországi Állami és Egyetemi Könyvtár (SLUB) üzemelteti. Anyagát az országos webarchiválási prog-

ram keretében a Német Nemzeti Könyvtár rendszeresen „aratja” és regisztrálja.

A digitális egyetemi bibliográfia 2008 óta létezik, jelenleg 32 ezer tételt tartalmaz. Létrehozásában közreműködik az egyetem számítógépközpontja. Az egyetemi publikációs termék különböző szempontok szerinti értékelését is lehetővé teszi a következők szerint: az éves publikációk mennyisége, a nyílt hozzáférésű publikációk részaránya, a publikálás költségei és forrásai, a támogatott publikációk részaránya, a publikálási helyek stb. Megújítása folyamatban van (*TUCbib* néven) a *D-Space* nyílt forráskódú szoftverrel. A jövőben kiegészítő funkciók is rendelkezésre állnak majd (pl. adatok átvétele, duplumellenőrzés), és a személyek (ORCID) és az intézmények azonosítóit is használják.

A Chemnitz Egyetemnek 2009 óta működik saját kiadója, amely gyorsan, költséghatékonyan és egyéges megjelenési formában adja közre nyomtatottan és elektronikusan az egyetemhez kapcsolódó szerzők műveit. Elkötelezettek a nyílt hozzáférés és a Budapesti és Berlini Nyilatkozat elvei mellett. A kiadó minden terméke ingyenesen elérhető a MONARCH szerveren. Eddig 350 tételt adtak közre, köztük 9 sorozati kiadványt.

Eltökéltlen küzdenek a parazita kiadás és az álfolyóiratok ellen. Az egyetemi könyvtár tanácsadó szolgálatot működtet a szerzők számára, hogyan válasszanak ellenőrzött, jó minőségű kiadót. Ennek érdekében a könyvtár különböző segédletekre (ún. feketelistákra) is előfizetett. Részt vesznek több nemzetközi projekt, köztük a BISON (*Bibliometric and Semantic Open Access Recommender Network*) munkájában. Az egyetem továbbá bibliometriai szolgáltatást nyújt mind a tudósoknak, mind az egyetem vezetőinek és pályázatokat kezelő munkatársainak, hogy a publikációs tevékenységet tudományosan legyenek képesek értékelni (teljesítmény, trendelemzés, hálózatkutatás, vizualizáció). Az egyetemi könyvtár hosztolja az *Open Journal System* szoftvert, amely az egyetemi polgárok számára ingyenesen rendelkezésre áll nyílt hozzáférésű folyóiratok működtetéséhez.

A publikálás támogatására 2013 óta külön pénzalapot hoztak létre, amely azóta szinte minden évben elnyerte a DFG (Német Kutatási Társaság) támogatását. Az egyetemi munkatársak olyan publikációinak megjelenését segítik, amelyek nyílt hozzáférésű, lektorált folyóiratokban látnak napvilágot. A publikálás díja nem haladhatja meg a 2000 eurót. A DFG támogatását nem élvező közleményeknél is megosztják a költségeket: a fizetendő díj 10%-át állja a szerző, 45%-át az

egyetemi könyvtár és 45%-át az egyetem. 2020-ban 90 ezer euróval, 2021-ben 110 ezer euróval gazdálkodott a pénzalap; a pénz java részét arany és hibrid nyílt hozzáférésű cikkekre fordították. A támogatást szakterülettől és beosztástól függetlenül igényelhetik az érdekeltek, és meghatározott követelmények teljesítéséhez van kötve. A kritériumoknak való megfelelésről a jelentkezők egy kérdőív kitöltésével adhatnak számot. Pozitív elbírálás esetén a publikálási díjról szóló számlát az egyetem fizeti ki. Az egyetem nyílt hozzáférési referense a későbbiekben ellenőrzi, hogy szerepel-e a cikknél a támogatás ténye, a nyílt hozzáférésre vonatkozó licenc, majd a metaadatokat (a DOI-t beleértve) rögzíti az egyetemi bibliográfiában. A megszületett publikációk mindegyike a *Creative Commons* licencet alkalmazza.

2019 tavaszán az egyetemen nyílt tudománnyal foglalkozó team alakult. Tagjai: a nyílt hozzáférésben illetékes munkatárs, szakreferensek, valamint a feldolgozó osztály könyvtárosai. Éves munkaterv alapján képzéseket, rendezvényeket szerveznek az egyetemen belül és azon kívül. Konzultációs tevékenységük szervesen beépül a „Bérelj könyvtárost!” szolgáltatásba is.

A könyvtár 2016-ban és 2020-ban elnyerte az *Open Library Badge* (nyílt könyvtár) kitüntető jelvényt. A 15 követelmény közül az első alkalommal 4, utóbb 11 kritériumnak feleltek meg: nyílt hozzáférésű szoftver létrehozása, nyitottság érvényesítése a személyzeti politikában, szöveg- és adatbányászat lehetősége, transzparens költségek a gyarapításban, a nyílt hozzáférésű anyagok láthatóságának biztosítása, nyílt hozzáféréssel kapcsolatos szolgáltatások, az oktatási anyagok publikálása nyílt licenc alapján, a külső és a belső felhasználók bevonása, nyílt tudásközösségek támogatása, önálló kiadói tevékenység nyílt hozzáféréssel, a könyvtár fotóinak újrafelhasználhatósága. Az egyetem szerzői örömmel élnek a publikálást támogató szolgáltatásokkal, és színvonalasnak találják azokat, a vezetőség pedig konzervensen támogatja a nyílt hozzáféréssel és a nyílt tudománnyal kapcsolatos kezdeményezéseket. Amint a példa mutatja, egy nem túl nagy tudományos könyvtár is tud kompetens publikációs támogatást nyújtani.

(Hegyközi Ilona)

33/2022

LUONG, Hoa Q. [et al.]: Responding to reality : evolving curation practices and infrastructure at the University of

Illinois at Urbana-Champaign. – Bibliogr. In: Journal of eScience Librarianship. – 10. (2021) 3., e1202. p. 1–16.

Reagálunk a valóságra: az adatkurátori munka fejlődése és az infrastruktúra az Urbana-Champaign-i Illinois-i Egyetemen

Adatfeldolgozás; Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Megőrzés; Szolgáltatások

Az Illinois-i Adatbank 2016 óta működik az Illinois-i Egyetemen (Urbana-Champaign, IL). A könyvtár égisze alatt működő kutatásiadat-szolgálat (*Research Data Service*) részeként biztosítja az egyetem kutatói számára a kutatási adatok nyilvános közzétételéhez szükséges infrastruktúrát. Egy 2019-es vizsgálat során a használók az adatbankot a kutatásiadat-szolgálat leghasznosabb elemének minősítették. 2020 decemberében az adatbank 300 publikus adatkészlettel rendelkezett, és közel 193 700 letöltést regisztrált. Ahhoz, hogy valaki adatokat helyezhessen itt el, legalább egy adatlétrehozónak kapcsolódnia kell az egyetemhez, és az adatoknak végleges állapotban kell lenniük. Mivel az adatbank nyilvános hozzáférésű adattár, az adatokból az elhelyezés előtt minden kényes, bizalmas vagy jogilag védett információt el kell távolítani. Az adatok létrehozójának végezetül az összes létrehozótól és/vagy a szerzői jog tulajdonosaitól engedéllyel kell rendelkeznie az adatok nyilvános terjesztéséhez.

A *Medusa* digitális repozitórium nyomán fejlesztett adatbank ún. front-end webes alkalmazásként lehetővé teszi az adatok zökkenőmentes integrációját, támogatja robusztus kezelésüket és megőrzésüket, továbbá rugalmasságot biztosít az új funkciók létrehozásához.

Az adatállományok benyújtásakor a kutatók immár választhatnak az adatok bekerülés előtti vagy utáni felülvizsgálata között. (A 2018-tól elérhető eljárás, melynek során először felülvizsgálják, és csak ez után publikálják az adatkészleteket, a metaadatok és a dokumentáció minőségének javulásához és a felesleges verziózás elkerüléséhez vezetett.) Általában minimális feltételként először a metaadatokat ellenőrzik, ezt követi a dokumentáció (pl. README.txt fájlok) áttekintése. Az adatkurátori munka folyamatának mélysége és hossza nagymértékben függ az elhelyezett adatkészlet méretétől és/vagy összetettségétől, valamint attól, hogy az mennyire van dokumentálva. 2016-ban az adatbank tagja lett a *Data Curation Network* nevű intézményközi hálózatnak, amely megsz-

tott személyzeti modellel támogatja a nyílt adatokat. Ennek az az előnye, hogy ha olyan formátumú adatkészletet helyeznek el az adatbankban, amelynek felülvizsgálatához nincs meg a helyi szakértelem, akkor azt elküldhetik a hálózatnak.

Az adatbank munkatársainak az elmúlt években olyan technikai kihívásokkal is szembe kellett nézniük, mint a felhőalapú architektúrára való átállás, a nagy méretű fájlok hatékony továbbítása vagy az archív fájlformátumok (.zip, .tar) kezelése. Ahogy a technológia fejlődik, szolgáltatásaikat is folyamatosan fejleszteniük kell annak érdekében, hogy reagáljanak a változó igényekre, és támogassák az adatok megosztásának gyakorlatát.

(Koltay Tibor)

Lásd még 10, 15, 30, 37, 47, 56, 59

Oktatás információellátása

34/2022

BLACK, Matthew – POWELSON, Susan: A rapid implementation of a reserve reading list solution in response to the COVID-19 pandemic. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 3., p. 1–11.

Egy olvasmánylista-kezelő rendszer gyors bevezetése a koronavírus-járványra adott válaszul

Felsőoktatási könyvtár; Integrált gépi rendszer; Kölcsönzés; Oktatás információellátása; Tankönyv; Távoktatás

A koronavírus-járvány új megoldások alkalmazására készítette a felsőoktatási intézményeket, illetve a könyvtárakat is. 2020 tavaszán a kanadai Calgary Egyetem Könyvtárak és Kulturális Források (*Libraries and Cultural Resources*, LCR) részlege egy, az *Ex Libris* platformba integrált olvasmánylista-kezelő rendszerrel, a *Legantó*val bővítette szolgáltatási palettáját, amivel az online oktatásra és tanulásra való átállást kívánják támogatni. A *Desire2Learn* (D2L) elnevezésű tanulásirányítási rendszeren (LMS) keresztül elérhetővé tett szolgáltatás 2020 nyarán át-étesett a pilot szakaszon, s az őszi szemeszter óta már élesben működik. A cikk ismerteti a bevezetési folyamatot, továbbá a könyvtár félretételi szolgáltatásában történt változásokat, végül bemutatja a legfontosabb tanulságokat is, amelyek más intézmények számára is hasznosak lehetnek.

Habár már a 2000-es évek elején is léteztek online olvasmánylista-kezelő rendszerek, érett kereskedelmi piac hiányában csak 2010-től kezdett megnőni ezek jelentősége. A *Legantó*t 2015-ös elindítása óta már világszerte több mint 230 intézményben alkalmazzák. A sikeres bevezetés azonban nemcsak a technológiai háttér hozadéka, hanem az intézményi célokkal való összeegyeztethetőségen és a vezetőség támogatásán is múlik.

A *Leganto* egy felhőalapú olvasmánylista-kezelő rendszer, amely lehetővé teszi, hogy a könyvtárosok az IKR-en (jelen esetben az *Almán*) keresztül dolgozzák fel a kurzusokhoz elolvasandó anyagok jegyzékét. A felület közvetlenül beintegrálható az LMS rendszerbe. Az oktatók létrehozhatnak az egyes kurzusokhoz tartozó saját olvasmánylistákat a források kikeresésével és hozzáadásával – legyen szó fizikai vagy elektronikus anyagokról – az *Ex Libris* keresőrendszerén keresztül, internetes forrásokra hivatkozva és feltöltött dokumentumok által is.

A Covid19 előtti időszakban a Calgary Egyetem könyvtáraiban a kötelező olvasmányokkal kapcsolatos munkafolyamatok nagy részét az *Almán* kívül kezelték. Az oktatók egy webes űrlapon keresztül küldhették el igényeiket, amelyet az intézmény Szerzői Jogi Irodája vizsgált meg (különös tekintettel az esetleges szkennelésre). A könyvtár gyűjteményében már meglévő fizikai tételeket hozzáadták a kurzus olvasmányjegyzékéhez az *Almában*, a fizikai példányokat pedig átvitték egy félretételi helyre, hogy a hallgatók kikölcsönözhessek azokat. A tételek elérhetővé váltak a *Primo discovery* szolgáltatás keresőjében is. A gyűjteményben nem szereplő címek a Gyűjteményi Osztályra kerültek beszerzési megfontolásra.

A koronavírus-járvány első hulláma alatt, 2020 márciusától augusztusig az LCR az online szolgáltatásokra összpontosított, mivel a kormány által bevezetett korlátozások a fizikai helyszínek bezárását írták elő. Augusztustól érintésmentes átvételi szolgáltatást és korlátozott tanulóhely-foglalást tudtak nyújtani. A cikk írásának idején, 2021 júliusában a kurzusok többségét továbbra is online tartják, ami a könyvtár korábbi működéséhez képest jelentős változást hozott magával. Népszerű és sikeres szolgáltatásukat, az oktatók által megadott olvasmánylisták nyomtatott dokumentumainak félretételét a hallgatók számára, nem biztosítják – helyette, az elektronikus változat szolgáltatására új megoldást kellett találni, így esett a *Legantóra* a választás.

A *Leganto* bevezetése során az intézmények az *Ex Libris*szel együttműködve, a helyi igényeknek meg-

felelő konfigurációkat állítanak be. A kulcsrakész szolgáltatás saját bemutatóvideóval és a bevezetést támogató felkészítő anyagokkal is rendelkezik. Az implementálás általában több időt szokott igénybe venni. Az LCR esetében a gyors ütemterv egyes funkciók beállításának elmaradásával járt (digitalizálási kérelmek kezelése, az összetett szerzői jogi engedélyezési funkciók konfigurálása). A rövidített ütemezés azonban lehetővé tette, hogy hamarabb elindítsák a szolgáltatást az online oktatást segítő eszközként. Megfelelő vezetőségi támogatás mellett, 2020 májusában kezdődött el a Leganto bevezetése körüli munka. A megvalósítás heti rendszerességű megbeszéléseket igényelt; a folyamatok irányítására létrehozta egy technikai és egy kommunikációért felelő csapatot, melyek az intézmény különböző egységeinek képviselőiből álltak. Az éles szolgáltatás június végén vette kezdetét.

Mivel a koronavírus miatt fizikai félretételre nem volt lehetőség, az LCR az olvasmánylistákon szereplő források teljes vagy részleges digitalizálása, illetve az elektronikus példányok beszerzése mellett döntött. Az Alma és a Leganto közötti megfelelő konfigurációk segítségével kidolgozták a technikai, szerzői jogi és gyarapítási munkafolyamatokat, melyek eredményeképpen az oktatók által az olvasmánylistákhoz adott tételeket digitalizálták vagy e-könyvek esetén beszerzési jegyzékre tették. A megfelelő láthatósági beállításokkal biztosították, hogy csak az adott kur-

zushoz rendelt beiratkozott hallgatók és az oktatók férhessenek hozzá a listákhoz.

Az új eszköz sikeres bevezetése a népszerűsítést, valamint az oktatók és a könyvtári személyzet képzését és támogatását is feltételezi. A kommunikációs csapat ehhez nyújtott segítséget.

A 2020-as őszi szemeszter végén az Alma és a Leganto analitikai jelentései révén már az olvasmánylisták oktatói és hallgatói használatát is fel tudták mérni. A félévben az oktatók 50 olyan olvasmánylistát hoztak létre, amelyen legalább egy tétel szerepelt, s ezek közül 30 listánál tapasztaltak hallgatói aktivitást (5320 megtekintés 664 főtől). A következő, téli szemeszterben 66 létrehozott listából már 49-en történt hallgatói tevékenység (13 200 megtekintés 1154 főtől).

Tanulásként levonható, hogy a Leganto gyors bevezetése idő- és energiaigényes folyamat, amelyet érdemes az oktatók kurzusokra való felkészülési időszakához igazítani. Óhatatlan, hogy egy gyorsított bevezetés után további beállításokra és finomhangolásra lesz szükség, melyeket az éles szolgáltatás alatt kell elvégezni. Ha sikerül az oktatókat kiképezni a rendszer használatára, az eszköz sikeresen képes támogatni a távoktatás minden szereplőjét.

(Biró Bettina)

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

35/2022

POTNIS, Devendra Dilip – WINBERRY, Joseph – FINN, Bonnie: Best practices for managing innovations in public libraries in the USA. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 53. (2021) 3., p. 431–443.

Az innovációmenedzsment legjobb gyakorlatai az Egyesült Államok közkönyvtáraiban

Hatékonyág; Közművelődési könyvtár; Személyzet; Tervezés; Vezetés

A szerzők kutatásukban azt vizsgálták, hogy melyek az innovációmenedzsment kihívásai és az azokra adott megoldások az USA közkönyvtáraiban. Az *Urban Libraries Council Top Innovators Award* díjjal kitüntetett 106 városi könyvtár 219 vezető beosztású munkatársát kérték fel, hogy válaszoljanak az e-mailben elküldött online anonim kérdőívre. A 39 könyvtárból érkező 108 válasz tematikus tartalom-elemzése alapján azonosították és öt kategóriába (stratégia, pénzügyek, szervezeti magatartás, emberierőforrás-menedzsment és kommunikáció) sorolták a 30-30 legjellemzőbb kihívást és megoldást az innovációmenedzsmenttel kapcsolatban.

Ami a stratégiát illeti, a válaszadók által javasolt megoldások a következők: minden kezdeményezés összehangolása a jövőképpel; tudatos stratégiakidolgozás; a prioritások meghatározása és értékelése; a partnerek azonosítása az innovációk megvalósításához. Az innovatív projektek irányításáért felelős vezetőknek figyelmet kell fordítaniuk az időre, az információra, a térre, az állományra és a technológiára. Kihívást jelent azonban, hogy az információt gyakran nehéz megszerezni, mert a partnerek néha nem hajlandók megosztani a szükséges adatokat; a tér gyakran nem elég, mert a különböző funkciójú területek versenyeznek érte; a technológiát pedig nehéz kihasználni. Ezek kiküszöbölésére a válaszadók számos megoldást vetettek fel, többek között az egyszerűségekre való törekvést; határidők rendelését a feladatokhoz; a terek közösségi igényekhez történő igazítását; valamint a technológiai megoldások tesztelését a tényleges bevezetés előtt.

A felmérésben részt vevők a következő pénzügyi nehézségekről számoltak be: a finanszírozás hiánya; korlátozott költségvetés az új ötletekkel való kísérletezésre; korlátozott források az újszerű folyamatok bevezetésére; a kötetlen finanszírozás hiánya; az innovációk több fiókkönyvtárban történő bevezetésének költségei; nehézségek a pénzügyi források megszerzésben, mind az innovációk bevezetése előtt, mind pedig a későbbi fenntartásuk során. A kutatás válaszadói néhány megoldást is javasoltak, beleértve az alternatív finanszírozási források, például a belső és külső támogatások és adományozók felkutatását; a hasonló célkitűzésekkel rendelkező köz- és magánszektorbeli szervezetekkel való partnerséget; valamint a költségvetés kezelésére szolgáló pénzügyi tervezést.

A megkérdezettek a szervezeti működés területéről is számos kihívást jelöltek meg. Ezek első csoportjába tartozik a prioritások meghatározásának képtelensége; a könyvtárosok másokkal való együttműködésének képtelensége; az, ha nem valósul meg minden érdekelt bevonása a tervezésbe; továbbá a célok eléréséért felelős könyvtárosok felhatalmazásának hiánya. Ezekre a kihívásokra nem születtek megoldások. A kihívások második csoportját az innovációk kudarca jelenti. Ezzel megoldásként olyan szervezeti kultúra kialakítását szorgalmazták, amely tolerálja a kudarcot. A kihívások harmadik csoportjába tartozik a könyvtárosok, a látogatók és a partnerek ellenállása az innovációknak köszönhető változásokkal szemben, valamint az újításokhoz szükséges nyitottság hiánya. A válaszadók által javasolt leggyakoribb

megoldások a következők voltak: az érintettek motiválása és részvételük elérése; a lelkesedés fenntartása; az innovatív kezdeményezések hatókörének újragondolása; az innovációk tervezésébe és megvalósításába való bevonás.

Az emberierőforrás-menedzsment terén a válaszadók a kihívások három csoportjáról számoltak be. Az első csoportba tartozik a megfelelő személyzet hiánya a könyvtári rendezvények szervezéséhez, valamint a korlátozott létszám a szolgáltatások bővítéséhez. Megoldást jelenthet a megüresedett pozíciók betöltése; a jelenlegi személyzeti modellek értékelése és a hatékonyabb feladatmegosztás feltérképezése; továbbá a személyzet összehangolása a közösségi elvárásokkal. A kihívások második csoportja azzal kapcsolatos, hogy a könyvtárosok nem képesek megvásárolni, telepíteni és alkalmazni a szükséges technológiát, valamint hiányzik a megfelelő tapasztalat az ajánlatkéréshez. A javasolt megoldások között szerepel, hogy kínáljanak szakmai fejlődési lehetőséget a könyvtárosoknak; adjanak több időt az új készségek elsajátítására; tegyék lehetővé, hogy a munkatársak új ötletekkel kísérletezhessenek; és bátorítsák őket arra, hogy osszák meg tapasztalataikat másokkal. A kihívások harmadik csoportja a könyvtárosok alacsony önbizalmával és kreativitásával kapcsolatos. Ennek kezelésére általános tanács, hogy a könyvtárosok higgyenek magukban, és tartsanak lépést a szakmai trendekkel azért, hogy széles látókörre tegyenek szert, és ösztönözzék a kreativitást. Az utolsó témakör a kommunikáció volt. A felmérés válaszadói szerint a célok elérésére vonatkozó nem egyértelmű elvárások megakadályozhatják a könyvtárosokat abban, hogy érdemben hozzájáruljanak az innovatív kezdeményezésekhez. A vezetők feladata, hogy világosan közöljék elvárásaikat. A könyvtárosok gyakran nincsenek tisztában azzal, hogy teljesítményüket milyen kritériumok szerint értékelik, ez pedig befolyásolja az innovatív projekteken való részvételük mértékét. A legtöbbször említett tanács az elért sikerekről szóló folyamatos kommunikáció volt a lelkesedés fenntartása érdekében. Ugyanolyan fontosnak ítélték a külső partnerek folyamatos tájékoztatását is, amihez célszerű kidolgozni egy konzisztens és fenntartható kommunikációs tervet. Hibalehetőségként jelentkezik, ha a könyvtárak nem „építik fel” innovatív programjaik közönségét – erre a szolgáltatások szélesebb körű marketingje jelenti a választ.

A korábbi kutatások szerint a finanszírozás hiánya az egyik legelterjedtebb kihívás, amellyel a közkönyv-

táraknak az innovációmenedzsment kapcsán szembe kell nézniük. A tanulmány szerzői azonban úgy látják, hogy a közkönyvtárakban az innovációk kezelése során felmerülő kihívások több mint 50%-a (a számba vett 30-féle kihívásból 16) abból fakad, hogy a vezetők nem képesek kezelni az emberi erőforrásokat és a stratégiát. Az innovációmenedzsmentért felelős vezetőknek rendelkezniük kell tehát az innovációk tervezéséhez és megvalósításához szükséges készségekkel. Olyan képzési programokra van szükség, amelyek célja a vezetők ilyen kompetenciákkal való felruházása.

(Juhász Réka)

Lásd még 6

Tervezés

36/2022

SALISBURY, Fiona – DOLLINGER, Mollie – VANDERLELIE, Jessica: Students as partners in the academic library : co-designing for transformation. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 26. (2020) 2-4., p. 304–321.

A hallgatók mint partnerek a felsőoktatási könyvtárban: közös tervezés az átalakulás érdekében

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Munkaszervezés; Tervezés

A La Trobe Egyetem hat campussal rendelkező, nagy kutatóegyetem Ausztráliában. Az egyetemi könyvtár működési modellje a használókkal való kapcsolat és a bevonás köré szerveződik, összhangban az egyetem hallgatói élményre vonatkozó törekvéseivel. A hallgatókkal való partnerséget az intézményi stratégia is lefekteti. (A partnerség koncepciója túlmutat az egyetemeken már régebb óta megfogalmazott hallgatóközpontúságon, mivel nemcsak a hallgatók igényeit veszi figyelembe, hanem felelősséggel ruházza fel és a döntéshozatalba is bevonja őket.) A 2018–2022-es könyvtári stratégiai terv is hangsúlyozza a partnerség és a közös tervezés értékét. A szerzők hat területen vizsgálnak meg gyakorlati példákat a hallgatókkal való együttműködésre: a terek átalakítása, könyvtár-irányítás, kiválóság a szolgáltatásokban, tananyagtervezés, kutatás és gyűjteménymegújítás.

A hallgatók partnersége a könyvtári terek átalakításában a La Trobe Egyetemen erős intézményi támogatást élvez a *CoLabs* nevű, tanórán kívüli műhelymunkák keretében, melyek a diákok és a személyzet közös tervezési folyamatára épülnek a tervezői gondolkodás (*design thinking*) módszere alapján. 2019-ben két *CoLabot* is tartottak a könyvtári terek átalakítására, az egyik esetben egy könyvtár újratervezését, a másik alkalommal egy új könyvtáráépület megtervezését tűzve ki célul. Bár a *CoLab* műhelymunkák során hiteles hallgatói meglátásokkal és nézőpontokkal gazdagodtak, továbbra is kihívást jelent a tapasztalatlanság, a vélemények közötti konfliktusok lehetősége, valamint a hallgatók tényleges bevonása a döntési folyamatba.

A könyvtárirányításban régóta szerepet vállaló Könyvtári Tanácsadó Bizottság 2018-ban felülvizsgálta hatékonyságát. Azt javasolták, hogy célravezetőbb lenne egy hallgatóközpontú csoportot létrehozni. Ennek eredményeképpen 2019-ben a bizottság megszűnt, és helyette egy új Hallgatói Tanácsadó Csoport alakult. A hallgatók toborzása egy ilyen testületbe mindig nehéz feladat, de a könyvtárat az egyetemi partnerségi programmal összekapcsolva sikerült önkénteseket toborozniuk. A könyvtár számára az is fontos, hogy a tanácsadói csoportba ne csak olyanok kerüljenek be, akik a könyvtár rutinszerű használói. Abban is bíznak, hogy a Hallgatói Tanácsadó Csoport tagjai a könyvtár természetes szószólóivá válnak diáktársaik körében, és hozzájárulnak a könyvtár népszerűsítéséhez.

A La Trobe Egyetem Könyvtárában dolgozó hallgatók számos szolgáltatásban érdekeltek: tanulási tanácsadók, raktárosok, segítenek a tájékoztatásban, valamint részei a kommunikációs csoportnak és a digitális élmények csapatának. A tanulási tanácsadókat illetően 2016-ban került sor egy megújulásra, ekkor több hallgatót bevontak a döntéshozatalba is. Fontos szerepet játszottak az új hallgatók toborzásának segítségével, a program hatékonyságának javításában, valamint az új hallgatói mentorok támogatási módjának kidolgozásában. Azok a diákok, akik így az együttműködés részeseivé váltak, köztes pozícióban, a hallgatók és a könyvtári munkatársak közöttinek érzik magukat, amit bonyolít, ha diákmunkásként fizetésben részesülnek.

A következő szempont a könyvtárhoz kapcsolódó tananyagok megtervezése. 2017-ben újragondolták a könyvtári hallgatói orientációs programot, és a hallgatókkal együtt kidolgozták a *MissionPossible* nevű játékot, melynek célja, hogy megismertesse a

hallgatókat a könyvtári forrásokkal. Olyan diákokat vontak be a projektbe, akik játékkfejlesztést tanulnak. Szerepük a feladványok és a megoldhatóság tesztelése, a karakterek és a háromdimenziós környezet fejlesztése volt. A játék népszerűsége azonban nem lett olyan nagy, mint amire számítottak. A jövőre vonatkozóan felmerült, hogy korábban kell elkezdni a hallgatók bevonását a tervezésbe.

Ahogy az egyetemi könyvtárakban a „hallgatók mint partnerek” megközelítés egyre jobban elterjed, a diákok számára lehetőség nyílik arra, hogy „társkutatóvá” váljanak a könyvtári szolgáltatásokat meghatározó fejlesztések során. Ez egy kialakulóban lévő koncepció, amely integrálható a tantervi projektekkel és a könyvtári bizonyítékalapú gyakorlatokkal is. A La Trobe Egyetem Könyvtárában a tér értékelése során a hallgatók az adatgyűjtésbe kapcsolódtak be, és videóinterjúkat készítettek társaikkal a könyvtárban. Ennek eredménye a könyvtári terek hitelesebb értékelése volt.

Az igényeken alapuló beszerzés stratégiájára való áttéréssel a La Trobe Egyetem Könyvtárában a hallgatók az olvasók által kezdeményezett szerzeményezés (*Patron-Driven Acquisition*, PDA) révén segítik az e-könyvgyűjtemény kialakítását. A könyvtár a jövőben a *CoLab*okat és a Hallgatói Tanácsadó Csoportot kiaknázva kíván lehetőséget teremteni arra, hogy bevonja a hallgatókat az állomány használatával kapcsolatos kérdésekbe és a gyűjteményfejlesztésbe. Ez az együttműködés rávilágít, mennyire fontos a diákok tapasztalatainak és a könyvtári dolgozók szakértelmének párosítása.

A könyvtár stratégiai tervében is lefektetett „partnerség a hallgatókkal” megköveteli a könyvtárosi gyakorlat és a hallgatói tevékenység állandó felülvizsgálatát az alábbi szempontokból: autenticitás, döntéshozatal, fizetett munka vagy önkéntesség, forrásigény, hagyományos hallgatóközpontúság. Fontos kiemelni még azt is, hogy a hallgatók csoportja heterogén, nem létezik egyetlen hallgatói szemszög. A különböző nézőpontok reprezentálása érdekében ezért nehéz megtalálni a megfelelő egyensúlyt a hallgatókkal való munka során. Azt is mindig meg kell vizsgálni, hogy a könyvtárban szerepet kapó hallgatók valóban partneri viszonyban vannak-e, és ha nem, hogyan lehetne elérni a partneri együttműködést.

A szerzők következtetése szerint a hallgatók nézőpontjának és tapasztalatainak nem helyettesítenie, hanem kiegészítenie kell az egyéb nézőpontokat és tapasztalatokat. A hallgatókkal való partnerség megközelítésének tudatosnak kell lennie, magában fog-

lalva a következő tényezőket: közös döntéshozatal, nyitottság a változásra, a hallgatók mint szakértők pozicionálása tapasztalataik alapján, lehetőség biztosítása a hallgatóknak a cselekvési irányok meghatározására, a hallgatók támogatása az ötletelésben, inkluzivitás, közös felelősség. A hallgatókkal való partnerség koncepciója hozzájárul ahhoz, hogy a felsőoktatási könyvtár a közösséggel együttműködésben tervezett közösségi központtá, az egyetem valódi középpontjává váljon.

(Pataki Fruzsina)

Lásd még 18, 35, 58

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

37/2022

AZEROUAL, Otmane: Datenqualität und -kuratierung als Voraussetzung für Open Research Data. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 72. (2021) 4., p. 204–211.

Res. angol és francia nyelven

Az adatok minősége és kurátori gondozása mint a nyílt kutatási adatok előfeltétele

Adatfeldolgozás; Hatékonyság; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Portál; Tudományos kutatás

A heterogén adatgyűjtemények nagy méretű infrastruktúráiban (az adatportálokon) egyre keresettebbek az értékes információk kinyerésére szolgáló eljárások, ami azonban az adatminőség értékelését is megköveteli. Ennek megfelelően érdemes olyan kihívásokat is figyelembe venni, mint az adatok technológiai és szemantikai heterogenitása. Éppen ezért a portálfejlesztés központi eleme a megbízható metaadatok kidolgozása és szabványosítása kell, hogy legyen. Az adatok sokféleségének növelése és minőségének javítása mellett a nyílt adatok innovációs tevékenységekre történő felhasználása is kulcsszerepet játszik ezen a téren.

A kapcsolatos adatok megkönnyítik a különböző adatforrások közötti interakciót, egyúttal lehetővé teszik a hozzáadott értéket képviselő digitális szolgáltatások adatkészleteinek több, nyílt adatforrásból történő kombinálását. Mivel az adatforrások száma és

sokfélesége folyamatosan nő, fontos, hogy jó minőségű metaadatokat kínáljunk akár a laikus közönség számára is.

Az adatminőséget viszont nem könnyű meghatározni. A minőségirányításban az adatminőség attól függ, hogy az mennyire alkalmas a felhasználói követelmények teljesítésére. Általánosan elfogadott elv az is, hogy az adatok minősége a forrásadatok minőségétől függ. Minőségi problémák pedig általában akkor merülnek fel, amikor az adatértékekre vonatkozó követelmények nem teljesülnek.

Az adatminőség javítására alkalmazható stratégiák közül az adatvezérelt megközelítés az adatértékek közvetlen megváltoztatására, például az érvénytelen értékek kijavítására vagy az adatok normalizálására épül. A folyamatok által vezérelt stratégia az adatok létrehozásának újratervezésére irányul.

A legfontosabb, de nehezen megfogható szempontok között szerepel az adatok újrafelhasználása, ami magában foglalja a mások által gyűjtött adatok megbízhatóságának megítélését, mivel a tudományos gyakorlat attól is függ, hogy képesek vagyunk-e bízni mások tudásában és eredményeiben. Az adatminőség egyik dimenziója ezért az adott adatállományt létrehozó személyekbe vetett bizalom. Ehhez járul még az adatok minőségének értékelésére való képesség, az adatkészletek tárolásának helye és az adatok gondozásáért felelős szervezetek (adatportálok, adatbázisok vagy archívumok) hírneve.

Számos adatminőségi keretrendszer létezik, amelyek magukba foglalhatják a következő tényezőket: a problémák és az adatok azonosítása, az adatok kezelése (*data governance*) és feldolgozása, *data wrangling*, statisztikai modellezés, kutatási etika. (A *data wrangling* kifejezés az adatok előkészítését, az adatkészletekben lévő hibák azonosításának és kijavításának vagy feldúsításának iteratív folyamatát takarja.)

A kutatási adatok megtalálhatóságát, hozzáférhetőségét, együttműködő (interoperabilis) jellegét és újrafelhasználhatóságát megkövetelő FAIR-alapelvek arra épülnek, hogy az adatok gondozására ugyanazokat a normákat alkalmazzuk, mint magára a tudományos munkára. A FAIR-elvek elfogadottá váltak néhány olyan tudományágban, ahol a személyes adatok nem játszanak jelentős szerepet, így a titoktartás vagy a magánélet védelmének kérdései kevésbé fontosak. A társadalomtudományok viszont azzal a kihívással szembesülnek, hogy az adatokhoz való hozzáférés adatvédelmi okokból gyakran korlátozva van. A cél

azonban az kell, hogy legyen, hogy a FAIR-elveket minden tudományágban érvényesítsék.

A nyílt kutatási adatok újrafelhasználásán alapuló paradigma fenntartása érdekében a kutatóknak biztosnak kell lenniük abban, hogy több forrásból származó, kiváló minőségű adatokhoz férnek hozzá. A tudományos intézményeknek ezért az adatgondozási és megőrzési szolgáltatásokon felül adatminőségi központokká is kell válniuk, amihez sokrétű és elmélyült szakértelemre van szükség.

(Koltay Tibor)

Lásd még 35

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 8, 14, 20, 21, 32

Személyzet

38/2022

WHARTON, Lindsey – MANN, Emily Zoe: Transitioning online reference staffing models : assessing and balancing needs of patrons and practitioners. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 61. (2020) 1., p. 15–24.

Az online tájékoztatás átalakuló személyzeti modelljei: a használók és a szolgáltatást biztosítók igényeinek értékelése és egyensúlyba hozása

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Igény; Képesítés; Referenz; Személyzet; Tájékoztatás munkája

Miközben a felsőoktatási könyvtárak szolgáltatópontjainak személyzeti modelljei átalakulnak, az online chates tájékoztatás stratégiai elemzést igényel a teljesítmény és a hatékonyság javítása érdekében. A tanulmány megvizsgálja, hogyan látják a chates tájékoztatást az oktatói státuszú könyvtárosokról, könyvtári munkatársokról és mesterszakos hallgatói segítőkről a nem könyvtáros mesterszakos végzettségű szakemberekre és mesterszakos hallgatói segítőkre történő személyzeti váltás előtt és után egy nagy állami kutatóegyetem, a Floridai Állami Egyetem könyvtárában. A szerzők által végzett felmérés feltárja mind a könyvtárhasználók, mind a szolgál-

tatást biztosítók elégedettségi szintjét és véleményét a személyzeti váltás előtt és után.

197 könyvtárhasználó felmérési eredményeit vizsgálva megállapították, hogy a használók ugyanolyan elégedettek a chates tájékoztatással, ha nem könyvtárosok biztosítják azt, és úgy találják, hogy ezek a chates interakciók hasonló minőségűek és hasonlóan időszerűek, mint a könyvtárosok által nyújtott chat. A szolgáltatást biztosítókat vizsgáló felmérés eredményei azt mutatják, hogy a szolgáltatás működésével való elégedettség enyhén csökkent a személyzeti váltás után, főleg a magabiztosságot tekintve, noha mindez a használók elégedettségi szintjében nem tükröződött. Ez az értékelés azt jelzi, hogy a használók szemszögéből a könyvtári munkatársak ugyanolyan kompetensek a chates tájékoztatás ellátásában, mint a könyvtárosok. Amíg a felsőoktatási könyvtárak méréseket végeznek, hogy milyen értékkel bír, ha a szolgáltatópontokra könyvtárosokat osztanak be, a jelen kutatás érdemi tanulságokkal szolgál arra nézve, hogyan érintik a személyzeti modellekben bekövetkező változások a használókat és a munkatársakat.

(Autoref.)

Lásd még 6, 20, 31, 35

Módszertani irányítás

39/2022

SOBOLOVÁ, Božena – RÁCOVÁ, Jaroslava: Knihovnik a metodik v mestskej a obecnej knižnici (dotazníkový prieskum) In: Knižnica. – 22. (2021) 3., p. 39–46.

Res. angol nyelven

Könyvtárosok és módszertanosok a városi és községi könyvtárakban: kérdőíves felmérés

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Községi könyvtár; Módszertani központ; Módszertani munka; Városi könyvtár

A Zsolnai Területi Könyvtár módszertani osztálya 2020 végén kérdőíves felmérést végzett a régióban folytatott módszertani tevékenységről. Arra keresték a választ, hogy mivel jellemezhető a könyvtáros és a módszertanos együttműködése, milyen mértékben járulnak hozzá a módszertanosok a régió könyvtárainak fejlődéséhez, és milyen területeken lehet fejleszteni a könyvtár- és információtudományi szolgáltatásokat

a városi és községi könyvtárakban. A kérdőívet 140 könyvtár és fenntartója kapta meg elektronikusan. A kutatásba 65 könyvtár, vagyis a megszólítottak 47%-a kapcsolódott be. A nyílt kérdésekre a könyvtáraknak csak egy része válaszolt.

Az első kérdés a régió belüli területi elhelyezkedésre vonatkozott, a következő a könyvtártípusra és a könyvtáros végzettségére irányult. A megkérdezettek 81,5%-a nem szakirányú végzettségű községi könyvtáros; csupán 13,8% szakirányú végzettségű községi és 4,6% városi könyvtáros volt a válaszadók között. A módszertanosokkal való kapcsolattartás módját illetően a legmagasabb arányt az e-mail képviselte (89,2%), a telefonos megkeresés 78,5%-ot, a személyes felkeresés 70,8%-ot kapott (többféle választ is meg lehetett jelölni a kérdésre). A közösségi oldalakat mindössze 3,1% használja ilyen célból. A látogatási alkalmakra a legnagyobb arányban, 44,6%-ban az évente egyszeri megkeresés volt jellemző, a kétfévente egyszeri alkalom 9,2%-ot, az évente kétszeri pedig 7,7%-ot kapott. 36,9% más időintervallumot jelölt meg, 1,5% (egyetlen könyvtár) szerint a módszertanos nem látogatja a könyvtárat. Arra a kérdésre, találkozik-e a módszertanos a település vezetőjével, polgármesterével a látogatás során, a válaszadók 58,5%-a adott igenlő választ, 41,5% nemmel felelt. (A könyvtárak problémáinak megoldása érdekében fontos, hogy a módszertanosok tartsák a kapcsolatot a települések vezetőivel is.)

A módszertani segítség legfontosabb területei az alábbiak voltak: könyvtárszakmai konzultáció (90,8%), statisztikai adatszolgáltatás (64,6%), az állomány ellenőrzésével vagy aktualizálásával kapcsolatos kérdések (56,9%). Gyakran említett terület továbbá a projektek előkészítésében nyújtott segítség, a gyarapítási és feldolgozási támogatás, a csereállományok biztosítása, valamint a könyvtári információs rendszerekkel, képzésekkel, rendezvényekkel kapcsolatos szakmai segítségnyújtás. Arra a kérdésre, hogy milyen támogatást várnának még a módszertanostól, a leggyakoribb válaszok: hírlevelek küldése, pályázati információk, jogszabályfigyelés, könyvtárszakmai újdonságok, érdekes fotók és videók, inspiráló tevékenységek, országos kampányok, gyakoribb látogatás, selejtezési tanácsadás, foglalkozások szervezése. A módszertani ismeretátadás módjára vonatkozó kérdésnél 50,8% a személyes konzultációt, 41,5% a tanácsadást, 33,8% a képzést, 13,8% a szemináriumokat jelölte meg (több válasz is lehetséges volt). Módszertani segédanyagokat a megkérdezettek 64,6%-a kapott, 35,4% nem kapott módszertanosá-

tól. Nem volt megnyugtató azonban az, hogy a válaszok tanúsága szerint mennyire hasznosíthatóak a módszertanos által biztosított anyagok: 52,3% szerint ezek csak részben segítik a munkáját, 29,5% azt válaszolta, hogy nagyon sokat segítenek, 18,2% viszont egyáltalán nem használta a módszertani anyagokat, mert a témák nem érintették a munkáját. A válaszadók által igényként megfogalmazott témakörök inkább gyakorlati területekre vonatkoztak (marketing, különböző kampányok, iskolai tananyaghoz való kapcsolódás, új munkatárs betanítása, olvasótoborzás). A következő kérdés a továbbképzés tematikájára irányult, a javaslatok között a legnagyobb arányban a gyermekfoglalkozások tartását (44,6%), a projektmenedzsmentet (43,1%) és a könyvek katalógizálását (33,8%) említették. Az utolsó kérdéshez a válaszadók értékelték a saját módszertanosuk munkáját, többségük elismerően és dicsérettel, néhányan azonban fenntartásaiknak és elégedetlenségüknek adtak hangot.

A könyvtári munka elsődleges meghatározója a könyvtáros személye, hozzáállása, második helyen szerepel a módszertanos – a 2015-ös könyvtári törvény előírásai szerinti – támogatása. A kérdőíves felmérés összességében rámutatott azokra a hiányosságokra és feladatokra, amelyek fejlesztésével a zsolnai régióban javíthatóak a könyvtári és információs szolgáltatások, és a könyvtárosok és a módszertanosok eredményesebb közös munkát végezhetnek.

(Prókai Margit)

Marketing, közönségkapcsolatok

40/2022

PRICE, Sallyann: Programming on the fly : birdwatching programs foster community during the pandemic In: American libraries. – 52. (2021) 9/10., p. 10–13.

Programszervezés „röptében”: madármegfigyelő programok a közösségfejlesztésért a pandémia idején

Eszköztár; Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Rendezvény; Városi könyvtár

A madármegfigyelés felkapott hobbivá vált a koronavírus-pandémia alatt: a májusi globális madármegfigyelési nap (*Global Big Day*) rekordmagas részvétellel zárult, a Nemzeti Audubon Társaság pedig a

távcsőeladások bummmjáról számolt be. Észak-Amerikában a vonulási időszak során madarak milliárdjai repülnek délre – és lelkes madármegfigyelők tömegei nyúlnak távcső, kalauz és okostelefon után, hogy nyomon kövessék őket a szabadban. A könyvtárak, csatlakozva a trendhez, gyűjteményeik és közösségi partnereik segítségével azon munkálkodnak, hogy használóikat kivigyék a zöldbe – legyen szó akár egy hátsó kertről vagy egy közeli parkról.

A Wood Memorial Könyvtár és Múzeum (Connecticut) szoros kapcsolatokat ápol a Hartford Audubon Társasággal, amelynek madármegfigyelő állomása és madárvédelmi körzete a közelben található. A lópvidék olyan fajoknak is otthont nyújt, mint az amerikai törpegém (*Ixobrychus exilis*) vagy a fakó lópicsirőge (*Euphagus carolinus*). A könyvtár rendszeresen szervez a társaság által vezetett madármegfigyelő sétákat, valamint népszerű programokat tart az otthoni madármegfigyelésről.

Az Ontario tartománybeli Guelphi Városi Könyvtár a Guelphi Egyetem környezetvédelmi ismeretterjesztő programjával, a *Wild Ontario*val működik együtt. Közös erővel korábban is szerveztek élő madárbeutatókat a könyvtárban, amelyek nagyon sok embert vonzottak. A Gosling Alapítvány felajánlásainak köszönhetően a könyvtárban távcsöveket is kölcsönöznek, a családokat pedig a madármegfigyelés köré szervezett programokra ösztönzik: kirándulásra, a madarak számolására vagy lerajzolására. 2021 januárjában „Ontario madarai” néven virtuális programot tartottak – 200 résztvevőjével ez volt a könyvtár egyik legnépszerűbb rendezvénye a világjárvány alatt. Ha újra lehetségessé válnak a személyes, jelenléti programok, terveik szerint a Wild Ontario mindenképpen az első meghívottak között lesz.

A Henrico Megyei Könyvtárban (Virginia) 2016 óta szerveznek madármegfigyeléssel kapcsolatos programokat a környezeti nevelés és ismeretterjesztés részeként. A gyerekek számára kölcsönözhető madármegfigyelő és természetjáró hátizsákokat biztosítanak, három fiókkönyvtár mellett pedig madárlesek állítottak fel. A Richmond Audubon Társasággal együtt több rendezvényt is tartottak az *eBird* mobilalkalmazással kapcsolatban, amely lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy nyomon kövessenek bizonyos fajokat, és jelentsék az észleléseket. Ily módon az emberek nemcsak a környezetvédelem ügyéhez kerülnek közelebb, de aktív hozzájárulásukon keresztül megvalósul a civil tudomány (*citizen science*) célkitűzése is. A könyvtár pedig kiváló helyzetben van ahhoz, hogy összekösse a hasonló érdeklődésű

és elkötelezettségű lakosokat a természet és a fajok megővése érdekében.

(Szabó Piroska)

41/2022

TUSCHLING-LANGEWAND, Jeanine: Vom „Dritten Ort“ zur „Dritten Mission“ : Überlegungen zu Gegenwart und Zukunft digitaler Veranstaltungen von Bibliotheken. – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 55. (2021) 5/6., p. 283–290. Res. angol nyelven

A „harmadik helytől” a „harmadik küldetésig”: gondolatok a könyvtári digitális rendezvények jelenéről és jövőjéről

Feladatkör; Felsőoktatási könyvtár; Közművelődés; Rendezvény

A koronavírus-válság következtében sok minden megváltozott a könyvtárakban, a járvány hatása hosszú távon érezhető marad. A használók a korlátozások és higiéniai intézkedések miatt nem tartózkodhatnak hosszabb ideig a könyvtárban. Mivel nincs mód rendezvények megtartására, a könyvtár oktatási feladatainak teljesítése is akadályokba ütközik.

A könyvtár szerepe „harmadik helyként” egyre csökken, amióta helyiségeinek használata visszaesett a járvány miatt. E szerep helyébe a „harmadik küldetés” lép, azaz a tudományos innovációk, a továbbképzési lehetőségek közvetítése és a szociális elkötelezettség. A digitális rendezvények jelentősen hozzájárulnak ennek a „harmadik küldetésnek” a teljesítéséhez. A digitális formátumok növelik a használók számát, javítják az elérést, az akadálymentességet és a választékot.

A Hageni Távoztatási Egyetem Könyvtárának a hagyományos rendezvényei (kiállítások, viták, könyvbemutatók, felolvasások) is népszerűek voltak. A 2020-ra tervezett rendezvényeket a koronavírus-járvány miatt átszervezték digitális formába, 2021-ben pedig – a jó tapasztalatok birtokában – már egyenesen csak digitális rendezvényekre készültek. A programok egy részét először hibrid rendezvényként (azaz kis számú, 20–30 résztvevő jelenlétével és párhuzamosan digitálisan) tervezték megtartani, a másik részét pedig kizárólag online. Ez utóbbi megoldás vált később tipikussá. A közönség létszáma az egyetemi könyvtár rendezvényein a koronavírus előtti időszakhoz képest megduplázódott, és új használói csoportok jelentek meg. A digitális eseményeknek a szövetségi állam egész területéről voltak résztvevői.

Első digitális rendezvényük 120 nézőt vonzott, ugyanannyit, mint a jelenléti rendezvények. A későbbiekben ennek a rendezvénynek a programját átdolgozták interaktív digitális műhellyé. A programhoz csatlakozó vita iránt igen nagy volt az érdeklődés. A résztvevők és a hallgatóság egy része a régió kívülről csatlakozott, ami hozzáadott értéket képvisel a jelenléti rendezvényekhez képest.

A második digitális rendezvény meggyőzte a szervezőket, hogy idősebbek is be tudnak kapcsolódni a programokba. Ez alkalommal felolvasást szerveztek, amelyről videófelvétel is készült, hogy később is megtekinthető legyen (erre szerzői jogi okokból két hét állt rendelkezésre). Közel százan vettek részt a programon, 41%-uk ekkor már a törzsközönséghez tartozott. A rendezvény igen pozitív értékelést kapott. A harmadik rendezvény témája a következő volt: *A társadalmi nemek és a nyelvhasználat*. A résztvevők száma elérte a 240-et, sokféle szakmai területet képviseltek. A visszajelzésekből kiderült, hogy sokan kizárólag azért tudtak bekapcsolódni a programba, mert a rendezvényt online tartották.

A kulturális programok már régóta szerepelnek a könyvtárak kínálatában, többek között a „harmadik hely”-konceptió jegyében. Ezt a fogalmat újra kell értelmezni: a „harmadik hely” nemcsak színvonalas időtöltést kínál, hanem egy sokszínű publikum számára a fogyasztásmentes társadalmi részvétel lehetőségét is, amely a digitális közegben is működik. Ezzel a feladatkörrel összefüggésben a felsőoktatásban egy ideje egyre inkább előtérbe kerül a „harmadik küldetés” fogalma: az intézmények nyitnak a külvilág felé, és a kutatást és az oktatást beviszik a társadalom életébe. Németországban az „*Innovatív felsőoktatási intézmény*” program (2019–2027) tudatosan kiemeli a tudásátadás és a „harmadik küldetés” ügyét. Ez olyan területeket is felölel, mint a tudományos továbbképzés, a szociális elkötelezettség, továbbá ebbe a körbe tartoznak az intézmények helyi és regionális vonatkozású tevékenységei is. A nyilvános rendezvények jelentősen segítik e funkcióik megvalósítását. A „harmadik küldetésbe” beletartozik a rendezvények digitális lebonyolítása is. A könyvtár mint fizikai „harmadik hely” jelentősége a közeljövőben erősen meg fog változni. A „harmadik küldetés” digitális térben történő megvalósítására ugyanakkor belső és külső együttműködéssel sikeres formátumok alakíthatók ki. A kulturális rendezvények a kutatók számára is jó szolgálatot tesznek, mivel támogatják a tudományos kommunikációt. A regionális és helyi szempontok már a rendezvények témaválasztásánál

érvényesülhetnek, és sokféle új használói csoportot kapcsolhatnak be. A „harmadik küldetés” gondolata a közkönyvtárakban is megvalósítható.

A digitális rendezvények alkalmat teremtenek egyes témák megvitatására, elsajátítására, továbbá kulturális élményszerzésre. Közösségteremtő erejük van, és

hozzájárulnak egy-egy felsőoktatási intézmény „harmadik küldetésének” teljesítéséhez. Általuk javul a nagyközönséggel folytatott tudományos kommunikáció. Ezt a tevékenységet ezért a koronavírus-járvány lecsengése után is érdemes folytatni.

(Hegyközi Ilona)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

Lásd 17, 36, 48, 54

Használat- és igényvizsgálat

42/2022

DE GROOTE, Sandra – SCOULAS, Jung Mi: Impact of COVID-19 on the use of the academic library. – *Bibliogr. In: Reference services review.* – 49. (2021) 3/4., p. 281–301.

A Covid19 hatása a felsőoktatási könyvtárak használatára

Felsőoktatási könyvtár; Felmérés; Könyvtárhasználat; Nyitvatartási idő; Statisztika; Szolgáltatások

A szerzők más kutatásokhoz csatlakozva a Chicagói Illinois Egyetem (UIC) könyvtárainak Covid19-pandémia előtti és alatti használatát ismertetik több adatforrás alapján.

A világhajrány kitörése előtt az UIC összes könyvtára a hét összes napján éjszakába nyúlóan nyitva tartott, sőt, 0–24 óráig elérhető könyvtári terek is léteztek. 2020 márciusában az egyetem a távoktatás bevezetése mellett döntött, és a könyvtárak is bezárták kapuikat, csupán virtuális szolgáltatásokat kínálva az egyetemi polgároknak. 2020 nyarán a könyvtári személyzet egy része visszatért az épületekbe, hogy biztosítsa a küszöbkönyvtári átvétel lehetőségét. Ebben az időszakban virtuális fókuszcsoporthoz igényfelméréseket is végeztek, hogy előkészítsék az újrainyitást. A 2020-as őszi szemeszterben a korábbinál

korlátozottabb nyitvatartással személyesen is várták az olvasókat hely- és időpontfoglalás alapján, távolságtartás, maszkviselés és napi kétszeri fertőtlenítő takarítás mellett.

A járvány hatását a kutatás szerzői vegyes módszertannal mérték fel. Egyfelől a könyvtárhasználati statisztikák járvány előtti 3 évének adatait vették kiindulópontul (2017. április – 2020. március), ehhez viszonyították a Covid-időszak első évének statisztikáit (2020. április – 2021. március). Másfelől a rendszeresen (kétévente) végzett hallgatói könyvtárhasználati kérdőíveket hasonlították össze (2018 tavasza és 2021 tavasza – utóbbira az elhalasztott 2020-as felmérés helyett került sor) annak érdekében, hogy a használat szubjektív összetevőit is képesek legyenek megragadni.

Amint az várható volt, a könyvtárlátogatások száma a statisztikák szerint 99%-kal visszaesett a pandémiás időszakban, ezzel szemben a könyvtári honlap és a *LibGuides*-oldalak felkereséseinek száma nőtt. A forgalmazói statisztikák következtelensége miatt az adatbázisok használati adatait az „adatbázisok A-tól Z-ig” *LibGuide* kattintásainak száma alapján hasonlították össze. Az évről évre ingadozó adatok azt mutatják, hogy 2020/2021-ben az indexelő adatbázisokat (*PubMed*, *Scopus*, *Web of Science*) többen keresték, mint korábban, míg a teljes szövegű adatbázisok (*Academic Search Complete*, *JSTOR*) használata összességében valamivel csökkent. A referenz interakciók összesített száma (személyes+online) 2017/2018-ban 35 098 volt, ezzel szemben 2020/2021-ben 24 163-at mértek. Ezen belül a virtuális referenzszolgáltatások (e-mail, chat, virtuális konzultációk) száma egyértelműen nőtt a járványhelyzet előtti időszakhoz képest (pl. *LibAnswers* chat: +34%). A használóképzés 2020/2021-ben

online valósult meg (szinkron és aszinkron képzések, workshopok); az online képzési forma ugyan újdonságot jelentett, ám az adatok szerint a használóképzési alkalmak száma összességében csökkent. A könyvtárközi cikk-kérések száma évről évre hullámzást mutat, ebbe illeszkedik a 2020/2021-es adat is (havi átlag: 912).

A 2018-as és a 2021-es hallgatói felmérések összevetéséből kiderült, hogy a személyes könyvtárhasználat gyakorisága meredeken csökkent („havonta egyszer” – 2018: 22%, 2021: 16,3%; „soha” – 2018: 11,8%, 2021: 68,6%), ám az online könyvtárhasználat gyakorisága nem változott 2018-hoz képest. Míg 2018-ban jellemző volt, hogy az alsóbbévesek keresték fel gyakrabban a könyvtárpépületet, a felsőbbévesek pedig gyakrabban látogatták online a könyvtárat, 2021-re ezek a különbségek mérséklődtek. Azon hallgatók aránya, akik sem fizikailag, sem online nem keresték fel a könyvtárat, a felmérések szerint 4,4%-ról 21,3%-ra emelkedett – közülük nagyobb arányban vannak jelen az alsóbbévesek. A felmérés arra is rákérdezett, hogy a hallgatók milyen könyvtári forrásokat használtak: a folyóiratcikkek, az adatbázisok és az e-könyvek használata 2021-ben nőtt, a nyomtatott könyveké és a tankönyveké csökkent. A könyvtári honlapon elérhető szolgáltatások közül a könyvtárközi kölcsönzés és a könyvtári útmutatók hallgatói használata csökkent, a virtuális referenzé nőtt, új szolgáltatásként pedig megjelent a helyfoglalás. Arra a kérdésre, hogy „ajánlaná-e a könyvtári konzultációs szolgáltatást?”, többen adtak pozitív választ 2021-ben, mint 2018-ban.

Összefoglalva az eddigieket: a járványhelyzet hatására a személyes könyvtárhasználat visszaesett; akik az újranyitást után felkeresték a könyvtárat, jellemzően azok is havonta egyszer tették. A személyes referenz és a személyes könyvtárhasználati képzés nem volt lehetséges, ezek hiányában jelentősen nőtt a virtuális referenz és az online használóképzés aránya, noha számuk nem érte el a pandémia előtti „hagyományos+online” kínálat összesített számait, azaz a virtuális szolgáltatás nem tudta teljes egészében kiváltani a korábbi modellt. Azok, akik éltek a virtuális konzultációval, általában elégedettek voltak vele. A könyvtári honlap, a *LibGuide*-ok és az adatbázisok felkereséseinek száma nőtt, bár a teljes szövegű adatbázisok használata a statisztika szerint csökkent. A fenti tendenciák magyarázatául több tényező kínálkozik. Egyrészt maguk az adatok is lehetnek hiányosak: anekdotikus beszámolók szerint a könyvtárosok többször elfelejtették rögzíteni a kaotikus járvány-

helyzetben a referenz kérdéseket. Másrészt azzal is számolni kell, hogy az oktatók gyakran más teljesítési követelményeket állítottak fel a Covid-időszakban tartott kurzusaikhoz, ami megmagyarázhatja például a teljes szövegű adatbázisok csökkenő használatát. Aggasztó tendencia, hogy nőtt azon hallgatók aránya, akiket a könyvtár sem fizikailag, sem virtuálisan nem ér el – körükben számolni kell az információs műveltség visszaesésével.

Noha a pandémia még tart, számos kurzus 2021 őszén már jelenléti oktatásban indul. Nagy az igény azonban arra, hogy a könyvtárak a jövőben rugalmasan, hibrid formában biztosítsák szolgáltatásaikat. További kutatások szükségesek annak felmérésére, hogy sikerül-e a könyvtáraknak a „visszapattanás”, milyen változások lesznek maradandóak a használói szokásokban, mik a használók motivációi és igényei, illetve hogyan hat mindez a hallgatók információs műveltségére és tanulmányi sikereire. A könyvtárvezetőknek pedig gondoskodniuk kell a rendszeres könyvtárhasználati felmérésekről, és mérlegelniük kell a könyvtári szolgáltatások népszerűsítésének, illetve alternatív kiterjesztésének lehetőségeit.

(Szabó Piroska)

43/2022

HOLTORF, Martin – KÜCHLER, Nathalie: Befragung zur Benutzung der Deutschen Nationalbibliothek In: Dialog mit Bibliotheken. – 33. (2021) 2., p. 12–16.

Felmérés a Német Nemzeti Könyvtár használói körében

Felmérés; Igény; Nemzeti könyvtár; Nyitvatartási idő; Szolgáltatások

A Német Nemzeti Könyvtár (*Deutsche Nationalbibliothek*, DNB) a járvány alatt, 2020 végén egy piackutatással foglalkozó céget bízott meg, hogy felmérést készítsen használói körében. (Az intézmény fontosnak tartja, hogy az olvasói számára is vonzó legyen, emiatt rendszeresen végeznek használói felméréseket.) Amikor korlátozni kellett a használatot, az olvasótermek pedig átmenetileg zárva tartottak, a körülmények nem voltak ideálisak egy sok résztvevős felméréshez, de 6 hét alatt sikerült 1278 főt megkérdezni. (Lipcseben helyben 242 fő, Frankfurtban helyben 416 fő, online összesen 620 fő töltötte ki a kérdőívet.)

A DNB tudományos könyvtár, és elsősorban a tudomány és a kutatás köréből vonzza olvasóit: a meg-

kérdezettek fele (50,6%) tudományos kutatás céljából keresi fel a könyvtárat. Az egyetemi hallgatók a második legnagyobb csoportot alkotják (31,4%), a könyvtárhasználók relatív többsége alkalmazott (44,2%). Az olvasótermekben többnyire fiatal felnőttek, főleg egyetemisták dolgoznak, míg az online használók átlagéletkora magasabb. Ha valaki már járt a DNB-ben, vissza is tér; a törzsolvasók havonta (29,3%) vagy hetente többször (37,6%) jönnek. Többségüknek a DNB meglátogatása kézenfekvő: kb. kétharmaduk közel lakik, ugyanakkor a használók 10%-a (Frankfurt), illetve 12%-a (Lipcse) messziről (>50 km) érkezik, akár külföldről is.

A felmérés leginformatívabb része a használói elégedettségrel kapcsolatos; a DNB a visszajelzések alapján tervezi és fejleszti a szolgáltatásait. Az olvasóteremmel való elégedettség kiemelkedően magas volt (94,6%, N=1101), a megkérdezettek kétharmada a nyitvatartási időt is pozitívan értékelte. A könyvtárosokat is elismerték (barátságosság, hozzáértés), de elégedettek voltak az olvasótermi technológiával is. (Mióután a 2016-os felmérés résztvevői kifogásolták az olvasótermi számítógépek monitorait, a könyvtárban nagyobbakat és többet szereltek fel.) A másológépekkel való elégedettség 2016 óta 11,3%-kal nőtt. A könyvtár vezetése már a felmérés értékelése előtt is kitűzte, hogy Lipcsében nagyobb szekrényeket, Frankfurtban kényelmesebb ülőbútorokat helyezzenek el – az ezekkel a tényezőkkel való elégedettség a válaszokban is tükröződött (Lipcse: 40,5%, N=444; Frankfurt: 52%, N=665). Sokan külön munkaállomásokat, illetve csoportmunka-szobákat szeretnének (53,8%, illetve 40,4%), amihez átépítésre lesz szükség.

A DNB leggyakrabban igénybe vett szolgáltatása a katalógus (60,5%), valamint a könyv- és folyóiratkerések kiszolgálása (57,5%), ami összefügg a használók több mint 90%-ának azzal az igényével, hogy gyorsan megtalálja a keresett tételt, és hamar megkapja a kért dokumentumot. A keresés segítése érdekében a könyvtár egy ideje online képzést is kínál. (A katalógus optimalizálása egy új projekt keretében valósul meg.)

A járvány leküzdésére tett intézkedések miatt a nemzeti könyvtár kevésbé jó visszajelzésekre számított, de öröndetes, hogy az elégedettség mégis magasnak bizonyult. Amint várható volt, a helyfoglalási lehetőségek dacára gondot okozott a férőhelyek korlátozása. A megnőtt kiszolgálási idő és a maszkviselés is sok kritikát kapott. (Minden higiéniai intézkedést rendszeresen felülvizsgálunk, ennek megfelelően

lerövidült a könyvkarantén ideje is.) A felmérésből is kiviláglott a járvány hatása: a válaszadók ritkábban veszik igénybe helyben olvasásra a könyvtárat (-7,2%) és a tájékoztatást (-16,3%), és nem tudtak részt venni rendezvényeken, kiállításokon (-8,9% 2016-hoz képest). Összesen 76% (N=1149) fejezte ki, hogy hiányzik neki a gondtalan időtöltés a DNB-ben. A többség megbékélt a járványkezeléssel, 70,3% nagyon vagy inkább elégedett volt. Pozitívum az is, hogy a járvány csak kis mértékben befolyásolta a látogatások gyakoriságát, és sikerült új olvasókat is nyerni.

A járvány a digitális átalakulás mozgatója lett, és felgyorsította a folyamatokat a könyvtárak világában is, nem hagyva érintetlenül a szolgáltatások használatát sem. A DNB büszke szerepére az online kiadványok gyűjtésében és hosszú távú megőrzésében. Erre igény is mutatkozik: az elektronikus média helybeni használata növekedett (+3,2%), a hírlapok és a folyóiratok digitális olvasása még jobban (+10% 2016 óta). A megkérdezettek közül sokan szeretnék, ha járvány idején egyszerűsödne a szabályok, és az e-kiadványokat saját eszközön vagy otthonról is el lehetne érni. Ezen már 2016 óta dolgoznak, de az európai szerzői jogi szabályozás miatt csak a DNB olvasótermében, a könyvtári számítógépeken lehet használni a jogvédett e-dokumentumokat. Ez az egyik oka annak, hogy a hangsúly még mindig főleg a nyomtatott gyűjtemény használatán van.

A tájékoztatást a DNB a helyszínen, telefonon és a honlapon, hírlevelükben és chaten, valamint a közösségi médiában biztosítja. Az elektronikus platformokat a megkérdezettek főleg általános tájékoztatósi céllal keresik fel: 5-ből 4 fő használja a honlapot (87,6%, N=1278). A járvány alatt megnőtt a telefonos és e-mailes tájékoztatásra való igény, de komplex kutatás esetén az olvasók kétharmada (65,9%, N=1278) a személyes kapcsolatot részesíti előnyben az olvasóteremben.

A felmérés eredményei többnyire pozitívak, és a DNB-ben örömmel nyugtázzák, hogy a 2016 óta végrehajtott fejlesztéseket a használók jól fogadták. Már folyik a tervezés a következő lépésekről, és még az idén végrehajjták intézkedéseik nagy részét. A cél az, hogy a használók elégedettek legyenek, ezért a nemzeti könyvtár tovább keresi a lehetőségeket, hol tudnak javulást elérni. (A felmérés eredményeiről részletesen a <https://www.dnb.de/DE/Benutzung/benutzungsforschung.html> címen lehet tájékozódni.)

(Murányi Lajos)

44/2022

LUO, Jiebei: A statistical analysis of patrons' in-library information consumption behaviors of print materials. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 6., p. 863–878.

Statistikai elemzés az olvasók nyomtatott dokumentumokkal kapcsolatos helyben használati szokásairól

Állomány használata; Állományalakítás; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kölcsönzés; Modern könyv

Az olvasók nyomtatott anyagokkal kapcsolatos információfogyasztási szokásait a dokumentumok tartalma és fizikai jellemzői befolyásolják. Ebbe a kvantitatív vizsgálatba számos, az állományalakítási gyakorlatban széles körben elfogadott tartalomalapú tényezőt, továbbá két fizikai dimenzióval kapcsolatos tényezőt vontak be (a könyv méretét és az oldalak számát), és egy sor regressziós elemzést alkalmaztak annak mérésére, hogy milyen relatív hatást gyakorolnak ezek a tényezők az olvasók kölcsönzési vagy helyben használati döntéseire. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy a polcon állás ideje (más szóval, hogy mennyi ideje van a polcon egy nyomtatott könyv az utolsó kölcsönzés óta) és a könyv mérete konzisztens és szignifikáns hatással van a nyomtatott anyagok használatára, mégpedig a következő irányban: minél nagyobb a gerincmagasság, illetve a polcon állás ideje, az olvasók annál jobban hajlamosak kölcsönzés helyett a helyben használatot választani. Ezek a következtetések adalékot jelenthetnek a felsőoktatási könyvtárak állományalakítási gyakorlataihoz és irányelveihez azon törekvésük közepette, hogy még inkább használóközpontú gyűjteményeket és tereket biztosítsanak.

(Autoref. alapján)

45/2022

STEJSKAL, Jan – HAJEK, Petr – PROKOP, Viktor: The role of library user preferences in the willingness to read and pay for e-books : case of the Czech Republic. – Bibliogr. In: The electronic library. – 39. (2021) 4., p. 639–660.

A használói preferenciák szerepe az e-könyvekkel kapcsolatos olvasási szándék és fizetési hajlandóság terén: a Cseh Köztársaság esettanulmánya

Elektronikus könyv; Felmérés; Használói szokások; Kölcsönzés; Könyvvásárlás -egyéni; Letöltés; Olvasási szokások; Térítéses szolgáltatás

Az 1990-es évek óta tart a vita a hagyományos könyvek és az e-könyvek viszonyáról. A felmérések ugyan az e-könyv-piac bővüléséről tanúskodnak, egyúttal azonban azt is igazolják, hogy a nyomtatott könyvekre az olvasók továbbra is igényt tartanak. A kiadói/terjesztői oldal nemcsak a kereslet változásaival és a preferenciákkal számol, hanem stratégiai szempontokat is mérlegel: az e-könyvek kiadása jóval hatékonyabb, noha új problémákat von maga után (előfizetés és hozzáférés biztosítása, szerzői jogok védelme, alkalmazások fejlesztése, online marketing stb.). A forgalmazók abban érdekeltek, hogy a felhasználók elégedettek legyenek az e-könyvekkel, és hajlandók legyenek fizetni értük. Jelen tanulmány egy csehországi felmérés eredményeit ismerteti a könyvek formátumával kapcsolatos preferenciákról, illetve az e-könyvekért való fizetési hajlandóságról. Az empirikus kutatásra 2019 augusztusa és novemberében került sor. Egyfelől a Cseh Nemzeti Pannelből (<https://nationalpanel.eu/rolunk/?lang=hu>) történő kvótás mintavétellel a csehországi lakosságra összpontosítottak (1101 válasz), másfelől a felmérést elvégezték az ország legnagyobb közkönyvtára, a Prágai Városi Könyvtár használóit reprezentáló mintán is (1334 válasz). A hipotézis az volt, hogy nemcsak életkor szerint lesznek különbségek az e-könyvekkel kapcsolatos preferenciákban és igényekben, de a könyvtárba beiratkozottak csoportja és a nagyközönség is eltérő hozzáállást mutat majd. A két csoport eltérő demográfiai jellemzőkkel rendelkezik: míg a nagyközönség mintájában 51% volt a férfiak és 13% az egyetemi végzettségűek aránya, a Prágai Városi Könyvtár olvasói mintájában ez a két adat 22% és 56,7% volt.

A válaszok tanúsága szerint a könyvek beszerzésének leggyakoribb csatornája a nyomtatott könyvek vásárlása, ezt követi a nyomtatott könyvek kölcsönzése (könyvtárból vagy ismerősöktől). Az e-könyvek vásárlását vagy kölcsönzését nagyon kevés válaszadó jelölte meg az első helyen; ők is szinte kizárólag az ingyenes megoldásokat részesítették előnyben (e-könyv ingyenes letöltése az internetről vagy a könyvtár honlapjáról) a vételi vagy kölcsönzési díj árán elérhető e-könyvekkel szemben. A legmeghatározóbb változónak a nyomtatott és az e-könyves preferenciák szempontjából az életkor és az azzal összefüggő információs jártasság bizonyult. Ezt a

következő kérdésre adott válaszok is igazolták: minél fiatalabb valaki, annál több e-könyvet olvas évente. (A fiatal prágai könyvtárhasználóknál ezek a számok jóval magasabbak voltak, mint a nagyközönség esetén, míg az idős könyvtártagok szinte soha nem olvastak e-könyveket.) Megfontolandó, hogy a könyvtárak elenyésző szeletét teszik ki az e-könyvekhez való hozzáférésnek, ehelyett az e-könyvek beszerzésével foglalkozó kérdésnél toronymagasan vezetett a „letöltöm ingyen valahonnan az internetről” válasz. Ami a műfajokat illeti, a legtöbbben kikapcsolódási céllal olvasnak e-könyvet; viszonylag sokan jelölték meg a külföldi szórakoztató és szakirodalom ilyen formátumú beszerzését is. Az e-könyv-olvasó eszközök használata marginális, a legtöbb válaszadó okostelefonon vagy számítógépen, ritkábban táblagépen „fogyasztja” az e-könyveket. (Az okostelefonos e-könyv-olvasás a fiatalok körében a leggyakoribb.) Az e-könyveket nem olvasó válaszadók a lehetséges indokok között elsősorban a papíralapú könyvek kézbevitelének élményét említették, de sokan hivatkoztak a képernyőtől való elszakadás igényére is. Többen azt a választ adták, hogy egyáltalán nem olvasnak könyveket. Arra a kérdésre, hogy terveznek-e a következő 1 évben e-könyvet olvasni, a formátumot elutasítók jellemzően az „inkább nem” választ jelölték meg. További kutatásokat igényel, hogy a forgalmazók és a könyvtárak mivel tudnák motiválni ezt a csoportot.

A kutatás szerzői azt tapasztalták, hogy a pénz ellenében történő 1 hónapos kölcsönzés vagy a térítéses letöltés lehetőségével a legtöbbben nem élnének, azaz viszonylag alacsony a fizetési hajlandóság. (A legmagasabb a 26–45 év közötti aktív dolgozók körében.) Ha valaki mégis fizetne, legfeljebb 50 koronát adna 1 havi kölcsönzési lehetőségért, a könyvtár honlapjáról való letöltésért pedig átlagosan 42,3 koronát. A korcsoportok közül a 18–25 év közöttiek lennének hajlandók a legtöbbet fizetni, aminek oka valószínűleg abban keresendő, hogy ők használják a legtöbb fizetős online szolgáltatást (pl. zenék, számítógépes játékok). További kutatások szükségesek az egyéb változók fizetési hajlandóságra gyakorolt hatásának vizsgálatához.

Az Európai Unióban az e-könyvek 2017-ben 21%-os piaci részesedéssel rendelkeztek, a könyvtárakban hozzáférhető e-könyvek aránya pedig elérte a 92,3%-ot. Jelen kutatás azt mutatja, hogy az e-könyvek az olvasók számára csak kiegészítő szereppel bírnak. A könyvtárak, mivel értékes forrásokat fordítanak e-könyv-állományukra, az e-könyvek népszerűsítésében

érdekeltek. Ehhez egyrészt az e-könyvek iránti keresletre érdemes építeniük, az őket érdeklő irodalommal és megfelelő kommunikációs eszközökkel megcélozva a fiatal olvasókat, másrészt a technikai akadályok lebontásán és az információs jártasság növelésén keresztül szélesebb körben is felkelthetik az e-könyvek iránti igényt. Figyelniük kell a piacot, és mérlegelniük kell a különböző fizetési modelleket is. A cseh olvasók általában nincsenek tudatában, mennyi e-könyvet kínálnak a közkönyvtárak, emellett, mint azt a jelen kutatás is igazolta, nagyon érzékenyek. A Covid19-járvány minden országban látványosan növelte az e-könyvek iránti érdeklődést, illetve negatívan érintette a könyvtárak anyagi helyzetét is. A világgjárvány e-könyv-olvasási szokásokra gyakorolt hatásának felméréséhez szintén további kutatásokra van szükség.

(Szabó Piroska)

Lásd még 21, 46

Olvasás

46/2022

FRIEDLAENDEROVÁ, Hana: Čtení v době koronavirové pandemie In: Čtenář. – 73. (2021) 6., p. 214–216.

Az olvasás a koronavírus-pandémia időszakában

Felmérés; Nemzeti könyvtár; Olvasás; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat

A 15 év feletti lakosság többsége rendkívül nehezen vészelte át a koronavírus-járvány időszakát. Kutatások igazolták, hogy a stressz elleni küzdelem egyik legjobb módja a könyvek olvasása – az olvasmányok elősegítik a mások által átélt események megértését, másik dimenzióba visznek bennünket, csökkenthetik az elidegenedettség érzését. Amikor több időt töltünk otthon bezárva, adódna a lehetőség, hogy könyveket vegyünk a kezünkbe, de valóban így van ez? Milyen hatással volt a pandémia a cseh lakosság médiafogyasztási szokásaira, támogatta az olvasás megerősödését? Ezekre a kérdésekre kereste a választ a nemzeti könyvtár kutatása (a cseh irodalmi intézettel és a Nielsen Admosphere kutatóintézettel való együttműködésben), amelyet 2021 februárjában 1005 fő (15 évnél idősebb internethasználó) megkérdezésével folytattak.

A cseh lakosság kétharmada a felmérésben azt állította, hogy a könyvolvasás mindennél (tv, filmek, sorozatok stb.) jobban megnyugtató, pihentető, ezért meglepő eredmény volt, hogy a 15 év feletti lakosság körében a felmérés nem igazolta az olvasás megerősödését. Bebizonyosodott, hogy a járvány sok tekintetben megváltoztatta a médiahasználatot: a kényszerű otthonlét, a *home office* idején a cseh lakosság zömében a digitális lehetőségek és médiumok felé fordult. A kutatás szerint a kulturális, közösségi és sporttevékenységek helyett a megkérdezettek az időt filmek és sorozatok nézésével, az interneten lévő rövidebb szövegek olvasásával töltötték. A baráti és családi kapcsolatok a közösségi hálókra helyeződtek át. A pandémia idején nőtt a hírek iránti érdeklődés, ami sokakban erősítette az aggodalmat és a depressziót. A nyomtatott könyvek olvasása eközben csak mérsékelt emelkedést mutatott; a járványhelyzet szinte egyáltalán nem befolyásolta az elektronikus vagy hangoskönyvek használatát.

A járványidőszak olvasókra gyakorolt hatása elsősorban a digitális környezetben olvasott rövid szövegek iránti érdeklődésben nyilvánult meg: ezek fogyasztása nagyobb mértékben nőtt, mint a könyvek olvasása. A jelenség hosszú távon is megfigyelhető, és összefügg a cseh lakosság digitális eszközökkel való ellátottságával (mobil, notebook stb.).

A kutatás igazolta, hogy a média-aktivitás növekedése nem a könyvolvasás rovására történt, mert a könyvet rendszeresen olvasók körében erősebb volt a médiafogyasztás a pandémia alatt, mint az általában nem olvasók között. Jelentős generációs eltérések is mutatkoztak: a médiahasználat növekedése a 15–24 év közötti korosztálynál volt a legnagyobb, míg a 65 év feletti megmaradtak a hagyományos eszközöknél (pl. rádióhallgatás), ezek igénybevétele az esetükben növekedett.

A pandémia nem befolyásolta közvetlenül a könyvvásárlásokat, bár a könyvesboltok bezárása után az internetre helyeződött át a könyvkereskedelem. A könyvtárak bezárása miatt kevesebb lett a könyv-kölcsönzés is. Valamennyire nőtt azoknak a száma, akik ingyenes e-könyveket tölthetnek le. Vannak, akik mobiltelefonon olvasnak könyvet, bár annak a képernyője nem kedvező erre a célra, mások kinyomtatják a letöltött olvasmányokat. Sokan fordultak a járványidőszakban a korábban már olvasott könyvekhez, illetve olyan művekhez, amelyek elolvasására addig nem jutott idejük.

A bezárt könyvtárak a lakosság egyharmadának hiányoztak a pandémia alatt, érdekes, hogy itt is a legfi-

atalabb korosztály (15–24 év közöttiek), a közép- és felsőoktatásban résztvevők voltak többségben, akiknek hiányzott a könyvtár az iskolai felkészüléshez, és ők használták a leggyakrabban a digitális könyvtári szolgáltatásokat is. A hagyományos könyvtári törzsolvasók nagyra értékelték, hogy a könyvtárakat a koronavírus idején is lehetett használni elektronikus előjegyzéssel és „ablakos” kölcsönzéssel.

A cseh lakosság kétharmada szerint a könyvolvasás pihentetőbb és megnyugtatóbb, mint az egyéb médiumok használata. A világjárvány és a vele járó korlátozások miatt több idő maradt az olvasásra, de ezt az eleve rendszeres olvasók használták ki nagyobb mértékben. Sokuknak sikerült ezáltal valamennyire leküzdeniük a járvány miatti nehézségeket, bezártságérzést. A pandémia alatt az emberek érzelmi állapota, hangulata is befolyásolta az olvasásra való hajlamot. Az egyik megkérdezett szerint az olvasásra való motiváció nőtt ugyan, de az olvasásra való összpontosítás romlott ebben az időszakban.

(Prókai Margit)

Lásd még 11, 45, 50

Olvasáskutatás

Lásd 46

Használók képzése

47/2022

DA SILVA CEZAR, Bibiana Giudice – MAÇADA, Antônio Carlos Gastaud: Data literacy and the cognitive challenges of a data-rich business environment : an analysis of perceived data overload, technostress and their relationship to individual performance. – Bibliogr. In: *Aslib journal of information management*. – 73. (2021) 5., p. 618–638.

Az adatműveltség és az adatokban gazdag üzleti környezet kognitív kihívásai: az érzékelt adattúlterhelés, a technostressz és az egyéni teljesítményhez való viszonyuk elemzése

Adatfeldolgozás; Információ; Információs műveltség; Interdiszciplináris problémák; Termelés információellátása

2019–2020 folyamán kérdőíves kutatást végeztek olyan brazil szakemberek körében, akik adatgazdag

és magas technológiai színvonalú üzleti környezetben dolgoznak. (Az elemzett minta 321 válaszból állt.) Az információs rendszerekkel foglalkozó tanulmányok kevésbé koncentrálnak az adatbőséggel kapcsolatos kognitív kihívásokra, ehelyett inkább a versenyelőnyre és más üzleti szempontokra fektetik a hangsúlyt. Ebben a felmérésben viszont a kognitív kihívásokra figyeltek, ezért az adatműveltség, az érzékelt adattúlterhelés és a technostressz közötti kapcsolatot és ezeknek a szubjektív egyéni teljesítményre gyakorolt hatását vizsgálták PLS-regressziós strukturális egyenletmodellezés segítségével.

Az adatműveltség az adatok kontextuális olvasása, írása és kommunikálása képességeként határozható meg, amely többek között magában foglalja annak ismeretét, hogyan kell azonosítani, összegyűjteni, elemezni és priorizálni az adatokat, és hogyan lehet felhasználni azokat. Általa a szakemberek képesek az adatokból információt, végső soron pedig hasznosítható tudást nyerni, ezért az adatműveltség egyre fontosabb készségnek számít az üzleti szférában. Ahogy az adatok mennyisége és az adatállományok mérete egyre nagyobb, összetettebb és változatosabb lesz, az egyének korlátozott kognitív kapacitása nehezen képes értelmezni és kezelni a bennük foglalt információkat, tehát az adatok bősége korlátozza a hatékony döntések gyors meghozatalának képességét. Az információs túlterheltség érzékelése akkor jön létre, amikor az egyén olyan mennyiségű, összetett, redundáns vagy ellentmondásos információval szembesül, ami meghaladja az általa feldolgozhatónak ítélt szintet.

A stresszállapotot az okozza, ha egyensúlytalanság áll fenn a – belső, az egyéntől függő és/vagy külső, tehát a környezetből származó – követelmények vagy terhelések, illetve az egyén pénzügyi, anyagi, fizikai, pszichológiai, kognitív és/vagy szociális erőforrásai között. Ennek információtechnológiával kapcsolatos speciális fajtája a technostressz. A kortárs vállalati kultúra az információs technológiával való folyamatos és intenzív interakciót követeli meg, ami tehát a végfelhasználókat érintő pszichológiai stresszhelyzetekhez vezethet.

A felmérés eredményei azt mutatják, hogy az adatműveltség az egyéni teljesítményre pozitívan, az érzékelt adattúlterhelésre negatívan hat, míg az érzékelt adattúlterhelés pozitív összefüggést mutat a technostresszrel, és negatív kapcsolatban áll az egyéni teljesítménnyel. A szerzők azonban nem találtak szignifikáns negatív kapcsolatot a technostressz és az egyéni teljesítmény között. Ennek oka részben a

stressz pozitív megélésében (eustressz) keresendő. Tanulságként levonható, hogy a vállalatvezetőknek érdemes nagyobb figyelmet fordítaniuk az adatműveltségre (pl. képzésekkel), amely mindenképpen jó hatást gyakorol a teljesítményre, még ha az érzékelt adattúlterhelés és a technostressz állapota nem is irtható ki teljesen.

(Koltay Tibor)

48/2022

HOFFNER, Courtney [et al.]: The Open Axis video game : using gamification for learning and Open Access Week. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 82. (2021) 9., p. 424–427.

Az Open Axis videójáték: a játékosítás felhasználása használóképzésre és a Nyílt Hozzáférés Hetéhez

Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hozzáférhetőség; Információs műveltség; Játék; Publikálás -tudományos kiadványoké

A Kaliforniai Egyetem (UCLA) könyvtára évek óta részt vesz a Nyílt Hozzáférés Hetének (*Open Access Week*) változatos, az egész világon megrendezésre kerülő programjaiban. A *gamification*nal, vagyis a játékosítással és a játékalapú tanulással azonban csak az elmúlt időszakban kezdtek kísérletezni. 2020-ban a koronavírus-világjárvány miatt arra törekedtek, hogy távoktatási környezetben valósítsák meg a rendezvény célkitűzéseit. Így született meg az *Open Axis: Nyílt hozzáférés videójáték* mint a nagy léptékű közösségelérés, az innovatív használóképzés, a könyvtári gamifikáció és a nyílt hozzáférés népszerűsítésének példája.

A cél egy olyan aszinkron tanulási objektum létrehozása volt, amely többféle tudományterület és képzettségi szint számára is eleget tesz a kívánt tanulási eredményeknek, és játékos módon képes felhívni a széles egyetemi közösség figyelmét a nyílt hozzáférés fontosságára. Az *Open Axis* kialakítása során szerepjátékos (RPG), platformjátékos és „válaszd magad a kalandod” játékkönyves stíluselemeket is felhasználtak, és vegyítették a szövegalapú és multimédiás formátumokat. Változatos karakterek és nemsemleges nevek kerültek a játék történetébe, amelyben alsó- és felsőbbéves egyetemisták, valamint oktatók a szereplők. A tervezés során nagy figyelmet fordítottak arra, hogy a teljesen kezdő játékosok is könnyen boldoguljanak a feladatokkal, a profi játékosok számára

pedig beépített minijátékokkal készültek. A játékkal elérni kívánt komplex tanulási eredményeket az ACRL információs műveltségi keretrendszere alapján határozták meg.

A játék a nyílt forráskódú *Twine* programmal készült, amely alapvető CSS- és HTML-tudás birtokában is könnyen használható az interaktív, nemlineáris történetek építésére. Az ötfős tervezőcsapat emellett a *LucidChart* nevű programot használta a vázlatok készítéséhez. Ez a virtuális munkafelület tette lehetővé, hogy a különböző történetszálak kialakításában együtt tudjanak működni, mielőtt azok formát ölténének a Twine-ban. Ezenkívül 8-bites, rövid, platform stílusú minijátékokat is fejlesztettek a *Flowlab Game Creator* nevű programmal, amelyek kiegészítésül szolgálnak a Twine-nal készült kalandokhoz, elmélyítve az információs műveltséget és a nyílt hozzáféréstől való tudást. A Flowlab Game Creator könnyen kezelhető vizuális logikai felülettel rendelkezik, így semmilyen programozási ismeretet nem igényel a használata. A kialakítás során fontos szempont volt az akadálymentesség is. Az Open Axis végső változatát feltöltötték az UCLA könyvtárának *GitHub*-fiókjába, majd a kódot közvetlenül beágyazták a könyvtár honlapjára (<https://www.library.ucla.edu/open-axis-open-access-video-game>).

A játékosok öt különböző karakter közül választhatnak, akik az akadémiai pályafutásuk különböző szakaszában tartanak, és egy kutatási vagy publikációs dilemmával szembesülnek. A játékban számos könyvtári forrás és szolgáltatás megjelenik, például az egyik narratíva egy virtuális chat-referenz szolgáltatáson keresztül követi a főszereplőt, míg egy másik az intézményi repozitóriumhoz irányítja. A minijátékok során pedig olyan feladatok kerülnek előtérbe, mint a szakirodalom gyűjtése vagy a kutatási segítség kérése. A történet iránya és végkimenetele a játékosok döntésein múlik, így átérezhetik, azok milyen hatással vannak a publikációk elérhetőségére a tudományos ökoszisztémában.

A webes formátum és a könnyen megosztható link lehetővé tette, hogy az UCLA könyvtára sokkal több embert érjen el (az egyetem közösségén kívül is), mint a korábbi programjaik során. Az Open Axis nagy népszerűsége tette szert a használók széles körében. A játék végén egy 6 kérdésből álló elégedettségi kérdőívet küldtek a résztvevőknek, akik nagyon jó visszajelzéseket adtak, azaz a videójáték hatékony eszköznek bizonyult a nyílt hozzáféréssel és a könyvtári szolgáltatásokkal kapcsolatos ismeretek bővítéséhez.

Az Open Axis játék könnyen reprodukálható és testreszabható más intézmények számára is, mindössze alapvető technikai tudás kell hozzá. Mivel moduláris, egyes szakaszok külön is alkalmazhatóak a képzéseken vagy a könyvtárbemutatókon. A játék tartalma a könyvtári szolgáltatások fejlődésével párhuzamosan frissíthető.

(Tóth-Jávorka Brigitta)

49/2022

PINTO, Maria [et al.]: Exploring social sciences students' perceptions on information literacy and the use of mobile technologies in higher education. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 5., p. 662–682.

A társadalomtudományi szakokon tanuló hallgatók információs műveltséggel és a mobil technológiák használatával kapcsolatos felfogásának feltárása a felsőoktatásban

Egyetemi hallgató; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség

A 2018/2019-es tanév során négy spanyol egyetem 1390, összesen nyolcféle társadalomtudományi alapképzésben részt vevő (köztük információtudomány szakos) hallgatójának körében vizsgálták az információs műveltség szintjét és a mobiltechnológiák használatát. Ehhez a MOBILE-APPS kérdőívet használták, amely a hallgatók információs műveltséggel kapcsolatos felfogását mutatja annak intézményi és személyes dimenziójában, továbbá kitér az ACRL információs műveltségi keretrendszerének küszöb fogalmaira, valamint az információs és kommunikációs technológiák és a mobiltechnológiák tanulási kontextusokban történő használatára.

A hallgatók információs műveltséggel kapcsolatos szemléletét egyaránt vizsgálták az egyetemek és az egyének tekintetében. Az „információsan művelt egyetem” hívószót a legtöbbben a tanítási-tanulási folyamatok megkönnyítésével azonosították, az „információsan művelt egyén” esetén pedig a legtöbbben a releváns és minőségi információforrások megértését és felhasználását, azok hatékony és eredményes használatát, valamint elemző és kritikus módon való értékelését jelölték meg. A keretrendszer küszöb fogalmi közül a hallgatók „Az információ létrehozása folyamat” és „Az információnak értéke van” állításokkal értettek egyet leginkább.

A tanulás terén információs és kommunikációs technológiákat (IKT) és mobileszközöket a legtöbb hallgató jegyzetelésre és információkeresésre használt. Sokan vélték úgy, hogy az IKT-k és a mobileszközök segítségével minden szükséges információhoz hozzá tudnak férni. Valamivel kevesebben gondolták, hogy az információk és dokumentumok kiválasztásakor az információkhoz való azonnali hozzáférés javítja kritikai gondolkodási készségüket. Mások szerint az IKT-k használata csökkenti annak fontosságát, hogy megfelelően hivatkozzanak a forrásokra. Ezenkívül többen úgy látták, hogy a mobileszközök okolhatók azért, hogy az órákon csökken a figyelmük.

Az összes válaszadó közül az információtudomány szakos hallgatók voltak azok, akik a leginkább nagyra értékelték az információs műveltség személyes dimenzióját, és – az audiovizuális kommunikáció, újságírás és pedagógia szakos hallgatókhoz hasonlóan – tudatában voltak az IKT-k negatív hatásainak. Az információtudomány szak azért is különbözik a többitől, mert tantervi programja éppen az információs ökoszisztémára összpontosít (az audiovizuális kommunikáció és az újságírás szakokon jelenleg egy-egy kurzus foglalkozik explicit módon az információs műveltséggel, a többin nincs ilyen). A jövőre nézve fontos lenne az információs műveltségi képzést beépíteni az összes szakos tantervbe, amihez a könyvtárosok és az oktatók együttműködésére van szükség.

(Koltay Tibor)

50/2022

WEBER, Erin: You can improve : using the Framework in How to Read workshops. – Bibliogr. In: College & research libraries news. – 82. (2021) 7., p. 310–313.

Az ACRL keretrendszerének használata olvasásfejlesztő műhelymunkákon

Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Olvasás

Az információs műveltség elválaszthatatlan az olvasási készségektől, viszont egyik sem veleszületett képesség. Mindkettőhöz idő, gyakorlás és ismétlés szükséges, valamint olyan oktatókat igényelnek, akik készek együtt gondolkodni az olvasási stratégiákról. Ez különösen fontos az első generációs, nem hagyományos és marginalizált helyzetű egyetemi hallgatók esetében. Az oktató könyvtárosok tehát egyedülálló

helyzetben vannak ahhoz, hogy elősegítsék az olvasásértés javulását.

A cikk szerzője 2019-ben, a Tennessee Egyetemen (Martin, TN) hét könyvtári workshopot szervezett „Hogyan olvassuk a tankönyvünket?” címmel. Ezen a hallgatók számos olvasási és olvasásértési technikát sajátíthattak el. A bemutatott stratégiák lényege, hogy az olvasottakat részekre bontjuk, leírjuk, hangosan kimondjuk, és összekötjük életünkkel. Ez a négy stratégia nem új azok számára, akik tisztában vannak a tudományos munka módszertanával, de sok hallgató még sosem hallott róluk. A könyvtárosok emellett útmutatóval szolgálhatnak azoknak a hallgatóknak, akik nem ismerik az információszerezés módjait és a könyvtári szakzsargont. A műhelymunkán megvitaták az egyes olvasási stratégiákat, és arra bátorították a hallgatókat, hogy a saját stratégiáikat egymással is osszák meg.

Az ACRL információs műveltségi keretrendszerének kiterjesztéseként, az olvasásra fókuszálva olvasási küszöbfogalmak is meghatározhatók. Az „Olvasás mint stratégiai felfedezés” többek között arra épül, hogy a szövegeket kontextustól függően többféle módon is olvashatjuk, ideértve a laterális olvasást (pl. újságcikkek, közösségi média), a többszöri elolvasást (szakcikkek), a részletekben való olvasást (fejezetek), az átfutást vagy a sorrendtől eltérő olvasást. A hallgatók számára szinte sokkolóan hatott, hogy a szakcikkeket a kutatók sokszor nem az elejüktől a végükig, hanem bizonyos részeket átugorva és/vagy „felborított” sorrendben olvassák el (pl. először az összegzést).

„A kutatás kérdés” analógiájára „Az olvasás kérdés”, hiszen az olvasás során új információkat szerzünk azzal, hogy kérdéseket teszünk fel és válaszolunk meg. Sok hallgató számára ez egy-egy szövegrész tételmondatának vagy fő érveinek azonosítását jelenti, de a saját életükben előforduló kérdéseket is feltehetnek. Ilyenek például: Miért fontos ez a téma? Vajon ez bizonyítja-e azt, amiről azt gondolom, hogy már tudom? Hol hallottam már ezt a gondolatot korábban? A szakszövegek olvasása iteratív folyamat, melynek során a hallgatók új kérdéseket fedeznek fel, amelyeket a dokumentum újraolvasásakor feltehetnek. Érdemes arra bátorítani őket, hogy néhány percig gondolkodjanak egy-egy szövegről, mielőtt elkezdenék olvasni azt. Keressenek olyan kérdéseket is, amelyeket bármely olvasó meg akarhat válaszolni. Ezek közé tartozik: Miért fontos ez a mű? Mi a szerző célja? Azt is jól teszik, ha a jegyzetelés során szerzett, saját jó gyakorlatukra is támaszkodnak, mivel

ez az egyik legjobb eszköz az olvasásértés elősegítésére. Arra is célszerű felhívni a figyelmüket, hogy sokszor túlzásba viszik a szövegkiemelő használatát. Ez ugyanis ahhoz vezet, hogy túlságosan a kiemelt részekre támaszkodnak annak érdekében, hogy javítsák az olvasott szöveg értését, ahelyett, hogy először megértenék, mely részeket kell kiemelniük.

Az „Olvasás párbeszéd” küszöbfogalom arra figyelmeztet, hogy – bár magányos tevékenységnek tűnik – az olvasást is párbeszédnek tekinthetjük. Ennek megfelelően a hallgatónak érdemes megosztaniuk

egymással, hogy mit nem értettek, mivel értettek vagy nem értettek egyet, hol találkoztak bizonyos fogalmakkal korábban, és miért kellene, hogy ezek érdekeljék az olvasókat.

Összegzőképpen kiemelhető, hogy az írás, olvasás, a kritikai gondolkodás és a műveltség más formái mind formálható készségek, a hallgatónak ezért lehetőséget kell adni arra, hogy gyakorolják őket.

(Koltay Tibor)

Lásd még 1, 8, 29

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

51/2022

CEYNOWA, Klaus: Die Bayerische Staatsbibliothek im Google Books Projekt : ein Rückblick nach 14 Jahren In: Bibliotheksmagazin. – (2021) 3., p. 14–17.

A Bajor Állami Könyvtár részvétele a Google Könyvek Projektjében: visszatekintés az elmúlt 14 évre

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Régi és ritka könyvek

2005-ben úgy tűnt, közel a nyugati világ pusztulása – legalábbis néhány nagy európai napilap szerint. Mi történt? *Jean-Noel Jeanneney*, a Francia Nemzeti Könyvtár igazgatója kiadta vitairatát, a *Google-kihívást*, melyben hevesen kikelt a *Google Books Project* ellen, amelyet az óriásvállalat egy évvel korábban indított el több nagy egyesült államokbeli könyvtárral együttműködve. Jeanneney művében az írásbeli kultúrát fenyegető észak-amerikai hegemonia veszélyét vizionálta – idézi fel cikkében a múltat a Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) főigazgatója.

A BSB – kéziratjai, ősnymtatványai és történeti anyaga révén a világ öt legjelentősebb emlékezet-intézményének egyike – más véleményen volt: már

1997-ben létrehozta a Münchener Digitalizáló Központot, amely ma Németország könyvtárai közül a legnagyobb szkennertalálékával rendelkezik. A tapasztalatok azt mutatták, hogy a gyűjtemények tömeges digitalizálása csak köz- és magánegyüttműködés (*Public Private Partnership*, PPP) keretében sikerülhet.

A Google-lal 2005 nyarán kezdődő tárgyalások izgalmas kihívást jelentettek a BSB számára, ami elsősorban az intézmény archivális és tartományi könyvtári szerepéből fakadt: a BSB nem egyetemi intézmény, információs forrásai alapvetően „mindenki számára” elérhetőek, míg az USA-ban csak egyetemi könyvtárak szerződtek a Google-lal. Mivel a tervezett együttműködés jogilag szolgáltatási koncesszióknak számított, európai szintű pályázatot kellett rá kiírni, ami nem kis akadályt jelentett. 2007. március 6-án végül eljött a nagy nap: a BSB volt az első kontinentális európai könyvtár, amelyik bejelentette, hogy részt vesz a Google Books Projectben, és teljes XVI–XIX. századi állományát digitalizáltatja. A szerződés aláírása alkalmából tartott sajtótájékoztatón egy furcsa kérdést tettek fel az újságírók: visszakapja-e majd a BSB a könyveket az USA-ból? Válaszul mindenkit megnyugtattak, hogy egyetlen könyv sem hagyja el Bajorországot, a szkennelés helyben fog történni. Azóta több mint 14 év telt el. A „Hol tartunk ma?” kérdést illetően a számok beszédesek: 2021 márciusáig a Google 1 182 638 kötetet digitalizált a BSB-nek,

amelyből 916 442 színes. Ezek egyre nagyobb részét optikai karakterfelismeréssel (OCR) is indexelik. A Google mindig teljes köteteket digitalizál, amelyek sok esetben több címet és kiadást foglalnak magukba, ezt figyelembe véve a vállalat 2 425 184 digitális másolatot készített a BSB számára. A könyvtár saját digitalizálási központja így a megőrzési szempontból rendkívül igényes kéziratokra, ősnymtatványokra és régi – elsősorban XVI. századi – könyvek digitalizálására koncentrálhat; eddig 250 693 művel készültek el. A Google és a BSB által összesen digitalizált 2 675 877 példány egyúttal a legnagyobb digitális adatbázist képezi Németországban. A teljes anyag bárhol ingyenesen elérhető nem kereskedelmi célú felhasználásra – ez nem jött volna létre a Google Books Project nélkül ilyen rövid idő alatt. A sikertörténet folytatódik. 2019-ben a Google alapos jogi vizsgálat után megállapította, hogy a több mint 125 évvel ezelőtt megjelent könyvek digitalizálhatók a projektben – a határ korábban 140 év volt, a nagyobb időablaknak köszönhetően így a BSB további 250 000 kötete vált digitalizálhatóvá. Az idő előrehaladtával ez évente mintegy 17 000 további kötetel bővíthet, de még fontosabb a projekt kiterjesztése a BSB alárendeltségébe tartozó tíz regionális állami könyvtárra, fontos történeti gyűjteményeikkel. (Az elmúlt öt évben 180 000 kötetet digitalizáltak, 110 000-et pedig előkészítettek.) Az augsburgi és regensburgi regionális könyvtár így bekerült a tíz legnagyobb digitális adatbázissal rendelkező német könyvtár körébe. A BSB-ben büszkék arra is, hogy a 2007-es szerződésük további megállapodások mintája lett (pl. a Google és az Osztrák Nemzeti Könyvtár között).

Milyen az igény most az óriási adatállomány iránt? Megérte-e részt venni a Google Books Projectben a könyvtárhasználók szempontjából? A számok itt is magukért beszélnek: csak 2019-ben a BSB teljes digitális gyűjteményéből mintegy egymillió felhasználói letöltéssel összefüggésben több mint 140 terabájnyi adatot dolgoztak fel. A BSB nem „ül az adatokon”, hanem ingyenesen elérhetővé teszi azokat a Német Digitális Könyvtárban (DDB) és az *Europeanában*. Az *Europeana* Németországból származó példányainak 23%-a a BSB-é – a XVI–XIX. századi szövegeknél ez az arány majdnem 90% –, túlnyomó részük a Google Books Project gyümölcse. A BSB a tartalom előállításán és szolgáltatásán túl a felhasználás új lehetőségeire is gondol. Ennek példája egyfelől a digitális bölcsészet támogatása virtuális kutatási környezetek megteremtésén keresztül, másfelől az egyéb

németországi intézményekkel közösen kidolgozandó digitális kultúrák közvetítés a „digitális felhasználói élmény” részeként.

A projekt elmúlt 14 évre visszatekintve elmondható, hogy ha újra kezdené, a BSB mindent pontosan ugyanúgy tenné. A jövőt illetően pedig a Google hosszú távú elkötelezettségére számítanak a könyv-digitalizálás terén.

(Murányi Lajos)

52/2022

PETRIN, Susanna: Bücher fluoreszieren im Dunkeln : im ältesten Kloster der Welt treffen uralte Handschriften auf modernste Digitaltechnologie : Gelöschte Schriften werden so wieder sichtbar In: BuB. – 73. (2021) 7., p. 388–392.

Res. angol és francia nyelven

Könyvek fluoreszkálnak a sötétben: a világ legöregebb kolostorában régi kéziratok találkoznak a modern digitális technikával – újra olvashatók az egykor törölt szövegek

Digitalizálás; Egyházi könyvtár; Együttműködés -nemzetközi; Kódex; Régi és ritka könyvek

A kincs ma már nem barlangban, sírkamrában vagy hajóroncsban rejtőzik: szem előtt hever évszázadok óta észrevétlenül, csak tudni kell, hogyan találjuk meg. Ez *Michael Phelps*, az egyesült államokbeli *Early Manuscripts Electronic Library* (<http://emelibrary.org/>) alapítójának és igazgatójának vezérével. Nemcsak minél több régi kézirat digitalizálását tűzte ki célul, de biztosítja a szemeket is, amelyekre szükségünk van, hogy többet lássunk a pusztá betűknél: multispektrális kamerákat. Egy átlagos kamera három hullámhosszt ad vissza, a pirosat, a zöldet és a kékét, a multispektrális viszont tizenkettőt képes rögzíteni, az infravöröstől az ultraibolyáig. Ennek köszönhetően az írás koráról, eredetéről, a papír szerkezetéről, a tinta típusáról, a felülírásról vagy a segédvonalakról is többet megtudhatunk.

Előfordul, hogy egy pergamenen törölt szöveg is van, ez a *palimpszeszt* (latinul *codex rescriptus*). A pergamen, vagyis az állatbőr nagyon drága volt, és szükség esetén az írástudók a teleírt lapot tejjel, citrommal vagy kaparással letisztították, így újra fel tudták használni. Azt gondolnánk, hogy az eltüntetett szöveg megsemmisült, de a multispektrális kamera révén ultraibolya fény hatására a pergamen világítani kezd, és a törölt szöveg újra láthatóvá válik.

Minden hullámhossz mást tár elő, a számítógép az adatokból pedig a teljes írásképet képes összerakni. (A palimpszeszteken kívül a különböző okokból károsodott dokumentumok tartalmát is rekonstruálni lehet a technológiával.)

Ezt a csúcstechnológiát használják a világ legöregebb működő kolostorában, az egyiptomi Sínai-félszigeten található Szent Katalin-kolostorban. A Szent Katalin-kolostor ad otthont a világ legrégebbi és – a Vatikáni Apostoli Könyvtár után – a második legfontosabb egyházi könyvtárának. Közel 5000 kéziratát 2011 óta folyamatosan fényképezik a másológép nagyságú multispektrális kamerával, a digitalizált állományt pedig a világhálón teszik elérhetővé. A munka az arab és szír kéziratokkal kezdődött; a következő fázisban a görög, grúz, ósláv és hét más nyelv emlékei kerülnek sorra.

A Szent Katalin-kolostor a világtól való elvonulás helye. Már a III. században érkeztek erre a zord vidékre aszketikus keresztények, hogy életüket Istennek szenteljék. A hagyomány szerint itt található az égő csipkebokor is, melyen keresztül az Úr Mózeshez szólt. A VI. században I. Justinianus császár épített ide kolostort bazilikával és vastag erődfalakkal. A kolostor azóta folyamatosan lakott; jelenleg 25 görög ortodox szerzetes él itt, akiknek a legfontosabb feladata a helyi, több mint 1700 éves hagyományok továbbvitele. Vallási teendők határozzák meg a napok ritmusát: a reggeli ima, a déli mise és a vacsernye. A szerzetesek nyitottak a legújabb technikára: – Szeretnénk megosztani másokkal, amink van – mondja a kolostor könyvtárosa, *Justin* atya, aki a digitális projekteket felügyeli. (Phelps irányításával görög szakértők végzik a fényképezést.)

A kolostor palimpszesztjei nagy feltűnést keltettek; a világon eddig csak egy-egy különleges pergamenlapot vizsgáltak multispektrális kamerával, míg a Szent Katalin-kolostorban egy egész gyűjteményt. Minden lapot lefényképeznek 28–32 alkalommal: minden lehetséges hullámhosszon, minden szögből, hátulról is. 110 palimpszesztre számítottak, de eddig kb. 170 művet találtak, amelyek a vártnál több palimpszeszt oldalt tartalmaztak (akadt példa kétszeres palimpszesztre is, amikor két törölt szöveg volt egy oldalon a látható írás alatt). Eddig 6800 oldalt fényképeztek le – rajtuk 308 ókori és középkori törölt szöveggel – a *Sínai Palimpszeszt Projekt*-ben. Fantasztikusak a leletek: régi bibliafordítások különböző nyelveken, egy 60 oldalas, homéroszi stílusban írt, ám keresztény tartalmú vers, továbbá novellák és tankönyvek, de előkerültek elveszettnek

hitt kényelvű szenzációs szövegek is kaukázusi–albán és palesztin–arámi nyelven. Phelps kedvence a legrégebbi fennmaradt példány Hippokratész korpuszából, egy szöveggyűjtemény az V. századból. A kamera révén orvosi kifejezések szójegyzéke, műtéli utasítások és gyönyörű gyógynövény-illusztrációk is láthatóvá váltak.

Ez még csak a kezdet. 50 terabájtnyi képadatot tárolnak projektpartnerük, a Kaliforniai Egyetem szervezésén, és mintegy 600 kutató használja a nyilvános adatbázist. Phelps szerint ahogy a Holt-tengeri tekercesek esetén, e korpusz tudományos feldolgozása is több évtizedet fog igényelni. Alig néhány hete egy többnapos torontói konferencián vitatkoztak példának okáért egy palimpszesztről, a tiroszi Apollónioszról szóló ókori elbeszélésről (a legkorábbi világi latin kézirat-illusztrációval), amely az evangélium legrégebbi arab nyelvű fordítása alatt rejtőzött, s alatta még egy szöveg volt, melyet a konferencia alatt fejtek meg: a Szent Atanáz-féle hitvallás (*Symbolum Athanasianum*), amelyet az ortodox keresztények – a nyugatiakkal ellentétben – soha nem fogadtak el. A rövid, alig olvasható töredék érdekes történeti kérdéseket vet tehát fel.

A számítógépes programok segítségével felgöngyölíthető a szövegzavar, de nem könnyen, ez az algoritmusok számára is feladja a leckét. Nehézséget okoz az is, hogy a középkori szerzetesek a megtisztított pergamenlapokat halomba rakták, amelyből igény szerint vettek maguknak – sőt, elképzelték, hogy létezett a használt pergamenek *secondhand*-kereskedelme is –, a törölt szövegek ezért összekeveredve lapulnak különböző művekben.

Mivel a vártnál sokkal több törölt pergament találtak a kolostorban, az eredetileg kitűzött célt már elérték, de a projekt nem zárult le. A londoni *Arcadia Fund* 2,3 millió dollárral támogatta az első hét évet; Phelps azt reméli, kapnak támogatást a további munkára is. A világvjárvány miatt azonban a projekt áll, otthon maradtak a görög szakértők is, akik kéthavonta jöttek fotózni.

(*Murányi Lajos*)

Lásd még 2

Adatbázisok

53/2022

VELOSO, Ann: MedNar : free specialty database for accessing the deep web. – Bibliogr. In: Medical reference services quarterly. – 40. (2021) 3., p. 311–318.

MedNar: ingyenes szakadatbázis a mélyweb eléréséhez

Adatbázis -egészségügyi; Online információkeresés; Szak-könyvtár -egészségügyi; Tájékoztatás -egészségügyi; Web

Az olyan sztenderd orvosi adatbázisok mellett, mint például a *PubMed* és a *MedlinePlus*, a *MedNar* hasznos kiegészítőül szolgál a mélywebben történő információkereséshez azok számára, akik a legrelevánsabb és legfrissebb információkat szeretnék megtalálni, hogy felhasználhassák azokat a bizonyítékokon alapuló orvoslás gyakorlatában. Mivel a mélyweb széles körű információkat tartalmaz, noha a hagyományos internetes keresőmotorokkal nem könnyen érhető el, ezért meg kell fontolni a mélywebben végzett kereséseket. Ez a cikk a *MedNar*t vizsgálja, amely egy ingyenes mélyweb-adatbázis, és részletesen bemutatja, hogy az orvosi bizonyítékokat kutatóknak miért érdemes felvenniük az eszközkészletükbe.

(Autoref.)

Lásd még 3, 4, 5, 9, 12, 31

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 44

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 22, 45

Információ- és kommunikációs technológia

54/2022

LUND, Brady – BECKSTROM, Matt: The integration of Tor into library services : an appeal to the core mission and values of libraries. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 1., p. 60–76.

A Tor integrálása a könyvtári szolgáltatásokba, tekintettel a könyvtárak alapvető küldetésére és értékeire

Adatvédelem; Használó; Információtechnológia; Közművelődési könyvtár; Online információkeresés; Web

Napjainkban minden könyvtári szakember számára égetően fontos kérdés az olvasók magánéletének védelme és biztonsága az internetes források használata közben. Az egyik olyan platform, amely ígéretesnek tűnik az online adatvédelem és biztonság elősegítésére, egy anonim webböngésző, a *Tor*. A platform összetett hálózati struktúrák révén megakadályozza a felhasználói adatok ellopását, és képes felvenni a harcot a cenzúra és a manipuláció ellen, miközben erősíti a magánélet védelmét. A *Tor* könyvtári környezetben történő alkalmazása melletti érvelés során fontos megérteni, hogy az ilyen típusú alkalmazások szükségességét hogyan támasztják alá a könyvtári küldetésnyilatkozatok, értékek és eljárásrendek. Ez a cikk bemutatja, hogy a *Tor* küldetése és értékei hogyan illeszkednek a közkönyvtárakéihoz, és e platform könyvtárakban való nagyobb mértékű használata mellett érvel.

(Autoref.)

55/2022

RAFIQ, Sadaf [et al.]: A content analysis of the websites of the world's top 50 universities in medicine. – Bibliogr. In: Science & technology libraries. – 40. (2021) 3., p. 260–281.

A világ legjobb 50 orvostudományi egyeteme weboldalainak tartalomelemzése

Felsőoktatási könyvtár; Honlap; Nemzetközi helyzetkép; Szolgáltatások

A kutatás a világ 50 legjobb orvostudományi egyetemének könyvtári weboldalait vizsgálta a *QS World*

University Ranking 2020-as listája nyomán, kitérve a szolgáltatásokra, a forrásokra, az információk közvetítésének csatornáira, a használóképzésre, valamint a Covid19-cel kapcsolatos távolról elérhető forrásokra. Noha a virtuális környezet elengedhetetlen ahhoz, hogy a könyvtárak felkeltsék a használók érdeklődését forrásaik és szolgáltatásaik iránt, a szakirodalomban fellelhető kutatások közül több is rámutat a könyvtárak hiányosságaira ezen a téren. Ugyan számos kutatás foglalkozott már a könyvtárak weboldalaival, még nem született hasonló vizsgálat pandémiás körülmények között. A jelen kutatás az alábbi négy fő kérdést kívánta megválaszolni webes tartalomelemző módszerrel:

1. Az általános információk milyen típusai érthetőek el a legjobb 50 orvosi egyetem könyvtárainak honlapjain?
2. Milyen technikai és hozzáadott értékű szolgáltatásokat kínálnak e könyvtárak olvasóiknak?
3. Milyen általános és szakspecifikus orvosi források állnak az olvasók rendelkezésére?
4. Milyen képzési lehetőségek és információközvetítő eszközök elérhetőek?

A kutatás során először azonosították a vizsgálandó 50 legjobb orvosi egyetemet a QS szakterületek szerinti rangsora alapján, majd 9 főbb kategóriát és 87 indikátort tartalmazó értékelési szempontrendszerrel állítottak fel a könyvtárak online jelenlétének vizsgálatához. Az ellenőrző lista alapján az adatokat először *Google Docs*-ba vitték, ellenőrizték, majd *SPSS*-be importálták.

A minta 50 intézménye közül 39 állami, 11 pedig magánegyetem volt, földrajzi régiót tekintve pedig Észak-Amerikából 23, Európából 16, Ázsiából és Óceániából 5-5 egyetem szerepelt, a legtöbb az Egyesült Államokból (17) és az Egyesült Királyságból (9). A könyvtári honlapok mindegyike vegyesen tartalmazott grafikus és szöveges elemeket, emellett csak szöveges változattal csupán a honlapok fele rendelkezett. Kiemelhető továbbá, hogy 24%-uk esetén nem volt feltüntetve a legutóbbi frissítés dátuma, 4% pedig nem közölt szerzői jogi információkat. Covid19-linket/gombot/tájékoztatót 14% nem adott hozzá a honlapjához.

Az általános információkat tekintve az összes vizsgált honlapon helyet kaptak a könyvtári szolgáltatások, a nyitvatartás és a futó projektek, ám említésre méltó, hogy néhány könyvtár esetén a könyvtárhasználati szabályzat, a küldetésnyilatkozat vagy épp a tagsággal kapcsolatos információk hiányoztak.

A technikai szolgáltatások közül szinte mindenhol előfordult a hosszabbítás (98%), a könyvtárközi kölcsönzés (96%) és a kutatási konzultáció (96%); a legalacsonyabb gyakorisággal az olvasói igények szerinti gyarapítás (12%) és az e-referenz (52%) volt jelen.

Ami a hozzáadott értékű szolgáltatásokat illeti, szinte valamennyi könyvtár esetén elérhetőek voltak könyvtári hírek (96%) és Covid19-információk (94%), míg az intézmények 42%-a változatlanul nem rendelkezik mobilalkalmazással.

A kutatásban összesen 16 tudományos adatbázis és eszközkészlet jelenlétét vizsgálták. Általánosságban elmondható, hogy ezek mindegyikét egyetlen egyetemi könyvtár sem kínálta: míg a *WoS* (98%), a *PubMed* és a *PsycINFO* (96–96%) voltak a legnépszerűbbek, a WHO-s forrásokat csupán az intézmények 20%-a szolgáltatta.

Az információközvetítés csatornáinak közül a *Facebook*, *Twitter*, *Instagram*, *YouTube* és *LinkedIn* platformokat kivétel nélkül valamennyi könyvtár használta, a legkevésbé a *WhatsApp* (2%) és a *Google Meet* (20%) lehetőségeivel éltek.

A használóképzés eszközeit illetően az intézmények leggyakrabban plagizálás elleni útmutatókat (96%), tréningeket és workshopokat (92%), valamint szemináriumokat és webináriumokat (90%) kínáltak olvasóiknak.

A gyűjtemény tekintetében mindegyik egyetemi könyvtár elérhetővé tette az e-folyóiratokat, az e-könyveket és az adatbázisokat. Meglepő, hogy 3 egyetemi könyvtár nem integrálta OPAC-ját a weboldalába, valamint 2-2 esetben a könyvtári honlapon nem elérhető intézményi repozitórium, illetve online szakdolgozat- és disszertációgyűjtemény.

A vizsgált orvosi egyetemek közül csupán két intézmény (Cambridge-i Egyetem, Washingtoni Egyetem) könyvtára ért el a felállított kritériumok szerint kiváló (90% feletti) eredményt, míg a többség (30 egyetem) 80–90% között végzett. Megállapítható, hogy a könyvtári honlapok egy része alapvető hiányosságokkal rendelkezett (küldetésnyilatkozat, mobilalkalmazás hiánya stb.), ezért online jelenlétüket mindenképpen bővíteniük kell. A könyvtárak jövőbeli sikeressége nagyban függ a felhasználói igényeknek való megfeleléstől. Az olyan szolgáltatások, mint az olvasói igények szerinti gyarapítás, az információs műveltségi programok, a mobil tanulás és a kutatási-adat-kezelés segíthetnek a könyvtáraknak megnyerni a mai használókat.

(Molnár Bence)

56/2022

RUEST, Nick [et al.]: From archive to analysis : accessing web archives at scale through a cloud-based interface. – Bibliogr. In: International journal of digital humanities. – 2. (2021) 1-3., p. 5–24.

Az archívumtól az elemzésig: nagy léptékű hozzáférés a webarchívumokhoz egy felhőalapú felületen keresztül

Információtechnológia; Kutatás információellátása; Megőrzés; Szoftver; Web

A tanulmány az *Archives Unleashed Cloud* nevű, nyílt forráskódú, felhőalapú elemzőeszköz-rendszert mutatja be, melynek létrehozásával a fejlesztők legfontosabb törekvése az volt, hogy megfelelően széles körű funkcionalitást kínáljon a webarchívumok kutatási célra történő felhasználásához.

A webarchívumokhoz való hozzáférés alapvetően a számítógépes operációs rendszerek parancssoros használatán és kódolási utasítások bevitelén keresztül valósul meg. A kutatók számára nehézséget jelent, hogy ezek használatához fejlett informatikai tudás szükséges, így elsősorban a fejlesztők és a programozók képesek a kereséseket végrehajtani. A „laikusoknak” nincs egyéb lehetőségük a webarchívumok tanulmányozására, mint az URL-alapú keresést lehetővé tevő *Wayback Machine* eszköz. Az *Archives Unleashed Cloud* fejlesztő projektszempontjára fontos feladat volt annak felmérése, hogy miként használják a kutatók a webarchívumokat, milyen igényeik lennének, és erre tekintettel tervezték meg a szolgáltatás architektúráját és szolgáltatási felületét. A szerzők áttekintik a webarchívumokhoz való hozzáférés eddig rendelkezésre álló eszköztárát a *Heritrix*től (amely egy parancssoralapú webarchiváló eszköz) a *Webrecorder*ig (amely olyan, mint egy online térre szabott videómagnó: beépített böngésző rögzíti azokat a tartalmakat, melyeket a felhasználó bejár). Míg a tartalom begyűjtésénél sorra jelennek meg a számítástechnikai tudást alig igénylő eszközök, amelyek fokozatosan felváltják a régi, összetett, erőteljes informatikai háttértudást igénylő szoftvereket, a webtartalmak elemzése kapcsán ez a fordulat még nem ment végbe, s így nem lehet széleskörűen támaszkodni a webarchívumokra mint a szakterületi kutatás tárgyaira. A webarchívumok szolgáltatási felületeinek korlátozott a kínálata. Létezik olyan előfizetéses szolgáltatás (*Archive-It*, melyet az *Internet Archive* üzemeltet), amely gondoskodik az archiválásról, és felhőalapon hozzáférést is nyújt

az anyaghoz, ám az elemző feladatokat nem lehet testre szabni.

A fejlesztő projektszempont kettős kihívás előtt állt: a webarchívumok tartalomelemzését, illetve adatlapú kutatását is lehetővé tevő eszközt kívántak kidolgozni. Ehhez figyelembe kellett venni, hogy a különféle tudományterületek kutatói (a történészeketől a nyers adatokra támaszkodó adattudományi szakemberekig) eltérő igényeket támasztanak. A kutatói-elemzői elvárások között szerepel az archivált weboldalak nyers szövegének a design-elemek kizárásával történő elemzési igénye, egy másik fő kutatási-elemzési irány a hiperlinkhálózat egyes szeleteinek tanulmányozása, egy harmadik pedig annak a vizsgálata, hogy az egyes doméneken található webhelyek szintjén milyen hatékonysággal sikerült begyűjteni a tartalmakat, s meg lehet-e fogni azt, hogy mi maradhatott ki az archiválásból. A programcsomag létrehozása során tehát a nyers szövegalapú, a hálózati kapcsolatokra koncentrááló és az archivált webhelyeket elemző kutatásokhoz kötődő megközelítésmódokat tartották szem előtt. A felvázolt felhőalapú infrastruktúrában az informatikai háttértudás-igényes műveleteket a megadott alapparaméterek nyomán a felhőben található programkomponensek hajtják végre. Egy olyan felületet terveztek, amely a keresési-elemzési eredményeket különféle szempontok szerint könnyen interpretálhatóvá teszi a különböző tudományterületekről érkező nem informatikus szakemberek számára.

Említést érdemel az a dilemma is, hogy miként lehet fenntartható módon továbbfejleszteni és üzemeltetni a szolgáltatást a jövőben. Ennek is több összetevője van: gazdasági (finanszírozás), társadalmi (megfelelő felhasználói közeg), kulturális (megfelelő eljárások és folyamatok, amelyek az archivált kulturális örökség kutatását segítik) és jogi (a tartalmakhoz való kutatási célú hozzáférés jogi háttere, esetleges jogviták kezelése). A gazdasági háttér hosszú távú biztosítása a szerzők szerint szorosan összefügg azzal, hogy kialakul-e az eszköz használatát igénylő olyan kutatói közösség, melynek léte indokolja az *Archives Unleashed Cloud* fenntartását.

(Németh Márton)

Lásd még 5, 17, 22, 28, 29, 53

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 18

Könyvtáráépítés, -berendezés

57/2022

KAREŠ, Ivo: Knihovna čekající na otevření In: Čtenář. – 73. (2021) 4., p. 152–155.

Egy nyitásra váró könyvtár

Fiókkönyvtár; Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtáráépület -tudományos és szakkönyvtári; Szabadpolc; Tudományos és szakkönyvtárak

A Dél-csehországi Tudományos Könyvtárnak az 1100 éves Česká Budějovice városában hat telephelye található. A Lidická utcai könyvtár kivételével valamennyi szabadpolcos, itt azonban helyszűke miatt csak a katalógusból választhattak az olvasók, kéréseiket a raktárból szolgálták ki. Egy új beruházásnak köszönhetően azonban sikerült egy korszerű, tanuló- és pihenőhelyekkel egyaránt rendelkező szabadpolcos teret kialakítani azáltal, hogy egy új épületszárnyat emeltek, és felújították a meglévő épület földszintjét. A városi, regionális és állami tulajdonosi jogok rendezését követően IROP pályázatot készítettek elő a projekt megvalósítására, melyhez már 2014-től készültek előzetes tervek. A versenytárgyalás zárására 2016-ban került sor, a győztes egy brnói építész cég lett. A költségekre 123 millió koronát irányoztak elő (az összeget később megemelték). Az építési tervet a pályázati anyag 2018 elejéig történő összeállítása követte. A műemléki védelem alatt álló épített környezet behatárolta az új építmény magasságát. Az olvasókkal, a munkatársakkal és a könyvekkel kapcsolatos igényeket együttesen mérlegelték, így egyrészt az építészek elvei, másrészt a könyvtárosok elvárásai, harmadrészt a lehetőségek és a korlátok alakították az épület megvalósításának kereteit. Ez a produktív hármas szabott irányt a szükséges részfeladatoknak is (épület, polcok, belsőépítész, RFID-

és IT-technológia, másolók, szkennerek, integrált könyvtári rendszer stb.).

A projekt pillérét a meglévő földszintes épület rekonstrukciójával létrehozott, új szárnyal bővített, akadálymentes, mintegy 100 ezer kötet szabadpolcos elérését biztosító, 2000 m²-es könyvtár kialakítása jelentette, kölcsönző és információs pulttal, 40 tanuló- és pihenőhellyel, beléptető rendszerrel, számítógépekkel, másolóberendezésekkel, WiFi-vel és érintőképernyős katalógus-kijelzőkkel. A gyűjtemény védelmét RFID-technológia biztosítja. Az épület mellé parkoló került, a régi szárny alagsorában szolgálati bejárat és autóparkoló kapott helyet.

A kivitelezés 2019 áprilisában kezdődött és 2020 októberében fejeződött be, ezt követően már csak belsőépítészeti feladatok maradtak. A teljes költségvetés végül 168 millió koronára rúgott. A projekt elérte alapvető céljait, a XXI. századi elvárásoknak megfelelő nyitott könyvtár kialakítását, az akadálymentességet az olvasók és a könyvtárosok számára. A legnagyobb változást a gyűjteményhez való szabad hozzáférés jelenti: amit korábban a raktárból kellett kikérni, az most közvetlenül elérhető a polcokon. Ezáltal a könyvtárosoknak több idejük lesz a segítségnyújtásra, és a raktárosok munkája is megváltozik, ugyanis a visszahozott könyveket azonnal vissza lehet sorolni a helyükre. Változott a raktározás rendje is, a szabadpolcos rendszerben megvalósulhat az ETO szerinti elhelyezés, a szakterületenkénti összetartozást pedig színcsíkozás is támogatja a könyvek gerincén. Egy újításnak köszönhetően egy adott könyv helye a polcon könnyen megtalálható az online katalógusban is.

A pandémia miatt sajnos a cikk keletkezésekor (2021 februárjában) a könyvtár még zárva tartott, az olvasók nem vehették birtokba az új épületet. (A munkálatokat azonban a 2020-as tavaszi és őszi járványhullám sem akasztotta meg.) A nyilvánosság számára közzétett fotók már generáltak vitákat, a reakciók a lelkesedéstől a teljes elutasításig terjedtek. Az új könyvtáráépület alkalmasságát a megnyitás utáni napi működés fogja megmutatni.

(Prókai Margit)

58/2022

KELLERSOHN, Antje – RÖCKEL, Susanne – SCHNEIDER, Christine: Die neue Bibliothek für Wirtschaftswissenschaften – ein Baustein im Open-Space-Konzept der Albert-Ludwigs-Universität Freiburg. – Bibliogr. In: ABI-Technik. – 41. (2021) 2., p. 90–105.

Res. angol nyelven

Az új közgazdaság-tudományi könyvtár – a freiburgi Albert Ludwig Egyetem „nyílt tér”-konceptójának fontos eleme

Enteriőr; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtáráépület -egyetemi, főiskolai; Könyvtáráépítés, berendezés; Tervezés

2020. június 30-ra készült el a freiburgi Albert Ludwig Egyetem új közgazdaság-tudományi könyvtára az egyetem kétszintű könyvtári rendszerének legnagyobb szakkönyvtáraként, 210 olvasóhellyel és 85 000 nyomtatott dokumentumból álló gyűjteménnyel. A 25 000 hallgatóval és 8000 alkalmazottal rendelkező freiburgi egyetem régóta működik (1497), és a legjobb német felsőoktatási intézmények egyike.

A 2015-ben felavatott központi egyetemi könyvtár korszerű módon szolgálja a tanulást, az oktatást és a kutatást; mellette 64 kari, illetve tanszéki könyvtár is működik. Az új közgazdaság-tudományi könyvtár létrejöttét annak köszönheti, hogy előző telephelyét teljeskörűen felújítják, és a jogi karnak adják át. Emiatt új helyszínt jelöltek ki a közgazdaság-tudományi intézet és könyvtára számára a Rempartstrasse 10–16. alatti beépített telken, amely szintén felújításra szorult; a munkálatok 2017-ben kezdődtek, először bontással, majd az építéssel. (A tervezést a *fuchs.maucher.architekten* iroda végezte.)

Az új könyvtáráépület passzív házként épült meg (hővisszanyerő rendszerrel, többretegű ablakokkal, szálerősítésű betonburkolattal stb.), de gondot fordítottak a kert és a tető zöldítésére is. Már az építkezés elején megalakult az összes érdekelt fél képviselőiből álló bizottság, amely végigkísérte a munkát. A hallgatókat is bevonó tervezés során az a központi könyvtárban már bevezetett újító szemlélet érvényesült, mely szerint a csendes, elmélyült tanulásra alkalmas zónák mellett nyitott, kreatív és kommunikatív tanulási, kutatási terekre (*open spaces*) is szükség van a könyvtárban. A könyvtár szolgáltatáskonceptójában kezdettől fogva az szerepelt, hogy a prézens állományt kölcsönözhetővé teszik; ez többfeladatokkal járt, illetve a több olvasóhely létesítése miatt apasztani is kellett az állományt, két alkalommal is.

Szintén a helyfelszabadítást szolgálta a mozgatható állványokból álló tömör raktározás kialakítása az alagsorban, 1067 polcfolyó méteren.

Az új, háromszintes könyvtáráépület (1220 m²) különböző használati lehetőségeket kínál. A földszint a leglátogatottabb terület a zárható szekrényekkel, az információs pulttal és a könyvvisszavétellel, itt kapott helyet 48 olvasóhely és 20 000 kötet is. Az emeletet hasonlóképpen rendezték be, és egy kényelmes olvasósarkot is létesítettek. A szuterénben található a 280 m²-es társalgó (parlatórium), ahol 42 csoportos tanulóhely (mozgatható ülőbutorokkal és mobil válaszfalakkal) áll rendelkezésre a csoportmunkához. Emellett a könyvtáráépületben négy csoport- és két szemináriumi szoba (54 hellyel) is található, melyeket híres közgazdászokról neveztek el (*Ricardo, Hayek, Sen, Keynes, Eucken, Duflo*). A „nyílt tér”-konceptió az ún. könyvtárkertben is érvényesül, mely a társalgóból közelíthető meg, és fából készült hosszú padján vitatkozni vagy pihenni is lehet. A könyvtárosok munkaszobái, tanácsterme és teakonyhája a földszinten és az emeleten vannak.

A belsőépítészeti megoldások (szín- és anyagválasztás, világítás) a *fuchs.maucher.architekten* cég egyik munkatársát dicsérik, aki végig együttműködött a könyvtári csapattal. A könyvtár átriumában függő, színes betűalakzatokat ábrázoló *Csendben* című installáció a stuttgarti JAK művészcsoporthoz tartozó munkája.

2020 nyarán az új könyvtár a világjárvány miatt és az egyetem, illetve a tartomány szigorú intézkedései következtében csak korlátozottan nyílhatott meg; az olvasóhelyek harmadát vehették csak igénybe, decemberben pedig teljesen bezártak. Ennek ellenére pozitív visszajelzések érkeztek a könyvtár légköréről, a fényviszonyokról és az akusztikáról. A tervek között szerepel, hogy az egyetem többi könyvtárát is a „nyitott tér”-konceptió szellemében újítják meg a jövőben.

A minden részletre kiterjedő tanulmányt a szerzők több rajzzal, alaprajzzal, átnézeti metszettel és fényképpel teszik szemléletessé.

(Murányi Lajos)

Lásd még 18

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 25, 34

Számítógép-szoftver

Lásd 3, 5, 28, 56

Elektronikus könyvtár

59/2022

VIBE, Irina Nikolaevna – ŠILOV, Denis Nikolaevič: Naučnaâ èlektronnaâ biblioteka ELibrary kak bibliografičeskij resurs. – Bibliogr. In: Bibliografiâ i knigo-vedenie. – (2021) 3., p. 122–130.

Res. angol nyelven

Az ELibrary elektronikus tudományos könyvtár mint bibliográfiai forrás

Bibliográfia -társadalomtudományi; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria

Az elektronikus technológiák gyors fejlődésével ma már a tudósok bibliográfiai munkája is elképzelhetetlen az internetes források használata nélkül. Az Oroszországi Könyvkamara (RKP) és a Társadalomtudományi Tudományos Információs Intézet (INION) által kiadott, a hálózaton megtalálható bibliográfiák számára komoly konkurenciát jelent az Elektronikus Tudományos Könyvtár, az *ELibrary.ru*, amely adatai (35,9 millió publikáció, ebből 13,6 millió teljes szövegű és nyílt hozzáférésű; több mint 1 millió regisztrált szerző) alapján a XXI. századi publikációk legnagyobb bibliográfiai információforrásává vált, elsősorban a humán tudományok területén.

Az ELibrary az utóbbi évtizedben éles viták tárgya lett, aminek okát abban látják, hogy integrálja a tudományos intézmények hatékonyságának értékelésére szolgáló Oroszországi Tudományos Hivatkozási Indexet (RINC). A 2010-es évek elejétől az állami szervek többször javasolták az általuk irányított tudományos, kulturális és oktatási intézményeknek, hogy az értékelésnél vegyék figyelembe a RINC-nek a tudósok anyagi helyzetére visszaható mutatóit. A vita során szélsőséges vélemények fogalmazódtak meg, megkérdőjeleződött az értékelés korrektsége. Eközben a szakirodalomban az ELibrary bibliográfiai tartalma nem kap elegendő figyelmet. A jelen cikk szerzői 2017 és 2021 között vizsgálták az ELibrary kínálatát lehetőségeket az állandó használók és a tartalom létrehozói szempontjából; az eredmények csak a humán tudományok területén megjelenő bibliográfiákra vonatkoznak. Bár úgy tűnik, hogy az RKP és az INION folyamatosan megjelenő kiadványai elegendőek az újonnan megjelenő irodalom iránt érdeklődőknek, az ELibrary szükségességét indokolja a hazai történettudományi retrospektív bibliográfia helyzete, a nemzeti projektek hiánya, valamint a területen folyó munka koordinálatlansága és tervezetlensége. A tartalom előállítására az ELibrary sajátos módszert alkalmaz. Míg az RKP és az INION a kurrens bibliográfiai munkát a kötelespéldány-törvényben előírtakra alapozza, az ELibrary a publikációs tevékenységet folytató intézmények nagy részét érdekelte abban, hogy itt „helyezzék el” a tudományos munkákat a rájuk vonatkozó bibliográfiai információkkal együtt. A módszer előnyei:

- a kiadók a munkákat metaadatokkal ellátva küldik, az ELibrary operátorainak csak ellenőrizniük kell azokat;
- az adatbázis bővült azokkal a publikációkkal, amelyeknek nincs nyomtatott változatuk;
- a teljes szövegű dokumentumok szabadon elérhetők, a más honlapokon található elektronikus másolataikra és változataikra linkek mutatnak;
- az információk egy-másfél évvel korábban jelennek meg, mint a hagyományos bibliográfiákban;
- a rekordok sok esetben tartalmazzák a publikáció színes borítóját és tartalomjegyzékét is.

A módszer hátrányai:

- mivel a leírást végző szakemberek bibliográfiai képzettsége nem egyforma, sok a pontatlanság, különböző bibliográfiai leírási szabványok alkalmazása a jellemző;
- a gyűjteményes kötetek leírásában nincs jelölő (marker) a megjelenés formájára vonatkozóan;
- sok esetben a kiadók nem a végleges változatot küldik meg.

A módszer hátrányai:

- mivel a leírást végző szakemberek bibliográfiai képzettsége nem egyforma, sok a pontatlanság, különböző bibliográfiai leírási szabványok alkalmazása a jellemző;
- a gyűjteményes kötetek leírásában nincs jelölő (marker) a megjelenés formájára vonatkozóan;
- sok esetben a kiadók nem a végleges változatot küldik meg.

Az ELibrary sajátos módszerének köszönhetően sokkal több publikációt dolgoz fel azokból az intézményekből, amelyek térítéses licencszerződést kötöttek vele a RINC adataira épülő *Science Index* használatára. A RINC főleg folyóiratokat dolgoz fel, míg a nem szabályos időközönként megjelenő folyóiratok kiadványokat (évkönyveket, konferencia-kiadványokat stb.) egyes kiadók az ELibrary számára folyóiratnak minősítik, mások könyvnek vagy cikkgyűjteménynek tekintik; emiatt az azonos tematikájú kiadványok más-más dokumentumtípusba kerülhetnek. A publikációk műfaj szerinti válogatásakor megjelent az ún. összeállítói munka (forráskiadás) kategóriája (a

tudós az anyagok közreadója). Az ilyen kiadványok a RINC tudományometriai nyilvántartásában nem szerepelnek, pedig az összeállítói és a közreadói munka jelentős helyet foglal el a történészek tudományos tevékenységében.

Az utóbbi években a tartalom minőségének romlása figyelhető meg, amit a hazai történettudományi pub-

likációk esetén az új kereskedelmi folyóiratokban a „szerző szerkesztésében” jelzésű cikkek, valamint egyetemi hallgatók és más fiatalok által rendezett konferenciák anyagai okozhatnak.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 2, 9, 10, 22, 27, 28, 33

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 28

Kiadói tevékenység

60/2022

AKÇA, Sümeyye – AKBULUT, Müge: Are predatory journals contaminating science? An analysis on the Cabells' Predatory Report. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 4., 102366

Megfertőzik-e a tudományt a parazita folyóiratok? Elemzés a Cabells-féle feketelista (Cabells' Predatory Report) nyomán

Folyóirat; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudománymetria; Tudományos kutatás

A parazita folyóiratok komoly fejfájást okoznak a tudományos közösségnek. Általában nem tesznek eleget megfelelő módon a tudományos kommunikáció legfontosabb pilléreit jelentő lektorálási és szerkesztési folyamatoknak. A tudományos fejlődés akkumulatív elvével összhangban, azok a publikációk, amelyek nem estek át gondos lektoráláson ezekben a folyóiratokban, rossz hatást gyakorolnak a tudományos kommunikációra. A tanulmány a *Cabells' Predatory Report* (korábban *Cabells' Journal Blacklist*) folyóirat-feketelistáján szereplő, törökországi illetőséggel rendelkező 17 folyóirat hatását vizsgálja a szakirodalomra. Ennek érdekében elemezték az említett folyóiratok cím- és cikkszintű

leíró statisztikáját, valamint azokat a rájuk való hivatkozásokat, amelyek a *Web of Science* adatbázisban indexelt folyóiratok közleményeiből származnak. Összesen 3427 cikket publikáltak a fenti parazita folyóiratokban, melyek 2010 és 2015 között indultak, és a *WoS*-ban szereplő folyóiratok közleményei 389 esetben hivatkoztak rájuk. A legtöbb hivatkozás törökországi (24,16%) és kínai (7,2%) illetőségű publikációkból származik. Ráadásul, noha a hivatkozott cikkek között nem voltak művészeti, bölcsészettudományi és fizikai témájúak, ezek a témakörök képviseltették magukat az idéző közlemények között. Ez azért fontos, mert megmutatja, mennyire kiterjedt a tudományos hatás. Egy komoly lektorálás nélkül publikált cikk bármely parazita folyóiratban minden tudományterületre hatással van módszertanát, eredményeit és tárgyalását tekintve. Következésképpen azért, hogy csökkentsük a parazita folyóiratok megtevesztő vagy hamis hatását a szakirodalomra, szkeptikusabb hozzáállást kellene tanúsítani az ezekben a lapokban publikált cikkek idézése terén.

(*Autoref.*)

Lásd még 10, 30, 32

Közművelődés

Lásd 41

Határtudományok

Lásd 37, 47

Az ismertettett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	41. (2021) 2., 3.
American libraries (US)	52. (2021) 9/10.
Aslib journal of information management (GB)	73. (2021) 5.
Bibliografîa i knigovedenie (RU)	(2021) 3.
Bibliotekovedenie (RU)	(2021) 2, 3.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	15. (2021) 3.
Bibliotheksmagazin (DE)	(2021) 3.
Bibliotheksdienst (DE)	55. (2021) 5/6., 9.
BuB (DE)	73. (2021) 5., 7., 8/9.
Cataloging & classification quarterly (US)	59. (2021) 2-3.
College & research libraries (US)	82. (2021) 2., 5., 6.
College & research libraries news (US)	82. (2021) 7., 9.
Computers in libraries (US)	41. (2021) 7.
Čtenář (CZ)	73. (2021) 4., 6.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	33. (2021) 2.
The electronic library (GB)	39. (2021) 3., 4.
Information technology and libraries (US)	40. (2021) 2., 3.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	72. (2021) 4.
International journal of digital humanities (I)	2. (2021) 1-3.
The journal of academic librarianship (I)	47. (2021) 1., 4.
Journal of business & finance librarianship (US)	26. (2021) 1-2.
Journal of documentation (GB)	77. (2021) 4.
Journal of education for library and information science (GB)	62. (2021) 3.
Journal of eScience Librarianship (US)	10. (2021) 3.
Journal of hospital librarianship (US)	21. (2021) 1.
Journal of information science (GB)	47. (2021) 5.
Journal of librarianship and information science (GB)	53. (2021) 2., 3.
Journal of library administration (US)	61. (2021) 1.
Knižnica (SK)	22. (2021) 3.
LIBER quarterly (I)	31. (2021) 1.
Medical reference services quarterly (US)	40. (2021) 3.
New review of academic librarianship (GB)	26. (2020) 2-4.
Public library quarterly (US)	40. (2021) 1., 2., 3.
The reference librarian (US)	61. (2020) 1.
Reference services review (GB)	49. (2021) 3/4.
Science & technology libraries (US)	40. (2021) 3.
The serials librarian (US)	80. (2021) 1-4.
Technical services quarterly (US)	38. (2021) 1.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	68. (2021) 5.

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása:** e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelem:** Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: szóközökkel együtt kb. 2800–3000 n; az illusztrációk, jegyzetek is beszámítandók. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemletanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy:** a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtisztá illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztázást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusonként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újratekintve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájl (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek:** kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:

I. **Jegyzetek és irodalmi hivatkozások** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).

II. **Felhasznált irodalom** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).

A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. A **részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a <http://ojs.elte.hu/kf/about/submissions> oldalon.** Néhány jellegzetes példa:

Egyszerűs, egykötetes, nyomtatott könyv

NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középiszokolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)

DIPPOLD Péter. Kötelesspéldány-szolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63–74. ISSN 0023-3773

Weboldalról elérhető (letölthető) dokumentum

Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment: Insights from the IFLA trend report [elektronikus dok.]. The Hague: IFLA Headquarters, [2013]. Hozzáférhető: <http://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2020.05.18]

- **Lektorálás, szerkesztés:** a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stílusán és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrektúrára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*ben történt első közlésre. A *Tanulmányok*, *Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpéldány illeti meg.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

